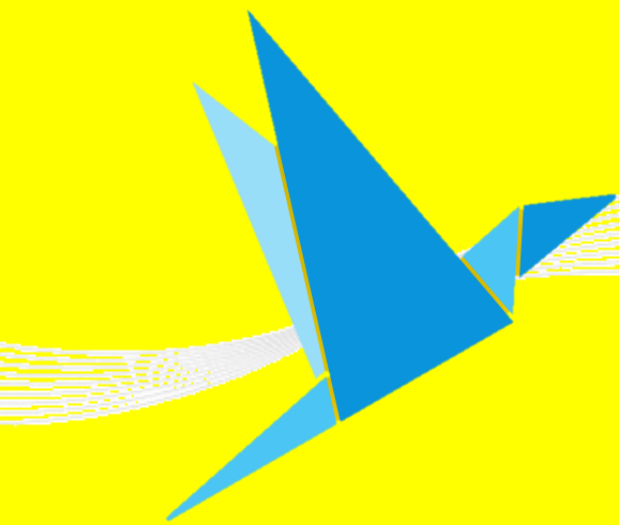

DRUŠTVENA I TEHNIČKA ISTRAŽIVANJA

ČASOPIS ZA DRUŠTVENE I TEHNIČKE STUDIJE

Godina XII, br. 1, juli/srpanj 2026. godine

**ENERGETIKA
KRIMINALISTIKA
PROMET
POSLOVNA EKONOMIJA
ZAŠTITA NA RADU I ZAŠTITA OD POŽARA
INFORMACIJSKE TEHNOLOGIJE
PRAVNE NAUKE**

IZDAVAČ/ PUBLISHER:

Visoka škola „CEPS – Centar za poslovne studije“ Kiseljak
University College "CEPS – Center for Business Studies" Kiseljak

ZA IZDAVAČA/ FOR THE PUBLISHER:

Doc. dr. Mirzo Selimić, direktor

UREDNIŠTVO/ EDITORIAL BOARD:

Glavni urednik/Editor in Chief: Doc. dr. Mirzo Selimić - Glavni urednik; Akad. Prof. dr. Nedžad Korajlić; Prof. dr. Zenaid Đelmo; Prof. dr. Nevzet Veladžić; Prof. dr. Pete Blair (Sjedinjene Američke Države); Prof. dr. Atanas Kozarev (Makedonija); Prof. dr. Nikola Dujovski (Makedonija); Prof. dr. Martin Folta (Češka Republika); Prof. dr. Ranko Mujović (Crna Gora); Prof. dr. Ivan Toth (Hrvatska); Prof. dr. Duško Pavlović (Hrvatska); Prof. dr. Gordana Nikolić (Hrvatska); Prof. dr. Snježana Kaštelan (Hrvatska); Prof. dr. Željka Zavišić (Hrvatska); Prof. dr. Zrinka Puharić (Hrvatska); Prof. dr. Elona Pojani (Albania); Prof. dr. Perseta Grabova (Albania); Prof. dr. Robert Štefko (Slovačka); Prof. dr. Mirjana Laban (Srbija) Prof. dr. Želimir Kešetović (Srbija); Prof. dr. Fuad Purišević; Prof. dr. Aleksandar Faladžić; Prof. dr. Boro Krstić; Prof. dr. Armin Kržalić; Doc. dr. Nermin Palić; Doc. dr. Bakir Čičak; Doc. dr. Amer Smailbegović; Doc. dr. Mirna Žulec (Hrvatska); Doc. dr. Mile Marinčić (Hrvatska); Doc. dr. Ivan Nađ (Hrvatska); Tatjana Badrov v. pred. (Hrvatska); Ivana Varičak, v. pred. (Hrvatska); Goran Luburić, v. pred. (Hrvatska); Neven Šipić, v. pred. (Hrvatska); Prof. VŠ Haris Delić; Pred. VŠ Samir Ščetić; Pred. VŠ Dario Marušić; Pred. VŠ Semir Oglečevac.

ISSN: 2303 – 8462

Adresa uredništva/ Address: Ulica Josipa bana Jelačića b.b., 71250 Kiseljak

Časopis izlazi dva puta godišnje. Sadržaj i sažeci radova dostupni su na Internet adresi:/ The journal is published twice a year. Contents and abstracts are available at Website: www.ceps.edu.ba/DIT.aspx. Svi radovi podliježu anonimnim recenzijama/ All papers are subject to anonymous reviews.

Prilozi objavljeni u časopisu Društvena i tehnička istraživanja referiraju se u:/ Journal of The social and technical research is indexed/abstracted in: **EBSCO; ERIHPLUS; Index Copernicus International; CEEOL; SUDOC i ZDB.**

Riječ urednika

Poštovani čitaoci,

pred Vama je novi broj časopisa koji i ovim izdanjem nastoji doprinijeti razvoju stručne i naučne misli u oblastima društvenih i tehničkih nauka.

Prvi rad u ovom broju časopisa bavi se problemom efikasnosti tretmana i resocijalizacije povratnika sa stranih ratišta te njihovim mogućim uticajem na sigurnost Bosne i Hercegovine. Poseban fokus stavljen je na značaj adekvatnog institucionalnog pristupa, procesa resocijalizacije i reintegracije, kao i preventivnog djelovanja u cilju smanjenja sigurnosnih rizika. Rad pruža vrijedan doprinos razumijevanju ovog složenog sigurnosnog fenomena i otvara prostor za dalja stručna i naučna razmatranja.

Posebnu pažnju privlači i rad posvećen evoluciji koncepta hibridnog ratovanja, koji analizira razvoj ovog kompleksnog sigurnosnog fenomena, od historijskih oblika kombinovanog djelovanja do savremenih hibridnih prijetnji koje obuhvataju informacione, kibernetičke, političke i ekonomske instrumente. Posebna pažnja posvećena je ruskom malignom uticaju na Zapadnom Balkanu, kao i izazovima koje hibridno djelovanje predstavlja za sigurnost, institucionalnu stabilnost i društvenu otpornost Bosne i Hercegovine. Autor ukazuje na potrebu izgradnje kognitivne i društvene otpornosti, jačanja institucionalnih kapaciteta i razvijanja sveobuhvatnih strategija odgovora na savremene oblike hibridnih prijetnji.

Femicid predstavlja jedan od najozbiljnijih oblika rodno zasnovanog nasilja i značajan sigurnosni, kriminalistički, viktimološki i krivičnopravni izazov savremenog društva. Ovaj rad nastoji ponuditi interdisciplinarni pregled fenomena femicida u Bosni i Hercegovini, s posebnim osvrtom na procjenu rizika, prethodno nasilje, institucionalni odgovor i mogućnosti prevencije. Posebna pažnja posvećena je stručnim stavovima akademika prof. dr. Nedžada Korajlića i potrebi jačanja multidisciplinarne i međuinstitucionalne saradnje. Rad ima za cilj doprinijeti naučnoj i stručnoj raspravi o unapređenju sistema zaštite žena i efikasnijem sprečavanju najtežih posljedica nasilja.

Članak koji razmatra kriminalističko - procesne aspekte dokazivanja u krivičnom postupku Bosne i Hercegovine navodi da je jedno od ključnih pitanja savremenog krivičnog pravosuđa – zakonito, efikasno i stručno dokazivanje. Posebna pažnja posvećena je odnosu kriminalističkih metoda,

procesnopravnih pravila i savremenih forenzičkih dostignuća, uz osvrt na izazove koje donose novi oblici kriminaliteta. Rad ukazuje na značaj interdisciplinarnog pristupa i koordinisanog djelovanja policijskih organa, tužilaštava, sudova i forenzičkih institucija u cilju jačanja pravne sigurnosti i kvaliteta krivičnog postupka.

Ovaj broj donosi i rad koji se bavi prijedlogom smjernica za upravljanje u vanrednim događajima. Vanredni događaji zahtijevaju pravodobno, koordinirano i učinkovito djelovanje svih sudionika sistema civilne zaštite. U ovom stručnom radu predstavljen je prijedlog modela Stručnog tima kao privremenog organizacijskog oblika koji bi trebao pridonijeti jasnijem rukovođenju, boljoj koordinaciji i učinkovitijem odgovoru na velike nesreće i katastrofe.

Konačno, u ovom broju časopisa donosimo i stručni rad koji obrađuje ulogu informatora kao jednog od značajnih izvora operativnih saznanja u savremenoj kriminalističkoj operativi. Posebna pažnja posvećena je odnosu operativnog rada policije prema krivičnoprocesnim pravilima, uz naglašavanje značaja zakonitosti, profesionalnosti i zaštite ljudskih prava. Rad pruža vrijedan doprinos boljem razumijevanju praktičnih i pravnih aspekata rada sa informatorima u Bosni i Hercegovini.

Zahvaljujemo autorima na uloženom trudu, recenzentima na stručnom doprinosu, kao i svim saradnicima koji su svojim angažmanom doprinijeli realizaciji ovog broja.

Doc. dr. Mirzo Selimić, glavni urednik

Sadržaj:

PROBLEM EFIKASNOSTI TRETMANA I RESOCIJALIZACIJE POVRATNIKA SA STRANIH RATIŠTA I NJIHOV UTICAJ NA SIGURNOST BOSNE I HERCEGOVINE	5
THE PROBLEM OF THE EFFECTIVENESS OF THE TREATMENT AND RESOCIALIZATION OF RETURNEES FROM FOREIGN BATTLEFIELDS AND THEIR INFLUENCE ON THE SECURITY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA	5
EVOLUCIJA KONCEPTA HIBRIDNOG RATOVANJA.....	30
THE EVOLUTION OF THE CONCEPT OF HYBRID WARFARE.....	30
FEMICID U BOSNI I HERCEGOVINI - KRIMINALISTIČKI, VIKTIMOLOŠKI, KRIVIČNOPRAVNI I KOMPARATIVNI ASPEKTI .	46
FEMICIDE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA - CRIMINALISTIC, VICTIMOLOGICAL, CRIMINAL LAW AND COMPARATIVE PERSPECTIVES	46
KRIMINALISTIČKO – PROCESNI ASPEKTI DOKAZIVANJA U KRIVIČNOM POSTUPKU BOSNE I HERCEGOVINE	74
CRIMINAL AND PROCEDURAL ASPECTS OF EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA.....	74
PRIJEDLOG SMJERNICE ZA UPRAVLJANJE U IZVANREDNIM DOGAĐAJIMA.....	104
PROPOSED GUIDELINES FOR EMERGENCY MANAGEMENT	104
ULOGA INFORMATORA U KRIMINALISTIČKOJ OPERATIVI – KRIMINALISTIČKI I KRIVIČNOPROCESNI ASPEKTI OPERATIVNOG RADA POLICIJE	116
THE ROLE OF INFORMANTS IN CRIMINAL INVESTIGATION – CRIMINALISTIC AND CRIMINAL PROCEDURAL ASPECTS OF OPERATIONAL POLICE WORK	116

**PROBLEM EFIKASNOSTI TRETMANA I RESOCIJALIZACIJE
POVRATNIKA SA STRANIH RATIŠTA I NJIHOV UTICAJ NA
SIGURNOST BOSNE I HERCEGOVINE**

**THE PROBLEM OF THE EFFECTIVENESS OF THE TREATMENT
AND RESOCIALIZATION OF RETURNEES FROM FOREIGN
BATTLEFIELDS AND THEIR INFLUENCE ON THE SECURITY OF
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

Pregledni znanstveni članak

**Prof. dr. Armin Kržalić
Benjamin Plevljak, MA**

Sažetak

Bosna i Hercegovina se tokom posljednje decenije suočava sa problemom pridruživanja BiH građana stranim terorističkim organizacijama te problemima nakon njihovog povratka. Aktivnosti pridruživanja bilježimo u periodu od 2012. do 2015. godine. Posljednji povratak bio je u decembru 2019. godine, ali je i dalje određeni broj građana BiH u Siriji i očekuje se njihova repatrijacija. Uzimajući u obzir stavove određenih država zapadne Europe i manjka napora za repatrijacijom njihovih građana iz Sirije i Iraka, Bosna i Hercegovina je ipak zabilježila ograničeni napredak u ovom postupku. U radu se analiziraju ključni faktori u procesu repatrijacije, reintegracije i rehabilitacije povratnika. Institucionalna saradnja se smatra temeljem za bilo kakve sljedeće korake. Pristup povratnicima u zatvoru, uz spremnost osoblja je također od važnosti, posebno u programima odgoja i tretmana. Mjere reintegracije, poduzete od različitih aktera tokom ovog procesa, prilično su oskudne. Manjak političke volje utiče na moguće sljedeće korake i mjere koje bi se poduzele. Uz navedeno, ovaj pristup utiče i na ranjive kategorije (žene i djeca) u njihovom procesu reintegracije u društvo, posebno zbog tog što se moraju suočavati s predrasudama ili odbacivanjem kao člana društva. Sve ovo će biti analizirano, naglašavajući

* Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu e-mail: akrzalic@fkn.unsa.ba

* CSS Sarajevo, e-mail: benjamin@css.ba

najveće probleme efikasnosti tretmana i resocijalizacije, te šta je zajedničko ključnim akterima u njihovom pristupu povratnicima i kako to sve utiče na sigurnost građana.

Ključne riječi: terorističke organizacije, povratnici, repatrijacija, tretmani, resocijalizacija, sigurnost.

Abstract

Over the past decade, Bosnia and Herzegovina has encountered the issue of its citizens joining foreign terrorist organizations and the challenges that arise upon their return to the country. We have documented the instances of the citizens joining such organizations from 2012 to 2015, with the most recent return occurring in December 2019. However, some Bosnian citizens remain in Syria, and plans for their repatriation are underway. Considering the attitudes of certain Western European countries and the lack of efforts to repatriate their citizens from Syria, Bosnia and Herzegovina, after all, has made limited progress in this process. Our paper examines key factors in the repatriation, reintegration, and rehabilitation of returnees, highlighting the significance of institutional cooperation in this regard. Approach to returnees in prison and staff training is also crucial, particularly for education and treatment programs. However, reintegration measures implemented by various actors throughout this process are insufficient, and the lack of political will hinders the possibility of future steps and measures. Furthermore, this approach affects vulnerable groups, such as women and children, who may face prejudice or rejection during their reintegration into society. We will analyze these issues and emphasize the major challenges in terms of treatment efficiency and resocialization. We will also explore the commonalities in the approach of key actors to returnees, and how all these factors impact the safety of citizens.

Keywords: terrorist organizations, returnees, repatriation, treatments, resocialization, security.

1. UVOD

Pojam „tretman“ sve češće nalazi svoju upotrebu kako kod teoretičara tako i kod praktičara. Ono što je zajedničko za teoretičare i praktičare jeste da se ovaj termin odnosi na sve probleme prevaspitanja osuđenih lica. On se odnosi na postupanje sa izvršiocima krivičnih djela kako u krivičnom postupku tako i u procesu izvršenja krivičnih sankcija i kasnije u postpenalnom periodu. Ovdje posebno želimo naglasiti da u prvoj fazi, tj. u toku krivičnog postupka sudija je dužan da vodi računa o ciljevima prevaspitanja izvršilaca krivičnih djela. Sudija mora da u svakom trenutku postupku vodi računa o ideji prevaspitanja, odnosno to zahtjeva komunikaciju između sudije i optuženog te stvaranje takve klime u sudnici koja će dati jasnu sliku da se izricanjem određene sankcije može postići cilj. Konkretno, da se takvom sankcijom doprinosi prevaspitanju, tj. pomoći delikventu. Ovaj pristup mora biti prepoznat u ovoj prvoj fazi, ako se želi postići uspjeh u resocijalizaciji. Resocijalizacija, u najširem smislu riječi, znači vraćanje osuđenika u društvenu zajednicu, spremnog da živi shodno općeprihvaćenim normama društva i da uspješno obavlja društvene djelatnosti. Resocijalizacija je usmjerana prema osobama koje nisu uspjele da izgrade pozitivna shvatanja o vrijednostima, pozitivne stavove, navike i druge lične kvalitete. Te osobe nisu mogle da budu kreativne, da koriste svoja znanja i vrline ili tuđa iskustva pa su, stoga, odali se inkriminisanom ponašanju. Zbog toga, kada govorimo o resocijalizaciji, gotovo uvijek se očekuje da njene aktivnosti izmjene ona lična svojstva osuđenika koja su povezana s kriminalnim ponašanjem. Otud nastojanja da se kroz proces resocijalizacije trajno ukloni kriminalno ponašanje tretiranih osoba (osuđenika) i da se takve osobe osposobe za integraciju u društveni život. Međutim, ovaj posao nije lak, jer zavisi od posvećenosti i volje osuđenika. On treba da prihvati pozitivne vrijednosti i stavove te, što je najvažnije, da poštovanje pozitivnih stavova i vrijednosti shvati kao svoju obavezu. To je nešto što gotovo nedostaje velikom broju osuđenika. U tom procesu veoma je važno da osuđenik shvati da njegovi problemi nisu samo produkt društva, već da su oni proizvod i njegove ličnosti, njegove percepcije stvarnosti, motiva, težnji i drugih sličnih svojstava. Ako kod osuđenika nađemo ove pozitivne promjene po pitanju shvatanja svojih problema ili stanja u kojem se zadesio, može se očekivati da će takva osoba u budućnosti uskladiti svoje

ponašanje shodno zakonskim normama i vrijednostima društva te da neće dozvoliti da dođe pod uticaj svojih slabosti, frustracija i raznih devijacija.

U procesu izrade programa tretmana resocijalizacije i reintegracije povratnika sa stranih ratišta, bilo da je riječ o onima iz Sirije, Iraka ili Ukrajine, potrebno je doći do spoznaje o tome šta je te iste osobe motiviralo da odu na strana ratišta. Pomoću utvrđene etilogije radikalizacije i odlaska na strana ratišta, moguće je utvrditi i metode i tehnike koje će doprinijeti procesu resocijalizacije i reintegracije. Otud i opredjeljenje da u radu prvo utvrdimo etiologiju radikalizacije i putovanja na strana ratišta. Imajući u vidu da neki penološki stručnjaci zauzimaju pesimistička shvatanja, smatrajući da zatvor nije pogodan za rehabilitaciju i da zatvorski tretman nije obećavajući u uspjehu resocijalizacije osuđenika, u radu ćemo istražiti primjenu tretmana povratnika sa stranih ratišta u zatvoru te kako i na koji način se sprovode programi u zatvorima/kazneno-popravnim zavodima. Personal ustanova (stručna lica i čuvari) je, također, važna karika u procesu tretmana osuđenika i njihove resocijalizacije. Taj proces ne bi se smio zasnivati na čuvarima. Čuvari trebaju da se bave poslovima sigurnosti, discipline i suzbijanja bjekstva iz ustanove, ali u zadnje vrijeme primjetno je da se pozicija čuvara sve više tretira sa stanovišta procesa prevaspitanja. Tim poslom treba da se bave stručne osobe, kao što su penolozi, kriminolozi, psiholozi, ljekari i socijalni radnici, koje trebaju da primjenjuju vaspitne tretmane i ostvaruju proces rehabilitacije i resocijalizacije. Zbog toga je opredjeljenje da u radu analiziramo kapacitete zatvorskog osoblja za navedene procese. Nastojeći da istražimo i suštinsku stranu problema u vezi otklanjanja determinanti ponašanja, kao i odbrambenih mehanizama u vezi promjene kod osuđenika, analizirali smo mjere reintegracije. Na kraju, u radu smo analizirali ranjive kategorije iz grupe povratnika sa stranih ratišta, a to su žene i djeca.

2. METODOLOGIJA

Postoji nekoliko istraživačkih pristupa koji su prikladni za prikupljanje sekundarnih podataka koje smo koristili u radu. Naš istraživački rad koristio je sekundarne podatke dobijene iz knjiga napisanih o penologiji, kriminologiji, sigurnosti, člancima iz novina i TV kanala, istraživanjima prethodnih istraživača, izvještajima vladinih institucija o strategijama o borbi

portiv terorizma, internetskim izvorima te međunarodnim i domaćim zbornicima radova o radikalizmu, nasilnom ekstremizmu i terorizmu. S druge strane, primarne podatke smo prikupili putem intervjua i fokus grupe. U tu svrhu, obavljeno je pet intervjua sa službenicima iz sigurnosnog sektora (državna institucija, policijska agencija, zatvor) te iz službi za socijalni rad i ekspertom u ovom polju.

3. ETIOLOGIJA RADIKALIZACIJE I NASILNOG EKSTREMIZMA

Važno je istaći ključne pokretače radikalizacije i nasilnog ekstremizma u Bosni i Hercegovini (BiH), kao osnov daljih istraživanja i analiza. Vidal (2020) spominje važnost socio-ekonomske i političke nejednakosti koje pokreću radikalizaciju u MENA regiji, kao i na Balkanu. Još jedan ključni faktor jeste religija, koja je opisana kao polazna tačka za proces radikalizacije. U kontekstu BiH, Kržalić i sur. (2020) analiziraju socio-ekonomsku i političku situaciju koja je omogućila radikalizaciju. Siromaštvo uglavnom vodi do nejednakog pristupa obrazovanju, stoga i nezaposlenosti, a građani BiH su tim više podložni radikalizaciji. Od jednake važnosti jeste i činjenica da su drugi ključni motivi pretežno na individualnom nivou. Kržalić i sur. (2020) navode da je 75% njihovog klaster uzorka bilo nezaposleno prije odlaska u Siriju i Irak te da većina „putnika“ dolazi iz porodica bez ikakvih prihoda. Dakle, važno je istaći ulogu zlupotrebe religije, u ovom slučaju islama, u procesu radikalizacije koja često vodi u nasilni ekstremizam. Među intervjuisanim povratnicima, zajednički motiv za odlazak bio je da „isprave nepravdu“. Osjećali su potrebu da pomognu muslimanima koji trpe ogromnu nepravdu. Također, skoro svi uključeni u ovaj uzorak, rekli su da užasni prizori i zločini tokom 1990ih u BiH nisu bili njihov motiv za odlazak u Siriju i Irak. Ipak, svi od njih su iskusili gubitak, nasilje i nepravdu učinjenu njima i njihovim porodicama tokom rata u ovom periodu. Intervjuisani uzorak uglavnom govorio o „globalnoj nepravdi učinjenoj [muslimanima u Siriji i Iraku] kroz različite pristupe i načine“, kao glavnom motivu za odlazak, različita istraživanja su jasno pokazala važnost socio-ekonomske i političke situacije (Kržalić i sur. 2020:54).

Neki od motiva za odlazak, a time i faktora radikalizacije, uglavnom su finansijske prirode, a neki su, čak, vezani i za probleme s mentalnim

zdravljem (intervju #1). Dalje, navode se problemi s porodicom (svađe u porodici, između roditelja i djece). Porodične nesuglasice predstavljaju veliki problem, obzirom da je većina ovih ljudi u ranim 20-im ili, čak, 18-19-godišnjaci. Neki od njih odlaze sami, neki se vjenčaju šerijatski i povedu svoje porodice u Siriju i Irak. Uglavnom, čini se da je najčešći motiv odlaska religijska ideologija. Ovi ljudi su uglavnom imali jako slabo religijsko obrazovanje (ili nikakvo).

Tradicionalni islam u BiH se njeguje stoljećima, posebno kroz osnovno religijsko obrazovanje (mektebe), koje ovi ljudi uglavnom nisu pohađali. Uz ovaj manjak religijskog obrazovanja, ostavlja se dosta prostora za pogrešno tumačenje ili nametanje pogrešnih shvatanja islama. Naši sagovornici kroz intervje su ipak naglasili važnost socio-ekonomske i političke situacije u BiH, kao motiva za odlazak ili pokretača radikalizacije u BiH (intervju #1 i intervju #4). Također, učesnici u fokus grupi su istakli neznanje, znatiželju i jednim dijelom emocije (ljubav) kao motive za odlazak.

Sagovornik (intervju #1) navodi kako su prvi zabilježeni odlasci BiH građana u Siriju bili tokom 2012. godine, s određenim brojem odlazaka zabilježenih i do kraja 2014. godine. Uzimajući u obzir ove periode odlazaka i smanjen broj istih krajem 2014. godine, izmjene Krivičnog zakona BiH tokom te godine se mogu smatrati brzom reakcijom na rastući trend odlazaka na strana ratišta i uključenosti u terorističke aktivnosti. Sve manji broj odlazaka i sve veći broj povrataka (samostalnih) se može povezati s kriminalizacijom pridruživanja stranim vojnim, paravojnim ili parapolicijskim formacijama, između ostalih terorističkih aktivnosti (intervju #1).

Na Strategiju BiH za prevenciju i borbu protiv terorizma 2015-2020 može se gledati kao na potvrdu posvećenosti prevenciji i borbi protiv nasilnog ekstremizma. Ova Strategija je uključivala određeni broj aktivnosti koje se tiču ranih upozorenja radikalizacije, prevencije, saradnje s nevladinim organizacijama te vjerskim zajednicama. Sve ove aktivnosti su planirane i usmjerene ka razvoju demokratskog društva. Njihova implementacija je uključivala različite aktere, kao što su Ministarstvo sigurnosti BiH, ministarstva unutrašnjih poslova (MUP), pravosudne institucije, organizacije civilnog društva, lokalna zajednica, itd. Ipak, kako navodi sagovornik „ova prethodna Strategija je kreirana sa idejom da su ovi odlasci trajni, te da zbog toga postoji manjak posvećenosti rehabilitaciji i

reintegraciji povratnika u ovom dokumentu“ (intervju #3). U tom kontekstu, državne institucije su posvetile jednu trećinu novog strateškog dokumenta (Strategija Bosne i Hercegovine za prevenciju i borbu protiv terorizma 2021-2026) procesu deradikalizacije, rehabilitacije i reintegracije, u dijelu pod nazivom Prevencija.

Pretpostavlja se da broj BiH građana koji su otišli u Siriju, u periodu 2012-2015, iznosi oko 300 (intervju #1). Kržalić i sur. (2020) navode kako je, do januara 2020. godine, zabilježen povratak 80 ljudi. Vjeruje se da je oko 90 BiH građana još uvijek u Siriji i Iraku, dok se za broj poginulih pretpostavlja da iznosi oko 130 osoba. Kako je već spomenuto, „posljednji povratak, organizovan od strane države, desio se u decembru 2019. godine, uz pomoć vlade SAD, kada se vratilo 25 BiH državljana iz Sirije i Iraka“ (intervju #1). U ovom procesu repatrijacije BiH državljana iz Sirije učestvovalo je 7 muškaraca, 6 žena i 11 djece te jedno dijete bez pratnje. „Povratak je uspješno realiziran na kontroliran način, a u skladu s pozitivnim zakonodavstvom Bosne i Hercegovine i međunarodno preuzetim obvezama u području borbe protiv terorizma, te obvezama preuzetim u sklopu članstva Bosne i Hercegovine u antiterorističkoj i anti-ISIL koaliciji“ (Strategija Bosne i Hercegovine za prevenciju i borbu protiv terorizma 2021-2026).

Reakcija lokalne zajednice na povratnike (posebno one koji su odslužili kaznu zatvora) ima veliku ulogu u njihovom procesu reintegracije i rehabilitacije. Kržalić i sur. (2020) navode kako, na osnovu sprovedenog istraživanja, 31% građana vjeruje da je radikalizam donekle problem u njihovoj zajednici, dok njih 8% vjeruje da je to veliki problem u njihovoj zajednici. Međutim, 60% ispitanika ima negativno mišljenje o odlascima u Siriju i Irak. Još jedan ključni nalaz istraživanja jeste da 33% ispitanih građana smatra da povratnici nisu dobrodošli u njihovu lokalnu zajednicu, a 36% ih smatra prijetnjom njihovom društvu.

Učesnici u fokus grupi smatraju da povratnici imaju iskrivljenu sliku o islamu i prilično ograničen pogled na religiju. Glavna asocijacija s pojmom „povratnici“ kod ovih učesnika je pretežno negativna, obzirom da ovaj pojam povezuju s ratom, traumom, nasiljem, strahom, nesigurnošću (uključujući i moguće emocije povratnika).

Nadalje, Pečković (2018) govoreći o mišljenju omladine o radikalizmu i nasilnom ekstremizmu, ističe kako većina ispitanih građana ima negativno mišljenje o radikalizmu i da smatraju radikalizam skoro isključivo vezanim

za religiju. Velika većina njih smatra radikalizirane osobe iracionalnim, needukovanim, itd. Ipak, drugi izvori navode kako lokalne zajednice pretežno prihvataju povratnike kao dio društva. Među te izvore spadaju dva intervjua sprovedena u svrhu ovog izvještaja (intervju #3 i intervju #4). S druge strane, tokom diskusije fokus grupe, spomenuto je kako zajednica još uvijek ima neke predrasude prema ženama povratnicama.

4. OSNOVNI PROBLEMI INSTITUCIONALNOG TRETMANA OSUĐENIKA/POVRTANIK SA STRANIH RATIŠTA U ZATVORIMA/KAZNENO-POPRAVNIM ZAVODIMA

U procesu sprovođenja tretmana nailazi se na mnoge teškoće i probleme, koji u dobroj mjeri utiču na uspjeh u popravljanju i prevaspitanju osuđenika. Među vodećim poteškoćama je ona koja je povezana s mnogim neprijatnostima koje se doživljavaju u zatvoru, a koje su povezane s lišavanjem slobode i raznim deprivacijama koje ono uslovljava. Tako zatvorski ambijent u kome „veoma različita lica čine negativnu zajednicu“, kao i teška psihološka klima, stvaraju ambijent koji nije povoljan za primjenu tretmana i prevaspitanja. Među faktorima koji stvaraju ovakav negativan ambijent su: pritisak institucionalnog života, mnoga ograničenja stvaraju tenzije koje vode konfliktima među osuđenima, a često dobivaju i karakter većih kriza u njihovim odnosima. Pored ovih eksternih faktora u vezi poteškoće primjene tretmana osuđenika, važno je spomenuti i faktor koji je povezan s ličnošću samog osuđenika, odnosno njegovom izraženom otporu da se podrvrigne mjerama tretmana. Ovo je posebno izraženo kod profesionalnih delikvenata, multirecidivista i delikvenata iz navike, jer kod istih vlada mišljenje da su oni s pravom izvršili krivično djelo i da im je nepravedeno izrečena kazna.

Za potrebe analize osnovnih problema institucionalnog tretmana osuđenika povrtanika sa stranih ratištam, putem intervjua prikupili smo informacije o tretmanu povratnika u zatvoru (intervju #2). Ovi zatvorenici su odvojeni od drugih zatvorenika povratnika, ali i od zatvorenika koji su potencijalno podložni radikalizaciji. Osoblje u kazneno-popravnim zavodima (KPZ) pažljivo biraju s kim će povratnici i radikalizirani pojedinci biti u zatvorskoj ćeliji, tako što nastoje da to budu oni na koje je jako teško uticati.

Iz istog razloga, povratnici sa stranih ratišta se uglavnom nalaze u ćelijama sa manjim brojem ljudi. Ovakav proces prepoznajemo kao raspoređivanje osuđenika po subjektivnim kriterijima, a na osnovu klasifikacije. Ovakve mjere se temelje na procjenama rizika i evaluaciji ponašanja i ličnosti svakog pojedinca. Dakle, prije nego se poduzmu ovakve mjere, vrši se procjena rizika i evaluacija od psihologa, kao ključna osnova. Cilj evaluacije psihologa jeste da se ustanovi ukoliko pojedinac ima određeni tip ličnosti, karizmu, ono što će mu omogućiti da ima uticaj na druge u zatvoru. Postoji period opservacije koji traje do 30 dana, u karantinu. Tokom ovog perioda, vrši se evaluacija koja treba biti finalizirana do kraja karantina. Nakon toga, svaki zatvorenik biva smješten u određeni paviljon, radi daljeg nadzora i evaluacije. Ovo je potvrđeno i u članu 170. Zakona BiH o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera. U njemu se spominju procjene rizika koje se vrše odmah po prijemu zatvorenika te kasnije tokom odlučivanja o korištenju pogodnosti. Ove procjene se vrše kako bi se ustanovio nivo rizika za zajednicu u slučaju bijega te da se procijeni mogućnost pokušaja bijega. Možemo reći da se ovdje na bazi serijacije vrši dalja podjela osuđenika u tretmanske grupe u cilju određivanja i primjene odgovarajućeg tretmana koji se zasnivaju na subjektivnim kriterijima.

Kako je već spomenuto, postoji dodatni obrazac procjene rizika kreiran za ovu kategoriju zatvorenika. Ovi obrasci su dio priručnika koji bi trebao biti dostupan svim službenicima u KPZ u BiH. Kroz detaljan upitnik, ovi službenici sprovode procjene povratnika (i drugih potencijalno radikaliziranih pojedinaca) i planiraju svoj pristup prema njima. Kad je riječ o stručnom osposobljavanju i obrazovanju, jedan od povratnika je završio školu tokom izdržavanja kazne zatvora. Neki su uspjeli pronaći posao u zatvoru, npr. u kantini, vešeraju i slično. Bitno je istaći da ove mogućnosti nisu dostupne od početka i za svakog zatvorenika. Postoje određene procedure i evaluacije tokom određenog perioda, koje omogućavaju službenicima u KPZ da odluče ukoliko pojedinac pokazuje napredak, da li je poslušan i sl. Ukoliko se ovo potvrdi, mogu iskoristiti neke pogodnosti, kao dopust za vikend (ili određeni period) da provedu kući. Dok koriste ove pogodnosti, zatvorenici su u obavezi da prijave svoj odlazak u nadležnu policijsku upravu na početku i na kraju njihovog boravka kući. Za povratnike koji koriste ove pogodnosti, ovaj proces uključuje i javljanje državnim sigurnosnim i obavještajnim agencijama, kao što su Državna agencija za

istrage i zaštitu (SIPA) i Obavještajno-sigurnosna agencija BiH (OSA BiH), kao i centrima za socijalni rad.

Ovi programi su kreirani na individualnom nivou, tj. službenici u KPZ imaju individualizirane akcione planove i programe. Osnova ovih programa su ulazne informacije koje omogućavaju bolje otkrivanje potencijalnih problema i poteškoća kod svakog zatvorenika. Ovi problemi, svakako, zavise od ličnosti i ponašanja svakog pojedinca. Za kreiranje ovih programa, evaluacija psihologa je ključna, što je podržano u članu 20. Zakona BiH o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera.

Tokom odsluženja kazne zatvora i učešća u ovim programima, povratnici su pokazali da cijene povjerenje koje im se ukazuje te da ono predstavlja motivaciju za njih. Kao što je spomenuto tokom intervjua, ovo povjerenje nije ukazano na jednak način prema svim zatvorenicima. „Povjerenje se zasnivalo na procjenama rizika i evaluacijama i u konačnici je vodilo do bolje poslušnosti, poštovanja, pozitivnog stava i sl., a što omogućava korištenje pogodnosti“ (intervju #2).

Također, jedan od najznačajnijih faktora u pristupu zatvorenicima jesu tzv. programi odgoja i tretmana. Ovi programi su jednaki za sve kategorije zatvorenika i uključuju sportske aktivnosti, vrijeme provedeno u biblioteci, kao i savjetovanje sa odgajateljem. „Zatvorski psiholozi imaju posebne programe pristupanja, kao što je rad sa pred-otpusnom grupom, gdje se radi na pripremi zatvorenika na život nakon zatvora (intervju #2).

Iako ne postoje dodatni, odvojeni programi za povratnike sa stranih ratišta koji su implementirani i finalizirani, ipak je postojala inicijativa da se Islamska zajednica u BiH (IZ) uključi u proces resocijalizacije povratnika, ali nikada nije finalizirana. Uz to, naš sagovornik je uočio dva potencijalna problema s ovom inicijativom: „moguć otpor većine zatvorenika prema IZ, ali i moguć otpor određenih članova IZ prema zatvorenicima“ (intervju #2).

Dalje, ovaj sagovornik je primijetio izazov u pristupu ovim zatvorenicima, a odnosi se na njihov stav, opisujući ih kao samouvjerene, tvrdoglave, time otežavajući mogućnost potencijalne promjene mišljenja i stavova, a u konačnici i napretka. Drugi izazov se tiče njihove „izbirljivosti“, jer kako ovaj sagovornik navodi, neki su bili izbirljivi iz nekog razloga i sa hranom koja je imala halal sertifikat.

Još jedna važna informacija zabilježena tokom intervjua jesu mjere razdvajanja, koje su pokazale uspjeh. Osoblje je navodno uspjelo postići

maksimalne željene efekte, obzirom da su uspjeli ograničiti uticaj ove kategorije zatvorenika na druge, ali i slične posljedice (kao što je preuzimanje zatvorskog mesdžida i postavljanje pravila koja nisu u skladu sa IZ ili, čak, i osnivanje njihovog mesdžida).

Kao što su Azinović i Bećirević (2017:32) istakli, „za sada, na lokalnom nivou, jedino zatvorsko osoblje i policija imaju bilo kakvu stručnost u problemima vezanim za radikalizaciju“. Ovo se može potvrditi i činjenicom da su policijske agencije zajedno sa kazneno-popravnim zavodima od početka ovog procesa „na prvoj liniji“.

5. KAPACITETI/SPREMNOST ZATVORSKOG OSOBLJA

Kroz intervjue koje smo obavili za potrebe ovog rada, prikupili smo informacije vezane za kapacitete i spremnost osoblja u kazneno-popravnim zavodima, u njihovom pristupu povratnicima sa stranih ratišta koji su u zatvoru. Prije svega, period koji zatvorenici provedu u karantini, zatvorskom osoblju i psiholozima omogućava da procijene ove pojedince i njihovo ponašanje, s ciljem da se otkrije u kojoj mjeri su radikalizirani. Dalje, omogućava im da isplaniraju programe odgoja i tretmana na individualnom nivou. Uz to, ova evaluacija pruža potrebne informacije i o mogućim sigurnosnim rizicima. Imajući ovo na umu, izgleda da je osoblje spremno da reaguje na potencijalne nove izazove te da poduzimaju mjere prevencije širenja radikalizacije, ukoliko se otkrije u bilo kojem periodu. Primijećeni su neki elementi uticaja na druge zatvorenike te su poduzete preventivne mjere koje su se pokazale uspješnim. Ovi elementi uticaja su primijećeni kod povratnika sa stranih ratišta, ali i drugih kategorija zatvorenika. Naizgled, postoje određeni mehanizmi za nadzor i praćenje ponašanja ovih zatvorenika, jer provode određeno vrijeme u karantini, nakon čega im bude dodijeljeno u kojem paviljonu će biti, razdvojeni od drugih povratnika, uz restrikcije grupisanja ovih zatvorenika, kao jedne od preventivnih mjera. Također, čini se da su prisutni i mehanizmi za rano otkrivanje radikalizma i nasilnog ekstremizma, kroz različite procjene rizika i redovne evaluacije zatvorenika. Kako je već spomenuto, procjene rizika za svakog zatvorenika se vrše svakih šest mjeseci, što omogućava osoblju da odluči postoji li potreba za novom procjenom. Ove procjene i evaluacije su pokazale uspjeh, uglavnom kad je riječ o sigurnosnim rizicima. Jedan od primjera jeste bivši

zatvorenik koji je pokazao snažnu sposobnost da utiče na druge (radikalizira). Odslužio je kaznu zatvora zbog regrutovanja te su, zbog toga, preventivne mjere morale biti poduzete i one su uključivale "ograničeno kretanje i komunikacija sa drugim zatvorenicima, s ciljem prevencije radikalizacije, što se pokazalo uspješnim" (intervju #2).

S druge strane, prvi koraci u ovim aktivnostima su edukacija i obuka zatvorskog osoblja. Većina ovih obuka bila je organizovana od Vijeća Europe. Stručnjaci iz BiH i iz Vijeća Europe su kreirali priručnik za zatvorsko osoblje u BiH. Ovaj priručnik sadrži klasični i dodatni obrazac za procjenu rizika zatvorenika. Kroz ove procese procjene, osoblje je u kontaktu sa zatvorenicima, nadgledaju njihovo ponašanje, izgled, hobbije i sl. – bilo šta što će pomoći da se stvori „šira slika“ o ovim zatvorenicima. Naš sagovornik u intervju je istakao „kako su u ovom kazneno-popravnom zavodu, prije ovih novih formi, procjene rizika vršili „na svoju ruku“ (intervju #2). Još jedan projekat organiziran od Vijeća Europe tiče se rada u grupi – priprema zatvorenika za život nakon zatvora. Zatvorsko osoblje je slalo i dopise različitim kompanijama s upitima o voljnosti i mogućnosti kompanija da uposle ove ljude nakon njihovog odsluženja kazne. Međutim, prema riječima našeg sagovornika, oni „nisu dobili nikakav odgovor niti od jedne od kompanija kojima su se javili“ (intervju #2). Uz to, sagovornik smatra da je potrebno da država stimuliše poslodavce, kako bi ovi ljudi mogli dobiti posao i u konačnici zadovoljiti svoje egzistencijalne potrebe.

Kad je riječ o ovom kazneno-popravnom zavodu, otprilike oko 20% osoblja je bilo uključeno u obuke. U ove aktivnosti su bili uključeni šefovi odsjeka, pomoćnici direktora i dio zatvorskih policajaca. Bitno je istaći da su ovi projekti/obuke, organizirani od Vijeća Europe, uključivali i državne službenike, psihologe, saradnike – ne samo zatvorsko osoblje (intervju #2).

Uzimajući u obzir ove projekte i nastojanje da se prilagodi pristup svakom zatvoreniku, pokazuje jasnu namjeru osoblja da se postigne napredak od kojeg će imati koristi i zatvorenici i osoblje. Uz to, ovaj sagovornik je istakao da nije bilo specifičnih ili značajnih žalbi od zatvorenika, a u vezi pristupa osoblja prema njima.

Kad je riječ o post-penalnom životu zatvorenika, istaknut je problem nedostatka probacijskih službi u BiH (intervju #2). Kako je i spomenuto, institucionalna saradnja je donekle dobra, dok zatvorenici ne odsluže kaznu – nakon toga, saradnja je gotovo nepostojeća, iako Zakon o izvršenju krivičnih

sankcija, pritvora i drugih mjera BiH jasno navodi da su zatvorsko osoblje i drugi relevantni akteri obavezni pružiti pomoć i podršku svakom zatvoreniku nakon odsluženja kazne. Stoga je post-penalni period sistemski problem, koji je i istaknut i tokom intervjua s našim prvim sagovornikom (intervju #1). Jasna je potreba za osnivanjem ovakve službe, koja bi se u konačnici oslanjala na iskustva zatvorskog osoblja tokom programa odgoja i tretmana sa zatvorenicima.

Važnost ove službe ogleda se i u potrebi za njom od onih koji su na uslovnom otpustu, obzirom da su dužni sarađivati tokom tog perioda. Činjenica jeste da je svaki zatvorenik prepušten sam sebi, što uglavnom vodi do visoke stope recidivizma. Stoga je očigledna potreba za probacijskom službom u BiH.

U svakom slučaju, postoji određena procedura za zatvorenike po završetku odsluženja kazne. Prije svega, kazneno-popravni zavodi su u kontaktu s policijskom upravom i službom za socijalni rad, uz kontakt s porodicom zatvorenika. Služba za socijalni rad može pružiti pomoć, ali u određenoj mjeri. Kazneno-popravni zavodi obavijeste ove institucije o ovim zatvorenicima, kako bi se bolje pripremili za susret s njima. Za povratnike, osim ovih institucija, KPZ su u kontaktu i s državnim sigurnosnim i obavještajnim agencijama, kao što su SIPA i OSA BiH. Ovim agencijama se šalje sažetak o tretmanu povratnika i obavještava ih se o njihovom ponašanju, stavovima, kontaktima tokom odsluženja kazne i sl. Čini se da ovakva komunikacija ne traje dugo, obzirom da je cilj samo da se informišu drugi ključni akteri o važnim informacijama u vezi s bivšim zatvorenicima.

Dakle, većina edukacija i obuka za zatvorsko osoblje je organizovana od Vijeća Europe. Agencija za državnu službu BiH je organizovala nekoliko edukacija, jednom ili dvaput godišnje. Uz to, u KPZ se rijetko održavaju (informativni) sastanci, koji se smatraju nekom vrstom interne edukacije. Tokom ovih sastanaka, službenici zavoda razgovaraju o trenutnim i potencijalnim izazovima s kojima bi se mogli susresti. S tim u vezi, fenomen radikalizma, stranih terorističkih boraca i povratnika je u nekom trenutku bio dio njihove agende. Također, održavane su i radionice koje su organizovali zatvorski psiholozi, gdje se pružala pomoć osoblju koje se bori sa tzv. „burn-out“ sindromom.

6. POSTPENALNI PRISTUP SA POVRATNICIMA

Na osnovu ličnih iskustava, koje smo stekli tokom 2020. godine obavljanjem intervjua s povratnicima sa stranih ratišta koji su bili na slobodi, kao i posjetama sredinam u kojima isti žive, primjetili smo da je najvažniji vid postpenalne pomoći onaj koji se daje osuđeniku kada dođe na slobodu nakon izdržane kazne. Jasno se vidjelo da, upravo od pružanja te pomoći, uveliko zavisi njegovo dalje ponašanje u društvu. Ta pomoć može biti pružena kroz nekoliko oblika: privremenom smještaju, obezbjeđenju ishrane ili nužnog liječenja, izboru sredine za budući život, pomoći oko sređivanja porodičnih problema, obezbjeđenja potrebnog zapošljavanja, organizovanju stručnog usavršavanja/prekvalifikacija, privrednim alatima i pružanju novčane pomoći za zadovoljenje nužnih životnih potreba. Međutim, u cilju realizacije ovakvih posebnih vidova pomoći, bilo bi potrebno osnovati instituciju koja će upravljati procesom pomoći kao i posebno prihvatilište za otpuštene osuđenike koji su ostali bez smještaja i tako prepušteni da s vremenom postaju „vukovi samotnjaci“. Upravo ovakve osobe su veliki sigurnosni rizik za BiH, bez obzira da li se radi o osuđenima sa stranih ratišta ili osuđenima za druga krivična djela.

Lokalna zajednica je prilično otvorena za prihvatanje povratnika, jer uglavnom nisu stigmatizirani. Zajednica je i ponudila pomoć gdje je potrebna i prikladna (intervju #3). Status ovih povratnika u njihovoj lokalnoj zajednici se teško može opisati kao pozitivan ili negativan. Također, kad je riječ o prihvatanju žena povratnica u lokalnu zajednicu, iste su prilično prihvaćene i nisu stigmatizirane, posebno uzimajući u obzir činjenicu da su podložne kritikama zbog svog izgleda, odnosno nošenja posebne odjeće (intervju #3).

Tokom intervjua je spomenuto i to da su se ove žene plašile reakcije zajednice, ali da taj strah više nije prisutan. Više je prisutna podrška, iako se opisuje kao „minimalna, nekvalificirana, ali i dalje prijateljska“, a to je ono što im treba. Primjetno je i da je fenomen povratnika lokalnoj zajednici bio nakratko zanimljiv, dok je bilo medijskog izvještavanja o tome. Međutim, po njihovom povratku u zajednice, ljudi su se više fokusirali na svoje živote (intervju #4).

Kad je riječ o akterima uključenim u kreiranje i implementiranje programa dezangažman, reintegracija i rehabilitacija (DDR) u BiH, ne čini se

da su uključeni i zainteresovani u mjeri u kojoj bi trebali biti ili barem u mjeri u kojoj kažu da jesu uključeni. Ključni akteri su, kako je rečeno, policijske agencije i KPZ koji od početka direktno rade s povratnicima. Nakon njih, važno je naglasiti ulogu socijalnih i zdravstvenih službi, posebno ulogu psihologa koji dobrovoljno rade s povratnicima, u zatvoru ili nakon zatvora. Službe za socijalni rad se suočavaju sa raznim izazovima u radu s povratnicima – ženama, djecom ili bivšim zatvorenicima. Službe za socijalni rad te centri za mentalno zdravlje nude podršku povratnicima, posebno kada je riječ o redovnim zdravstvenim pregledima. Centri za socijalni rad nude jednokratnu finansijsku podršku u iznosu od 50 KM za zatvorenike nakon odsluženja kazne zatvora. Još jedan ključni akter u ovim programima i inicijativama su porodice, prijatelji i komšije. Ova kategorija je ključna za uspješnu implementaciju intervencija, podršku i postupanje s povratnicima. Tačnije, porodica se smatra ključnom, osnovni stub u procesu reintegracije i rehabilitacije. Roditelji BiH građana, koji su otišli u Siriju i Irak, prošli su prilične patnje, uglavnom zbog nemogućnosti da održavaju kontakt sa svojom djecom. Uvijek su im nastojali pomoći, slati novac i nadati se da će preživjeti i vratiti se kući. Za ovu posljednju grupu povratnika može se reći da su ih roditelji prihvatili. Ipak, ono što ostaje upitno, jesu budući povratnici, obzirom da postoji mogućnost neprihvatanja, dovodeći ih u situaciju da nemaju gdje živjeti.

U priručniku RAN Centra izvrsnosti istaknuta je važnost podrške porodicama povratnika. Tačnije, roditeljima je potrebna „psihološka i ideološka, to jest teološka podrška“. Dalje, u priručniku se spominje da porodice imaju ključnu ulogu u procesu reintegracije povratnika, jer imaju mogućnost da najviše utiču na povratnike pozitivno, pomažući u sprečavanju širenja štetne ideologije nasilnog ekstremizma. Zbog toga se ne smije podcjenjivati uloga porodice u procesu reintegracije i rehabilitacije što je, također, istaknuto i tokom diskusije fokus grupe: roditelji (i bližnji-rodbina i prijatelji) su često jedini kontakt koji borci na stranim ratištima imaju u svojoj domovini. Zato je potrebno pružiti podršku porodicama i pojedincima (prijatelji, rodbina) koji mogu pozitivno uticati na povratnike koji se vrate u svoju domovinu. Jedan od naših sagovornika je istakao poteškoće s kojima se zatvorenici susreću nakon odsluženja kazne, posebno kada je riječ o finansijskoj podršci i pronalasku smještaja, ali i općenito s društvenom resocijalizacijom. U svjetlu potrebe za deradikalizacijom ili rehabilitacijom

povratnika, važnost podrške porodici postaje sve očiglednija. S obzirom da BiH nema zvaničan pristup prema DRR te nedostatak probacijske službe, uloga neformalnih inicijativa u DRR procesu je opisana kao ključna, obzirom da za bivše zatvorenike, osim neposrednog društvenog okruženja, nema institucije koja im može pomoći da budu prihvaćeni i omogućiti im smještaj (kod porodice ili prijatelja), pružiti finansijsku podršku te, možda ono najbitnije, pružiti emocionalnu podršku tokom njihovog oporavka.

Osim inicijativa Vijeća Europe i DRR programa u zatvoru prethodno opisanih, potrebno je istaći i ulogu stranih vlada, kao što je vlada Holandije koja je finansirala rehabilitaciju povratnika (kroz IOM) finansirajući poslovne planove povratnika. Ipak, jedan od naših sagovornika je kritikovao ovaj pristup, jer, po njegovom mišljenju, nije ostvaren prvobitni cilj, uzrokujući nepotrebnii trošak.

Još jedan ključni akter jeste religijska zajednica, tačnije Islamska zajednica u BiH. Međutim, jedan od naših sagovornika smatra da uključenost IZ nije potpuno jasna. Uloga IZ u procesu rehabilitacije i reintegracije povratnika je teško ostvariva zbog nezainteresovanosti povratnika za saradnju sa IZ, jer su u procesu radikalizacije i regrutacije, indoktrinirani da odbijaju zvanični islamski autoritet, kao što su lokalni imami, reisul-ulema, itd. Povratnici su IZ opisali kao birokratiziranu te da im ne dozvoljava da praktikuju islam na način na koji žele, a što se nalazi na listi njihovih razloga za odlazak. Pored toga, čini se da je IZ svjesna ovog odbijanja te nema namjere da ostvari prisilnu saradnju, iako su potpisali sporazum s Ministarstvom sigurnosti BiH, početkom 2021. godine, s ciljem poboljšanja ove saradnje. Kako naš sagovornik navodi, istaknut je nedostatak političke volje da se sarađuje sa IZ na ovom problemu. Kroz nekoliko sastanaka, IZ je informisala državne službenike o njihovim postignućima u radu s određenim brojem povratnika. To uključuje i edukaciju vjerskih službenika, kao i određeni broj projekata i publikacija. IZ je ponudila svoje resurse, znanje i iskustvo, tačnije bilo šta što se može iskoristiti tokom DRR procesa povratnika. Različiti odgovori koje je istraživački tim prikupio o mišljenju i važnosti uloge IZ u DRR procesima se može povezati s tim što su ovi akteri sarađivali s različitim grupama povratnika, ali ipak nije razjašnjeno pitanje uloge resursa IZ u DRR procesu. Međutim, učesnici diskusije fokus grupe su istakli da je saradnja i uključenost IZ jedva postojeća zbog različitih faktora koji utiču na njihov odnos s povratnicima. Uprkos tome, uloga IZ je

istaknuta, jer bi mogla biti ključna zbog duhovnog savjetovanja i edukacije, time olakšavajući prevenciju radikalizacije koja bi vodila ka nasilnom ekstremizmu.

Teško je opisati postojeće DRR programe, jer nisu uniformisani, odnosno definisani na državnom nivou. Osim prethodno spomenutih projekata Vijeća Europe, malo toga se može dodati. Jedan od sagovornika je istakao kako je većina povratnika prepuštena samim sebi u procesu rehabilitacije i resocijalizacije. Na ovaj način se jasno vidi manjak posvećenosti državnih vlasti za samim procesom rehabilitacije i reintegracije povratnika (uključujući žene i djecu). Postojeći programi (za žene) uključuju redovne susrete s psiholozima i službom za socijalni rad, ali su ove aktivnosti na dobrovoljnoj bazi za obje strane, dok zakonom propisane intervencije ne postoje. S tim u vezi, koordinacija i saradnja između ovih ključnih aktera ne može biti opisana kao dobra ili loša, jer je zainteresovanost obje strane da budu dio ovih programa presudni faktor. Kako lokalna zajednica uglavnom prihvata bivše borce sa stranih ratišta i žene povratnice, strah (posebno za žene) je uglavnom nestao. Ipak, jedan od ključnih izazova se tiče traume/PTSP liječenja koje će vjerovatno biti potrebno, kao rezultat traumatskih iskustava ovih povratnika. S tim u vezi, bilo kakva podrška (posebno emocionalna i psihološka) su ključne.

S druge strane, kako je već rečeno, član 136. i 207. Zakona o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera BiH naglašava obavezu nadležnih organa da pruže potrebnu pomoć zatvorenicima nakon odsluženja kazne, s ciljem olakšavanja integracije u društvo i života na slobodi.

Ovakva pomoć se uglavnom tiče pronalaska smještaja, liječenja i zaposlenja. Potrebno je da osoblje u KPZ ustanovi kakva vrsta pomoći je potrebna svakom pojedincu te da te informacije podijeli s relevantnim institucijama, nakon njihovog izlaska iz zatvora.

U ovom kontekstu, važnim se smatra dokument pod nazivom „Program reintegracije, rehabilitacije i resocijalizacije povratnika“. Aktivnosti opisane u ovom dokumentu su općenito formulisane kako bi se omogućila njihova implementacija na svim nivoima u BiH. Učesnici u kreiranju ovog dokumenta su bili predstavnici Tužilaštva BiH, OSA BiH, SIPA, Granične policije, MUP oba entiteta (Federacija BiH i Republika Srpska), Policija Brčko Distrikta te službe za socijalni rad, zdravstvo i

obrazovanje, Ministarstvo vanjskih poslova i institucije i organizacije koje se bave ljudskim pravima, kao i stručnjaci u ovim poljima.

Kada je riječ o kapacitetima ključnih aktera uključenih u kreiranje i implementaciju ovih programa, naš sagovornik je istakao da kapaciteti postoje i dostupni su; trenutno ovi akteri rade sa 6 žena i 11 djece povratnika. Dalje, ističe kako ovo ne predstavlja velik izazov i da se pronalaze načini u realizaciji ovih programa. Također, očekuje se isti pristup i s očekivanom novom grupom povratnika. Navodno, nema potrebe za „trošenjem ogromnih suma novca ili mobiliziranja cijelog društva“ u ovim procesima reintegracije i rehabilitacije povratnika.

Kako je spomenuto, još jedan mehanizam razmjene podataka postoji unutar Interresorne radne grupe i Koordinacijskog tima za repatrijaciju i prijem BiH državljana iz zona sukoba, između policijskih agencija i aktera koji implementiraju DRR programe. Učesnici diskusije fokus grupe su istakli da je saradnja između sigurnosnih i obavještajnih agencija pokazala uspjeh. S druge strane, saradnja između različitih institucija i aktera, posebno u smislu razmjene podataka, nedovoljna je. Ovakvi nedostaci mogu biti uzrokovani manjkom regulacije - za sada nisu zabilježena nastojanja da se institucionaliziraju metode razmjene podataka.

Dakle, nedostaci po pitanju razmjene podataka uglavnom su rezultat postojećeg zakonodavnog okvira i obaveze zaštite podataka, posebno u komunikaciji između KPZ i tužilaštva. Učesnik u diskusiji fokus grupe – policijski službenik – spomenuo je da ih niko od zatvorskog osoblja/službenika nije službeno kontaktirao po ovom pitanju, pogotovo jer su u pitanju povjerljivi podaci. Štaviše, naglasio je da ovakvi podaci trebaju biti traženi i podijeljeni samo uz dozvolu nadležnih institucija. Ipak, ovaj učesnik ističe da je voljan podijeliti dostupne informacije.

S druge strane, isti sagovornik je spomenuo da policijske agencije nemaju pristup rezultatima procjena rizika od osoblja i službenika u zatvoru, nakon što zatvorenici odsluže kaznu. Policijske agencije dobiju samo osnovne informacije kada zatvorenici počinju s odsluženjem kazne (ko su, trajanje njihove kazne, itd.). Stoga, nedostatak zakonodavnog okvira koji bi olakšao razmjenu sveobuhvatnijih podataka o zatvorenicima, značajno utiče na kvalitet procjena rizika.

7. RANJIVE KATEGORIJE – ŽENE I DJECA

Azinović i Jusić (2016) identificiraju tri kategorije žena selefijske zajednice u BiH, u odnosu na fenomen stranih terorističkih boraca. Prva kategorija su žene koje odlaze s ciljem da se pridruže svojim muževima, druga kategorija su žene koje ostaju u BiH i odbijaju otići, a treća kategorija su one žene koje odlaze same. Ključni motivi za odlazak ove posljednje kategorije su ideološke prirode i/ili s ciljem da pronađu supruga i vjenčaju se u inostranstvu.

Tokom intervjuisanja različitih grupa žena muslimanki u BiH, vidljivo je da su žene koje odlaze na strana ratišta „zavedene lažnim obećanjima“ (Bećirević, 2018:26). Dalje, ove žene ističu važnost obrazovanja, posebno jer veliki broj žena koje odlaze na strana ratišta nisu dovoljno obrazovane i time su više podložne radikalizaciji; tačnije, mogu previdjeti rane znakove radikalizacije kod svoje djece.

Kako ističe jedan od naših sagovornika, većina žena iz BiH su otišle u Siriju i Irak da budu uz svoje muževe. Neke su otišle svojevoljno, dok su neke bile „žrtve procesa“. Isti sagovornik je spomenuo da je broj žena u BiH, koje su bile uključene u procese regrutacije, prilično nizak (intervju #3). Kržalić i sur. (2020) ističu kako su radikalizirane žene najčešće „nezrele i mlade“ – osobine koje ih čine značajno podložnim regrutaciji. Ipak, određeni izvori ističu da žene iz BiH uglavnom imaju tradicionalnu porodičnu ulogu u Siriji, dakle domaćice i njegovateljice svoje djece i muževa; ne vjeruje se da su aktivno učestvovala u sukobima.

Stav države prema ženama povratnicama je jasan: ne smatraju se kriminalcima, dakle nisu procesuirane niti osuđene po povratku. Uz to, prilično su prihvaćene u društvu, iako se moraju u određenoj mjeri one prilagoditi društvu, a ne obratno. Ipak, uglavnom nisu pokušale pronaći posao, posebno korporativni posao. Sebe smatraju domaćicama, roditeljem koji ostaje kući. Sve i kada bi pokušale pronaći posao, postoji vjerovatnoća da bi ih poslodavci odbijali zaposliti zbog raznih predrasuda.

Kada je riječ o pružanju podrške povratnicama, tokom intervjua samo informisani o nastojanjima vlasti da pruže pomoć povratnicama, uspostavljajući kontakt između njih i centara za mentalno zdravlje te za socijalni rad i za obrazovanje. Centri za mentalno zdravlje procjenjuju njihove intelektualne sposobnosti i mentalno zdravlje. Službe za socijalni rad

procjenjuju potrebu za socioekonomskom podrškom. Sektor/centri za obrazovanje procjenjuju njihov nivo obrazovanja i potrebe za poboljšanjem. Sve ovo je s ciljem da ih se pripremi i ohrabri da žive samostalno.

Uz to, procjene zdravlja su se vršile s grupom povratnika koje su se vratile u BiH 2019. godine. Ove evaluacije i savjetovanja su omogućeni odmah po njihovom povratku. Razgovori koji su se vodili tokom ovih procjena su bili pretežno kratki, vođeni od osoblja iz službi za socijalni rad, psihologa i medicinskog osoblja. Tokom ovih evaluacija i pregleda, zabilježeno je da su ove povratnice bile otvorene za saradnju, ali se problem javio s nedostatkom zdravstvenog osiguranja. Ovo ih je sprečavalo da dolaze na preglede, što je bio zaista ozbiljan nedostatak, imajući na umu njihovu dugotrajnu traumu prouzrokovanu dugogodišnjim boravkom u zoni aktivnog sukoba. Liječnički pregledi su za cilj imali otkriti bilo kakve probleme s fizičkim zdravljem, uključujući infektivne bolesti, ranjavanje ili invalidnost. Što se tiče ove grupe povratnika, niko nije trebao biti hospitaliziran. Devet dana nakon njihovog povratka, opet su izvršeni pregledi i evaluacije. Ovog puta, proces je bio sveobuhvatniji i uključivao je detaljnu analizu i duže razgovore.

Integracija maloljetnika povratnika sa stranih ratišta (troje djece) u sistem školovanja je opisana kao uspješna. Tome doprinosi činjenica da su ova djeca premlada da bi bili radikalizirani u onoj mjeri u kojoj bi mogli predstavljati sigurnosnu prijetnju. Prihvaćeni su od svojih vršnjaka i škole te nisu izdvojeni od drugih učenika tokom pohađanja nastave. Jedan od sagovornika je istakao ulogu učitelja/nastavnika (ali i same škole) kao ključni element u procesima deradikalizacije i rehabilitacije ove djece. O tome koliko je zajednica prihvatila povratnike govori i spremnost ove škole da pruži podršku u procesu rehabilitacije za ovu djecu.

Ipak, kroz intervju i fokus grupu smo došli do informacije da bi dolazak nove grupe povratnika, gdje su djeca uzrasta 10-14 godina, mogao predstavljati značajniji izazov. Potrebna je posebna spremnost na reagovanje na ovaj izazov od nastavnog osoblja, školskih psihologa i pedagoga, obzirom da ova grupa djece može pokazivati određene psihološke probleme i mogu biti radikalizirani u mjeri koja je značajnija nego kod prethodnih, mlađih povratnika.

Jedan od naših sagovornika je naglasio kako je upis ove djece u matične knjige rođenih jedan od najvećih problema u njihovom procesu

reintegracije, uz nedostatak zdravstvenog osiguranja za žene i djecu. Ne postoje nikakvi konkretni dokazi o datumu i mjestu njihovog rođenja, a institucije su zakazale da ovo kroz saradnju riješe.

U konačnici, kapaciteti sistema školovanja po pitanju obuke i spremnosti na rad sa radikaliziranom djecom se čine adekvatnim. Iako obuka nastavnog osoblja nije “sistematska i ciljana na ovu vrstu podrške”, njihova spremnost se čini dovoljno dobrom da se nose s ovim izazovima, kako bi se postigli željeni rezultati tokom deradikalizacije i rehabilitacije. Opisani su kao profesionalci koji imaju potrebnu “društvenu empatiju” koja im omogućava da prepoznaju djecu kojoj je potrebna podrška te da istu omoguće.

8. ZAKLJUČAK

BiH, kao tranzicijska država koja se i dalje bori s posljedicama relativno nedavnog sukoba, još uvijek se suočava s raznim izazovima i preprekama. Uz mnogo neriješenih pitanja i kontinuiranu institucionalnu disfunkcionalnost, secesionističke i ekstremne politike, neefikasnosti međunarodne zajednice, BiH predstavlja plodno tlo za radikalizaciju koja vodi u nasilni ekstremizam, dopuštajući da se štetne ideologije razvijaju i šire. Očigledna je potreba za unapređenjem mehanizama za jačanje nacionalne sigurnosti, uz napredak i poštovanje osnovnih ljudskih prava, te kreiranje kapaciteta koji će državi omogućiti da pruži pomoć onima kojima je to potrebno.

Što se tiče nedostataka DRR pristupa u BiH, glavni zaključci rada se odnose na hitnu potrebu za boljom međusektorskom i međuinstitucionalnom saradnjom, kao i potrebu za minimalnom političkom voljom da se organizira repatrijacija i rehabilitacija boraca sa stranih ratišta. Uz to, važno je istaći nedostatak adekvatnih mehanizama za razmjenu podataka između ključnih institucija. Očigledna je i potreba za izmjenama zakonodavnog okvira. Također, jasno je i da pitanja deradikalizacije, rehabilitacije i reintegracije povratnika ne bi trebala biti isključiva odgovornost nevladinih aktera ili zajednice. Iako inicijative zajednice zasigurno doprinose DRR procesima, formalizovana institucionalna saradnja i jasan zakonodavni okvir trebalo bi da predstavljaju osnovu za takve procese.

Još jedan problem koji se ističe više puta u ovom radu, odnosi se na probleme sa kojima se bave praktičari u vezi prevaspitanja osuđenika. Mislimo na edukaciju praktičara koji učestvuju u DRR procesima povratnika i drugih radikaliziranih pojedinaca, a uključuje službe za socijalni rad, kazneno-popravne zavode te zdravstvo i obrazovanje, s posebnim osvrtom na mentalno zdravlje. Obični liječnički pregledi su bili omogućeni pri povratku posljednje grupe povratnika, kao i terapije, ali sve ove usluge je potrebno finansirati, uključujući zdravstveno osiguranje. Ukoliko ne postoji normativni okvir ili određene službene procedure, neadresirana trauma može vremenom izrasti u nešto značajniji problem, ne samo za povratnike, nego i za lokalnu zajednicu, ali i nacionalnu sigurnost BiH.

S druge strane, pomoć koja je pružena povratnicima prije decembra 2019. godine prilično je ograničena. Iako relevantni zakoni u BiH pokazuju da je država svjesna potrebe za isključenjem povratnika iz ideologije nasilnog ekstremizma i njihovom reintegracijom, posvećenost da se to efikasno implementira je jedva postojeća. Nedostatak veće posvećenosti povratnicima tokom postpenalne pomoći ostavlja prostora da otpušteni osuđenici/povratnici rijetko kada nailaze na prijem i pružanje pomoći. U tom smislu, možemo reći da institucije postpenalne zaštite ne funkcionišu dovoljno efikasno, uz sistemski nedostatak probacijske službe, a programi pomoći nisu usmjeravani za pomoć ovim osobama. U pitanju je klasični pristup konformizma i bašmebrigizma, ali prisutan je i određena odioznost prema osuđenim povratnicima. Imajući na umu da bi budući povratnici mogli predstavljati veću sigurnosnu prijetnju, nastojanje da se ovi problemi razriješe treba biti prioritet za državne vlasti u BiH.

Na kraju, mišljenja smo da dobro formulisana zakonska obaveza i politička volja da se implementiraju propisane mjere su presudni, kao početna tačka za cijeli proces rada sa povratnicima kroz njihov DRR period. Sljedeći logičan korak jeste osiguranje jasne strategije isključivanja iz ideologije i aktivnosti nasilnog ekstremizma te rehabilitacije ovih povratnika i drugih radikalnih (bivših) zatvorenika, kao i edukacija osoblja službi za socijalni rad, obrazovnog sistema i zatvora. DRR programi će pokazati puno veći uspjeh i bolje rezultate u budućnosti, ukoliko se prethodno navedeno uspije ostvariti.

LITERATURA

1. Azinović, V., Bećirević, E. (2017) A Waiting Game: Assessing and Responding to the Threat from Returning Foreign Fighters in the Western Balkans. Izdavač: Regional Cooperation Council, BiH. <https://www.rcc.int/download/docs/2017-11-A-Waiting-Game-29112017.pdf/e31186dab7f32945592bcbe10bd9b180.pdf>
2. Azinović, V., Jusić, M. (2016) The New Lure of the Syrian War: The Foreign Fighters' Bosnian Contingent. Sarajevo: Atlantska Inicijativa https://atlantskainicijativa.org/wp-content/uploads/Novi_zov_rata_u_Siriji_i_bosanskohercegovacki_ko_ntingent_stranah_boraca.pdf
3. Bećirević, E. (2018) Extremism Research Forum –Bosnia and Herzegovina report. Istraživački projekt finansiran od strane vlade UK. https://atlanticinitiative.org/wp-content/uploads/2018/10/erf_bih_report2.pdf
4. Kržalić, A., Korajlić, N., Kržalić, A., Plevljak, B., Dulaš, I., (2020). TRAVELLERS TO SYRIA: A Criminological and Security Analysis with Special Focus on Returnees from Syrian Battlefronts. Izdavač: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu. <https://hedayahcenter.org/resources/travelers-to-syria-a-criminological-and-security-analysis-with-special-focus-on-returnees-from-syrian-battlefronts/>
5. Kržalić, A., Korajlić, N. (2018) Terrorism as a Global Security Threat, Ney York: Journal of US-China Public Administration 15 (Volume 15,), 253 -261, DOI:10.17265/1548-6591/2018.06.002
6. Kržalić, A., & Plevljak, B. (2024). Procjena rizika u prevenciji nasilnog ekstremizma i terorizma: Teorijska i aplikativna primjena alata. Annals of Disaster Risk Management, 6(1–2). <https://doi.org/10.51381/adrs.v6i1-2.658>
7. Kržalić, A. (2025). Otpornost Bosne i Hercegovine na radikalizaciju i terorističke prijetnje. Časopis za društvene i tehničke studije, Godina XI br. 1. str. 23-40. Visoka škola CEPS-Centar za poslovne studije.
8. Pečković, A. (2018). Savremeni mladi u bosanskohercegovačkom društvu: izazovi i stavovi po pitanju radikalizacije i ekstremizma. PRONI Centar za omladinski razvoj <https://doc-10-38->

docs.googleusercontent.com/docs/securesc/gdcqvdedstujn0d13nhnc7q4c3m8pi0/v7kvfq6ic4td979g9dvq4de04suthetb/1641898425000/01688638437792128719/10694132742083296076/1K4gXPRdTbi3uNrVFnSzYWFw1KwHaKm0m?e=download&authuser=0&nonce=e064h37jgsj7u&user=10694132742083296076&hash=f4mlmus2a4c6cithb3jvdprrlb8u1emf

9. Vidal Bertran Lurdes (2020). Mapping the Drivers of Radicalization and Violent Extremism in MENA and the Balkans u IEMed. Mediterranean Yearbook 2020. <https://www.iemed.org/wp-content/uploads/2021/01/Mapping-the-Drivers-of-Radicalization-and-Violent-Extremism-in-MENA-and-the-Balkans.pdf>

Internet izvori:

1. Trepanić, Aida (2021) BiH pola godine bez strategije za borbu protiv terorizma. <https://detektor.ba/2021/08/10/bih-pola-godine-bez-strategije-za-borbu-protiv-terorizma/> pristup: 17.9.2023.
2. Zvanična web stranica Vijeća Evrope, Evropska Unija. “Program reforme zatvora”. <https://pjp-eu.coe.int/en/web/bih-prison-reform-programme/home> pristup: 23.09.2023.
3. Zvanična web stranica Vijeća Evrope, Sarajevo, BiH. “Podrška reintegraciji nasilnih i ekstremističkih zatvorenika u Bosni i Hercegovini” <https://www.coe.int/en/web/sarajevo/podrska-reintegraciji-nasilnih-i-ekstremnih-zatvorenika-u-bosni-i-hercegovini> pristup: 24.09.2023.
4. Zvanična web stranica Ministarstva sigurnosti BiH. Strategija BiH za prevenciju i borbu protiv terorizma 2015-2020. <http://msb.gov.ba/dokumenti/strateski/default.aspx?id=12786&langTag=bs-BA> pristup: 21.09.2023.

Drugi dokumenti:

1. Krivični zakon BiH https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Krivicni_zakon_BiH.pdf
2. Zakon BiH o Izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera <https://www.paragraf.ba/propisi/bih/zakon-bosne-i-hercegovine-o-izvršenju-krivicnih-sankcija-pritvora-i-drugih-mjera.html>

3. Službeni glasnik BiH, dokument br. 63/21 (2021). Odluka o imenovanju Koordinacionog tima za razvijanje sistema i procedura povratka i prihvata državljana Bosne i Hercegovine iz zone sukoba Sirije i Iraka. <http://www.sluzbenilist.ba/page/akt/LrdFKe9lBV4=>

EVOLUCIJA KONCEPTA HIBRIDNOG RATOVANJA

THE EVOLUTION OF THE CONCEPT OF HYBRID WARFARE

Pregledni znanstveni članak

Mr. sci. Kemal Korjenić

Sažetak

Fenomen hibridnog ratovanja postao je jedno od ključnih obilježja savremenih međunarodnih odnosa. Iako je izvorno korišten za opisivanje kombinacije konvencionalnih i nekonvencionalnih oblika ratovanja, danas se termin proširio i obuhvata spektar djelovanja koji uključuje informacione operacije, političku manipulaciju, ekonomski pritisak i upotrebu kognitivnih instrumenata. Hibridno ratovanje, u ovom kontekstu, prevazilazi tradicionalnu dihotomiju rata i mira, te se često koristi kao instrument vanjskopolitičkog uticaja i političkog pritiska, posebno u situacijama gdje direktna vojna intervencija nije poželjna ili moguća. Ambicija ovog rada je rasvjetljavanje evolucije koncepta „hibridnog ratovanja“, od ranih oblika miješanih taktika, preko formalizacije u vojnoj strategiji, do savremenih manifestacija u domenu kibernetike, informacionog uticaja i „sive zone“.

Ključne riječi: *hibridno ratovanje, kognitivna otpornost, hibridne prijetnje, ruski maligni uticaj, dezinformacije, siva zona.*

Abstract

The phenomenon of hybrid warfare has become one of the key features of contemporary international relations. Although it was originally used to describe a combination of conventional and unconventional forms of warfare, today the term has expanded to encompass a spectrum of actions that include information operations, political manipulation, economic pressure and the use of cognitive instruments. Hybrid warfare, in this context, goes beyond the traditional dichotomy of war and peace, and is often used as an instrument of foreign policy influence and political

*Ministarstvo odbrane BiH, e-mail: kemal.korjenic@mod.gov.ba

pressure, especially in situations where direct military intervention is not desirable or possible. The ambition of this paper is to shed light on the evolution of the concept of “hybrid warfare”, from early forms of mixed tactics, through formalization in military strategy, to contemporary manifestations in the domain of cybernetics, information influence and the “gray zone”.

Keywords: *hybrid warfare, cognitive resilience, hybrid threats, Russian malign influence, disinformation, gray zone.*

1. UVOD

Hibridno ratovanje predstavlja jednu od ključnih transformacija u načinu na koji se vode savremeni konflikti. U posljednjoj deceniji XXI stoljeća, pojam „hibridnog ratovanja“ postao je centralni okvir za analizu savremenih konflikata, naročito onih koji ne odgovaraju klasičnim definicijama rata ili mira. Hibridno ratovanje opisuje integraciju različitih oblika sile i uticaja, od konvencionalnih vojnih operacija do iregularnih akcija, informacionih i kibernetičkih kampanja, političkog pritiska i ekonomske koercije a sve u cilju ostvarivanja strateških ili političkih ciljeva. Koncept hibridnog ratovanja proizašao je iz promjena u karakteru modernih sukoba, gdje granice između rata i mira, vojnog i nevojnog djelovanja, te unutrašnjeg i međunarodnog konflikta postaju zamagljene i nejasne. Ovaj koncept omogućava analitičarima i donosiocima odluka da prepoznaju i razumiju kompleksne, višedimenzionalne prijetnje koje operišu ispod praga otvorenog sukoba. Clausewitzova maksima da je „rat nastavak politike drugim sredstvima“ danas dobija novu dimenziju, gdje u hibridnom okruženju granice između politike i rata postaju „zamazljene“, a oružje se zamjenjuje informacijama, ekonomskim pritiscima i digitalnim sredstvima. Na ovaj način, u eri hibridnih prijetnji, Clausewitzova maksima dobija punu aktuelnost. Frank G. Hoffman, hibridno ratovanje opisuje kao strategiju u kojoj različiti modusi sukoba, konvencionalne vojne operacije, neregularne formacije, terorističke metode i kriminalne aktivnosti koordinirano se kombinuju, kako bi postigao sinergijski efekat u fizičkom i psihološkom prostoru sukoba. Ovaj pristup omogućava državnim i nedržavnim akterima da djeluju simultano na više frontova, zamagljujući granice između

klasičnog, gerilskog i asimetričnog ratovanja, te ciljajući ne samo protivničke snage nego i percepciju, volju i koheziju protivnika. Hibridni ratovi, prema Frank G. Hoffmanu, „inkorporiraju puni raspon različitih oblika ratovanja, uključujući konvencionalne sposobnosti, neregularne taktike i formacije, terorističke akte uključujući nasilje, koerciju i kriminalni nered“

Ilmari Kähkö u svojoj analizi „The Evolution of Hybrid Warfare: Implications for Strategy and the Military Profession“ (2021), navodi da je „koncept hibridnog ratovanja evoluirao od taktičke primjene vojnih sredstava ka strateškoj upotrebi nevojnih sredstava u „sivoj zoni“ ispod praga otvorenog rata“. Kähkö u svom radu, implicira na neophodnost prilagođavanja vojnih, civilnih i društvenih kapaciteta za prepoznavanje i odgovor na ove kompleksne sigurnosne prijetnje. Sukob u Ukrajini i aneksija Krima 2014. godine, poslužili su kao demonstracija hibridnog ratovanja na strateškom nivou, gdje su koordinisane vojne, informacione i političke metode iskorištene za postizanje ciljeva bez formalnog vojnog sukoba sa državama Sjevernoatlantskog saveza (NATO). Na ovaj način, aneksija Krima 2014. godine predstavlja paradigmatički primjer hibridnog ratovanja, gdje su operaciju izveli „mali zeleni ljudi“, naoružane, uniformisane ali neoznačene snage koje su djelovale bez zvaničnih oznaka države. Njihovo brzo zauzimanje ključnih objekata, uz istovremenu upotrebu dezinformacija i političkog pritiska, omogućilo je Rusiji da postigne strateški cilj, kontrolu nad teritorijem, bez formalne objave rata i na taj način izbjegne mogući odgovor NATO zemalja.

Ipak, koncept hibridnog ratovanja nije lišen kritika, tako Tarik Solmaz u članku „Hybrid Warfare: A Dramatic Example of Conceptual Stretching“, pojam koristi da ukaže, kako se termin „hibridni rat“ toliko širio, što je klasični primjer „konceptualnog istezanja - conceptual stretching“, da je izgubio analitičku preciznost. Smatra da preširoka upotreba termina dovodi do toga da različiti fenomeni, od kibernetičkih napada do političkog uticaja, bivaju grupisani pod istim konceptom čime se umanjuje njegova analitička vrijednost. Kao i u slučaju Solmaza, Andrea Beccaro u svom članku „The Evolution of Hybrid Warfare“ ukazuje da termin „hibridno ratovanje“ zna biti pretjerano širok i da može izgubiti analitičku oštrinu ako se ne specificiraju sredstva, akteri i ciljevi. Upozorava da sama tehnologija nije dovoljna, te da bez strateškog uvida i organizacijske spremnosti, hibridne

prijetnje neće biti efikasno adresirane. Također, ističe rizik da odbrambene strategije koje se bave samo „klasičnim“ ratovanjem ne prepoznaju hibridni spektar, što implicira potrebu za reformom odbrane i sigurnosnih okvira. Beccaro razlikuje hibridno ratovanje koje vode države od onog koje sprovode nedržavni akteri, pri čemu države koriste koordinisane, dugoročne i strateški usmjerene instrumente moći, dok nedržavni akteri djeluju decentralizovano, prilagodljivo i taktički, često sa ograničenim resursima. On ističe da se granica između ova dva oblika sve više zamagljuje kroz sinergiju i upotrebu „proxy“ organizacija, što omogućava državama djelovanje u „sivoj zoni“ uz mogućnost denijabilnosti svojih akcija. Beccaro zaključuje da hibridno ratovanje danas nije samo „tehnika borbe“, nego sistem interakcije državnih i nedržavnih aktera koji djeluju u istoj „sivoj zoni“, često sa različitim motivima ali sa komplementarnim efektima. Ovakav pristup naglašava komplementarnu ulogu državnih i nedržavnih aktera u modernom hibridnom sukobu.

2. HISTORIJSKI KONTEKST I KORIJENI RAZVOJA HIBRIDNOG RATOVANJA

Posmatrajući historijski kontekst, može se zaključiti da se hibridno ratovanje razvilo kao odgovor na promjene u prirodi sukoba kroz historiju. Naime, iako se danas često povezuje sa savremenim konfliktima, korijeni hibridnog ratovanja sežu do kombinovanih oblika ratovanja u prošlim stoljećima, kada su države i nedržavni akteri istovremeno koristili različite metode za ostvarivanje strateških ciljeva. Već u XIX i XX vijeku pojavljuju se primjeri u kojima su konvencionalne vojne sile kombinovane sa gerilskim, partizanskim ili drugim neregularnim oblicima djelovanja, što je omogućavalo akterima da nadoknade disproporciju snaga i utiču na politički ishod sukoba. Prvi i Drugi svjetski rat, kao i lokalni sukobi u kolonijalnom periodu, pokazuju da kombinacija različitih sredstava, od direktnog vojnog angažmana do propagande i političkog pritiska, već tada igra ključnu ulogu u postizanju strateških ciljeva. U post hladnoratovskoj eri, koncept hibridnog ratovanja dobio je novu dimenziju s pojavom tehnologije i digitalnih komunikacija. Tako da kibernetički napadi, medijske kampanje, politički uticaj i paravojne aktivnosti, omogućavaju modernim akterima da djeluju simultano na više nivoa, često ispod praga klasičnog sukoba. Savremeni

autori slažu se da hibridni ratovi nisu potpuno nov fenomen, već evolucija historijskih pristupa ratovanju, prilagođena modernom tehnološkom i geopolitičkom kontekstu. Primjeri poput sukoba u Gruziji 2008. godine ili aneksija Krima 2014. godine pokazuju kako se različite metode, vojne, informacione, kibernetičke i političke mogu kombinovati u koordinisanu strategiju koja omogućava brzo postizanje ciljeva uz minimiziranje direktnog konvencionalnog sukoba. Ovi primjeri potvrđuju da hibridno ratovanje u svojoj suštini koristi sinergiju sredstava i fleksibilnu primjenu moći kako bi se ostvario strateški efekat, što ga čini posebno efikasnim u savremenom međunarodnom okruženju. Tako se može zaključiti da hibridno ratovanje predstavlja evoluciju ratovanja na potpuno novi tip rata, prilagođen savremenom tehnološkom, geopolitičkom i komunikacijskom kontekstu. Razumijevanje tog kontinuiteta omogućava bolji uvid u razloge zašto države posežu hibridnim strategijama koje se oslanjaju na višedimenzionalne metode djelovanja, gdje tradicionalna vojna sila koegzistira sa kibernetičkim napadima, dezinformacijama, ekonomskim pritiscima i političkom subverzijom.

3. KARAKTERISTIKE I METODE SAVREMENOG HIBRIDNOG RATOVANJA

Savremeno hibridno ratovanje predstavlja transformaciju načina vođenja sukoba u savremenom međunarodnom poretku, obilježenom tehnološkim napretkom, globalnom međuzavisnošću i erozijom tradicionalnih normi rata i mira. Hibridni pristupi kombinuju vojna i nevojna sredstva moći u cilju postizanja strateških ciljeva bez formalne objave rata ili prelaska praga konvencionalnog oružanog sukoba. Suština hibridnog ratovanja leži u sistemskom korištenju nejasnoće (ambiguity), omogućavajući akterima da djeluju u „sivoj zoni“ međunarodnih odnosa, gdje su granice između rata i mira, legalnog i nelegalnog, istine i obmane, svjesno zamagljene. Prema analizi Centra za strateške i međunarodne studije (CSIS), hibridno ratovanje se sve više posmatra kao kontinuum konflikta koji objedinjuje elemente konvencionalnog i nekonvencionalnog djelovanja. U tom okviru, oružane i nenaoružane metode djeluju simultano i komplementarno, od kibernetičkih napada i informaciono-psiholoških operacija, do ekonomskog pritiska, političke subverzije i instrumentalizacije

pravnih i institucionalnih procesa. Cilj nije samo fizičko potčinjavanje protivnika, već erozija njegovog društvenog tkiva, potkopavanje povjerenja u institucije i izazivanje unutrašnje destabilizacije. Na taj način, hibridno djelovanje, djeluje u smislu „rata bez rata“, odnosno postaje oblik strateškog nametanja koje potkopava volju društva da pruži otpor.

U ovom kontekstu važno je istaći da institucionalno-psihološko djelovanje predstavlja jedno od najsnažnijih oruđa hibridne strategije. U svom izvještaju iz 2024. godine, NATO naglašava da su koordinisane dezinformacione kampanje i manipulacije digitalnim prostorom postale instrument oblikovanja percepcije i kontrole narativa u ciljnim društvima. Korištenjem društvenih mreža, bot-tehnika i tzv. „astroturfing“ tehnika, hibridni akteri uspješno plasiraju lažne narative, pojačavaju političku polarizaciju i generišu osjećaj nepovjerenja prema demokratskim institucijama. Ovakve operacije su posebno efikane u društvima sa niskim stepenom medijske pismenosti i dubokim etničkim ili političkim podjelama. Druga ključna komponenta hibridnog ratovanja su kibernetičke operacije, koje služe kao instrument sabotaže i strateške ucjene. Prema analizi njemačkog DGAP -a „European Security in the Era of Hybrid Warfare“, hakerski napadi na energetske sisteme, državne baze podataka i medijske kuće imaju za cilj ne samo tehničku štetu, već i psihološki efekat nesigurnosti i gubitak povjerenja u državu. Ovi napadi često su pažljivo sinhronizovani s dezinformacionim kampanjama, čime se stvara efekat „digitalnog udara“ koji parališe institucionalni odgovor i demoralise stanovništvo.

Ekonomске i energetske poluge predstavljaju dodatni sloj hibridne strategije, te se zavisnost od energetske resursa, kreditnih aranžmana ili infrastrukturnih projekata često koristi kao sredstvo političkog pritiska. Razmatrajući ekonomske poluge hibridnog sukobljavanja, Tinatin Khidasheli ističe da je ekonomska prisila u hibridnim okvirima jednako destruktivna kao i konvencionalna agresija, jer omogućava dugoročnu manipulaciju bez direktne upotrebe sile. U svojim opservacijama, smatra da ekonomska prisila i političke manipulacije ističu najkompleksniju i najpodmuklu prirodu hibridnih prijetnji. Navodi da je prisila još jedan alat koji se intenzivno koristi za narušavanje javnog povjerenja u demokratske institucije i može biti jednako moćan kao i vojska. Kao primjer navodi Rusiju koja koristi ciljane energetske investicije kako bi stekla političke

saveznike u Istočnoj Evropi i na Balkanu, na način da odobrava kredite i povoljne cijene plina zemljama s proruskim političkim liderima, stvarajući ekonomsku ovisnost. U Mađarskoj, vlada premijera Viktora Orbána održava bliske odnose s Moskvom, dijelom zbog velikog kredita koji je podržala Rusija za finansiranje proširenja nuklearne elektrane Paks. Ovaj finansijski odnos ponekad je više usklađivao mađarske politike s ruskim interesima uprkos tome što je Mađarska članica Evropske Unije (EU). Ovakvi mehanizmi ekonomske akcije bili su posebno izraženi u evropskom energetsom sektoru tokom perioda 2021 – 2023. godine, kada su se energetske tokove koristili kao geopolitičko oružje. Da bi se borile protiv ovih prijetnji, nacije moraju izgraditi otpornost, jačajući svoju ekonomsku nezavisnost i politički integritet. Khidasheli u svojoj analizi navodi da je razumijevanje, prepoznavanje i rješavanje nijansi ekonomske prisile ključno za demokratska društva kako bi se poboljšala i zaštitila od nevidljivih sila koje nastoje ugroziti njihov suverenitet i vrijednosti. Dodatno, upotreba „proxy“ aktera i neregularnih snaga omogućava agresoru da djeluje sa „uvjerljivim poricanjem“ čime izbjegava međunarodnu odgovornost. Ovakvi obrasci prepoznati su u ruskim operacijama na Krimu 2014. godine i u Istočnoj Ukrajini, ali i u destabilizirajućim aktivnostima širom Zapadnog Balkana i Afrike. Na taj način se tradicionalna ideja ratovanja, zasnovana na frontu i teritorijalnom osvajanju, zamjenjuje difuznim i prikrivenim djelovanjem koje potkopava legitimitet ciljanih režima iznutra.

U okviru savremenog sukobljavanja, pojam hibridnog ratovanja postaje ključan za razumijevanje kako države i drugi akteri ostvaruju strateške ciljeve uz minimalnu direktnu vojnu konfrontaciju. Kako je navedeno u literaturi i provedenim istraživanjima ovog fenomena, karakteristike i metode hibridnog ratovanja odražavaju značajan pomak od tradicionalnih vojnih sukoba ka integrisanim višedimenzionalnim kampanjama koje obuhvataju vojnu, informativnu, ekonomsku i društvenu dimenziju. Hibridne kampanje karakteriše simultano korištenje različitih instrumenta sile, konvencionalnih vojnih sposobnosti, neregularnih formacija, terorističkih i kriminalnih aktivnosti ali i nevojnih sredstava poput propagande, kibernetičkih napada i ekonomske koercije. Prema definiciji NATO-a, savremeno hibridno ratovanje karakteriše sinergijsko korištenje vojnih i nevojnih instrumenata države ili neregularnih aktera u cilju ostvarivanja strateške prednosti bez formalnog proglašenja rata. Osnovne

karakteristike uključuju višedimenzionalnost, integraciju kinetičkih dejstava, kibernetičke operacije, informacione i dezinformacione kampanje, ekonomske pritiske i pravno-političke manevre ka ciljanoj eksploataciji društvene ranjivosti i kritične infrastrukture radi erozije kolektivne otpornosti i legitimiteta protivnika.

Metode hibridnog ratovanja oslanjaju se na višeslojnu kombinaciju:

- Informacioni i psihološki uticaj kroz orkestrirane dezinformacione mreže i manipulaciju društvenim mrežama radi polarizacije javnosti;
- Kibernetički napadi usmjereni na obavještajne, finansijske i energetske sisteme targetirane države sa krajnjim ciljem prekida funkcionalnosti i stvaranja stanja neizvjesnosti;
- Ekonomski pritisci i energetska ucjena kao instrument političke prisile;
- Upotreba „proxy“ snaga, paravojnih formacija i „sivih zona“ radi ostvarivanja taktičkih ciljeva ispod praga otvorenog sukoba; te,
- Pravno-institucionalne i diplomatske akcije koje oblikuju normativno okruženje i otežavaju kolektivnu reakciju.

Metode savremenog hibridnog ratovanja, informaciono-psihološke operacije, kibernetički napadi, ekonomska i energetska ucjena, upotreba proxy aktera i institucionalna subverzija, funkcionišu kao difuzna mreža djelovanja čiji se kumulativni efekti teško detektuju i atribuiraju. Sve ovo upućuje da difuzno djelovanje predstavlja operativni okvir u kome različite, decentralizovane i međudomenične taktike sinhronizovano podrivaju društvenu koheziju i institucionalnu otpornost, čime se ostvaruju strateški ciljevi bez prelaska praga otvorenog oružanog sukoba.

4. ZAPADNI BALKAN I RUSKI MALIGNI UTICAJ

Rusija je u posljednjem desetljeću razvila složen spektar hibridnih instrumenata koji ciljaju regiju Zapadnog Balkana, koristeći istorijske, kulturne, energetske i institucionalne veze kako bi destabilizovala demokratske procese, osakatila integracije u zapadne integracione tokove i produbila unutrašnja politička i društvena raslojavanja. Sve ovo ukazuje da glavni geopolitički ciljevi koje Moskva želi ostvariti na Zapadnom Balkanu, pored projekcije svog uticaja, su sprječavanje integracija država regije u

NATO i EU i destabilizacija političke i društvene kohezije. Evidentno je da Moskva ne teži teritorijalnoj hegemoniji u regionu, već „zamrzavanju“ procesa integracije prema zapadnim institucijama. Takvom politikom štiti vlastiti geopolitički prostor i testira hibridne strategije u uslovima relativno niskog rizika. Pojedini analitičari ističu da Moskva koristi region kao poligon za testiranje instrumenata destabilizacije i širenje vlastitih narativa uz vrlo „jeftin pristup“ kroz korištenje hibridnih sredstava a ne primjenu otvorene sile. Rusija koordinira svoje aktivnosti s lokalnim medijima, portalima i društvenim mrežama kako bi širila anti-zapadne narative, poticala polarizaciju i erodirala povjerenje u institucije. Ovom vrstom djelovanja posebno su pogođene zemlje sa slabijom medijskom pismenošću i nedovoljno razvijenim regulatornim okvirima za online sadržaje. Merjeme Asllani u svom radu ističe da domaći akteri (političari, mediji i uticajne ličnosti) igraju ključnu ulogu kao „amplifikatori – pojačivači“ ruskih narativa kroz dvostruko djelovanje, pasivnih prijemnika i aktivnih distributera. U daljoj elaboraciji, Asllani naglašava da su medijska i jezička srodnost (npr. srpski jezik, pravoslavlje) iskorišteni kao „ulazni kanali“ za ruske sadržaje (Sputnik, Russia Today Balkan) koji distribuiraju sadržaj koji lokalni mediji dalje prenose. Drugi „ulazni“ kanal, predstavlja energetska sektor, jer putem energetskog sektora (ugovori o naftnim derivatima i plinu), Moskva stvara značajnu ekonomsku zavisnost koju koristi kao politički instrument u implementaciji strateških ciljeva. Takva vrsta zavisnosti povećava ranjivost zemalja regije na hibridni uticaj i ograničava slobodu odlučivanja.

Iako ruski uticaj u regiji izgleda značajan, on nije neograničen jer mnoge zemlje regiona imaju sklonosti prema zapadnim integracijama a misije NATO-a i EU koje djeluju u regiji pokazuju aktivan potencijal da izoluju i neutrališu ruske hibridne operacije. Sljedeći kanal koji ruska strana koristi je kroz političku penetraciju i korištenje lokalnih „proxy“ aktera, gdje se najviše oslanjaju na lokalne političke snage, crkvene institucije i civilno društvo, ostvarujući uticaj indirektno i smanjujući vidljivost svog djelovanja. Ovaj način djelovanja najzastupljeniji je u Republici Srpskoj entitetu Bosne i Hercegovine (RS) i Srbiji. Kako ističe Gurakuç Kuçi, ruska strategija u regiji temelji se na kombinaciji direktnih i indirektnih instrumenata hibridnog djelovanja, pri čemu ključnu ulogu imaju lokalni „proxy“ akteri koji omogućavaju Moskvi da ostvaruje geopolitičke ciljeve uz minimalnu

vidljivost sopstvenog angažmana. Ovakav pristup, zasnovan na prilagodljivosti i eksploataciji strukturnih slabosti država Zapadnog Balkana, omogućava Rusiji da dugoročno utiče na političku stabilnost i procese evroatlantske integracije, čime se regija pozicionira kao prostor trajnog strateškog nadmetanja.

Kako ukazuje Bechev, ruski pristup Zapadnom Balkanu temelji se na strategiji „zamrzavanja stanja“, čiji je cilj očuvanje institucionalne nestabilnosti i usporavanje procesa euroatlantskih integracija, a ne direktna teritorijalna kontrola. U tom kontekstu, prema Gurakuç Kuçiju, Moskva primjenjuje kombinaciju direktnih i indirektnih instrumenata hibridnog djelovanja, oslanjajući se na mrežu lokalnih „proxy“ aktera, političkih stranaka, medija, vjerskih institucija i organizacija civilnog društva, koji omogućavaju ostvarivanje ruskih interesa uz minimalnu vidljivost državnog angažmana. Poseban značaj u ovoj mreži ima informaciona dimenzija, jer, kako pokazuje istraživanje Merjeme Asllani, domaći akteri aktivno amplificiraju ruske narative, stvarajući hibridni ekosistem dezinformacija koji podriva povjerenje u institucije i produbljuje društvene podjele. Ovakva sinergija kooptacije i subverzije, uz sistematsku eksploataciju postojećih etničkih i institucionalnih slabosti, omogućava Rusiji da dugoročno utiče na političku stabilnost regije i ograniči njen strateški pomak prema Zapadu.

U cijelokupnom hibridnom arsenalu, svakako ne treba zanemariti ni kibernetičke i paravojne aktivnosti koje Moskva koristi za kibernetičke operacije, obuku i podršku lokalnim sigurnosnim snagama, čime prelazi granicu klasične propagande. Takvi elementi povećavaju stratešku fleksibilnost i efikasnost hibridnih aktivnosti. Istraživanje Digital Forensic Centra (DFC) iz Podgorice „Russian hybrid activities in the Western Balkans: Shadow games“ pokazuju da ruske aktivnosti u regiji ne obuhvataju samo informacione i medijske kampanje, već i sistematsko formiranje mreža uticaja koje povezuju političke, vjerske i sigurnosne strukture. Ove mreže služe kao multiplikatori ruskog uticaja i funkcionišu kroz sinergiju političkih aktera, proruskih medija, organizacija civilnog društva i vjerskih institucija, čime se kreira paralelni ekosistem lojalnosti koji može zaobići formalne državne strukture. U Crnoj Gori, DFC identifikuje intenzivnu saradnju proruskih političkih stranaka i Srpske pravoslavne crkve (SPC), koja se koristi kao instrument društvene mobilizacije i legitimizacije proruskih narativa. Slične mreže djeluju i u

Srbiji, gdje se kombinacija medijskog prostora (Sputnik Srbija, Russia Today Balkan), nevladinih organizacija i sigurnosnih krugova koristi za oblikovanje proruskog javnog diskursa i kreiranje institucionalne ovisnosti. Posebno je zabrinjavajuća dimenzija paravojnog i sigurnosnog angažmana, koji se pojavljuje kao produžetak ruskih hibridnih operacija. U izvještaju se navodi i korištenje pojedinih organizacija koje su djelovale kao paravojne i parapolitičke formacije sa ciljem širenja ruskog uticaja i obuke lokalnih pristaša. Takve formacije ne samo da doprinose militarizaciji društvenog prostora, već služe kao logistička podrška za buduće operacije, uključujući prenos informacija, propagandnih materijala i finansijskih tokova koji povezuju lokalne aktere s centrima u Moskvi. Ovaj proces formiranja hibridne infrastrukture pokazuje da ruske aktivnosti na Zapadnom Balkanu nisu spontane, već predstavljaju dio šire strateške mreže uticaja u kojoj se medijski, politički i paramilitarni elementi međusobno dopunjuju i podržavaju. Sve ovo potvrđuje tezu DFC da Zapadni Balkan djeluje kao „igra u sjeni“, prostor u kojem Rusija testira mehanizme kognitivnog, političkog i sigurnosnog djelovanja, istovremeno održavajući relativno nizak prag rizika.

5. OTPORNOST, PRILAGOĐAVANJE I STRATEGIJE ODGOVORA

U modernom sukobljavanju hibridno djelovanje koje obuhvata širok spektar vojni i nevojnih instrumenata moći postaje jedan od ključnih načina oblikovanja savremenih sigurnosnih dinamika kroz manipulacije percepcijom i ponašanjem, što implicira pitanje, na koji način se zaštititi od ove vrste djelovanja. Pokušati odgovoriti na ovo pitanje nije jednostavno, jer odgovor na ovo pitanje je kompleksan i višeslojan te zasnovan na integraciji sigurnosnih, informacionih i društvenih kapaciteta države, uz aktivnu saradnju s međunarodnim partnerima i razvojem kognitivne otpornosti kao ključne linije odbrane. Značaj kognitivne domene i posebno kognitivne otpornosti, prepoznaju autori Bernard Claverie i François du Cluzel u dokumentu u okviru NATO Innovation Huba „The Cognitive Warfare Concept“ (2021), gdje ističu da kognitivna otpornost podrazumijeva sposobnost pojedinca i društva da očuva autonomiju mišljenja i sposobnost kritičkog rasuđivanja uprkos namjernim pokušajima manipulacije

percepcijom i ponašanjem, čime postaje temeljna komponenta odbrane u eri kognitivnog suprotstavljanja.

U kontekstu Zapadnog Balkana, gdje se prepliću slabosti institucionalnih sistema, složeni etnonacionalni odnosi i geopolitička rivalstva, izgradnja otpornosti na hibridne aktivnosti, predstavlja osnovni preduslov za uspješno suprotstavljanje ruskim malignim vanjskim uticajima. Pojam otpornosti (engl. resilience) u ovom kontekstu se ne odnosi samo na sposobnost države da se odbrani od hibridnih prijetnji, već i na njenu sposobnost prilagođavanja, obnove i transformacije u suočavanju sa kontinuiranim, višedimenzionalnim izazovima. NATO i EU su tokom posljednje decenije značajno unaprijedili konceptualizaciju otpornosti, naglašavajući potrebu za holističkim pristupom koji povezuju vojnu, političku, informacionu i društvenu dimenziju sigurnosti. Ova paradigma posebno se odnosi na države Zapadnog Balkana, čije se sigurnosne ranjivosti često reflektuju u obliku političke polarizacije, niskog povjerenja u institucije i visokog stepena medijske manipulacije. U tom smislu, Europski centar izvrsnosti za borbu protiv hibridnih prijetnji iz Helsinkija - (Hybrid CoE) ističe da se otpornost se sve više posmatra kao kognitivna kategorija, odnosno, predstavlja sposobnost društva da prepozna, razumije i odoli pokušajima manipulacije informacijama, identitetima i percepcijama stvarnosti. Primjeri iz regiona pokazuju da su ruske hibridne aktivnosti, od dezinformacionih kampanja i kibernetičkih napada do političke infiltracije i ekonomskog pritiska, usmjerene na potkopavanje ovih dimenzija otpornosti. Kako ističe DFC u svojoj studiji „Russian hybrid activities in the Western Balkans: Shadow games“, ruska strategija se oslanja na stvaranje „mreža uticaja“ koje povezuju lokalne političke i medijske aktere, paravojne grupe i vjerske institucije, stvarajući tako trajnu strukturalnu ranjivost. Ova mrežna priroda prijetnje zahtijeva isto tako mrežni odgovor, odnosno koordinisano djelovanje državnih institucija, civilnog društva i međunarodnih partnera.

Strateški kompas za sigurnost i odbranu dokument je kojim EU definiira zajedničku viziju, instrumente i ciljeve EU u domenu sigurnosti i odbrane do 2030. godine, s naglaskom na otpornost protiv hibridnih prijetnji i malignih aktera. Prema ovom dokumentu, efikasna strategija odgovora na hibridno djelovanje mora uključivati tri komplementarna nivoa: preventivni, reaktivni i adaptivni. Preventivni nivo podrazumijeva jačanje institucionalne otpornosti kroz reformu sektora sigurnosti, unapređenje zakonodavnog

okvira o stranom finansiranju i digitalnoj transparentnosti, te izgradnju kapaciteta za analizu i praćenje hibridnih prijetnji. Reaktivni nivo obuhvata razvoj kriznih protokola i mehanizama brze reakcije na kibernetičke i informacione napade, uz blisku saradnju sa europskim i transatlantskim partnerima. Na kraju, adaptivni nivo predstavlja sposobnost država i društava da uče iz iskustva i razvijaju dugoročne strategije koje integrišu obrazovanje, digitalnu pismenost i društvenu koheziju kao osnovne odbrambene resurse. Prema Evropskoj službi za vanjske poslove - EEAS, kognitivna otpornost (cognitive resilience) kao najnovija dimenzija ovog koncepta podrazumijeva sposobnost društva da kritički procesira informacije, prepozna manipulacije i očuva integritet javnog prostora. Ova vrsta otpornosti je naročito važna na Zapadnom Balkanu, gdje ruska propaganda vješto koristi postojeće etničke i religijske podjele za širenje narativa o „ugroženosti pravoslavlja“ i „nelegitimnosti Zapada“. U tom smislu, jačanje otpornosti ne može biti isključivo tehnički proces, ono mora biti društveno-politički projekt, usmjeren na obnovu povjerenja građana u institucije i reafirmaciju demokratskih vrijednosti. Bechev i Kući u svojim analizama ističu da jedino kroz stabilne institucije, informisano građanstvo i integrisano regionalno djelovanje zemlje Zapadnog Balkana mogu smanjiti prostor za maligni ruski uticaj i osigurati dugoročnu sigurnosnu stabilnost. Time otpornost postaje ne samo odbrambeni mehanizam, već i strategijska paradigma, proces stalne adaptacije i transformacije koji omogućava državama da zadrže suverenitet u eri hibridnih prijetnji.

6. ZAKLJUČAK

Evolucija koncepta hibridnog ratovanja odražava duboku transformaciju načina na koji se savremeni sukobi vode i doživljavaju. Hibridno ratovanje ne predstavlja prolaznu fazu međunarodnih odnosa, već novu paradigmu strateškog nadmetanja, od kraja Hladnog rata, pa sve intenzivnije nakon 2014. godine, hibridno ratovanje je preraslo iz teorijskog okvira u dominantan oblik strategijskog djelovanja kojim se ostvaruju politički, ekonomski i geopolitički ciljevi bez formalnog objavljivanja rata. Ključna karakteristika ovog fenomena jeste sposobnost spajanja konvencionalnih i nekonvencionalnih sredstava u jedinstven sistem djelovanja, stvarajući ambijent trajne nestabilnosti. Koncept hibridnog

ratovanja je u stalnoj evoluciji, od svojih ranih oblika miješanih operacija do savremenih sofisticiranih modela koji obuhvataju informacione, kibernetičke, društvene i konvencionalne elemente. Kompleksnost hibridnog ratovanja upućuje nas da jedino integrisan pristup koji spaja vojnu snagu, tehnološku otpornost i društvenu koheziju, može omogućiti efikasan odgovor i očuvanje stabilnosti u savremenoj eri globalne hibridnosti. Metode hibridnog ratovanja danas su dodatno osnažene razvojem tehnologije, digitalizacija, umjetna inteligencija i mrežni sistemi, omogućili su brže, preciznije i teže detektibilne operacije, dok društvene mreže postaju ključna platforma za informacione operacije i oblikovanje percepcija. Pored tehnološke dimenzije, hibridni napadi ciljaju i psihološke, političke i institucionalne ranjivosti društva, posebno u regionima sa slabim institucijama i polarizovanim javnim prostorom, kao što je slučaj sa regijom Zapadnog Balkana.

Sve prethodno izneseno nameće potrebu da odgovor na hibridne prijetnje u savremenom sigurnosnom okruženju mora biti višedimenzionalan i dugoročan, da je neophodno kontinuirano jačati kognitivnu i društvenu otpornost, unaprijediti strateške komunikacije, razvijati kapacitete za kibernetičku odbranu ali i permanentno raditi na razvoju međunarodne saradnje u cilju otkrivanja i sankcionisanja hibridnih aktera. Hibridno ratovanje nije prolazni fenomen, već trajna strategija djelovanja u multipolarnom svijetu, koja zahtijeva prilagođavanje postojećih sigurnosnih paradigmi i dinamika. Kako ističu Carlucci i Mumford „hibridno ratovanje nije samo novi oblik sukoba, već kontinuum između mira i rata u kojem se moć i uticaj redefinišu“. U tom kontekstu, razumijevanje karakteristika i metoda hibridnog ratovanja nije samo teorijsko pitanje, već temelj za izgradnju otpornijih društava, spremnih da se suoče sa sigurnosnim izazovima koje donosi XXI stoljeće. Sve navedeno ukazuje da savremeni međunarodni poredak ne oblikuju više tenkovi ni konvencionalne vojne sile, već narativi, percepcije i sposobnost država da odole hibridnim pritiscima koji se vode u sjeni formalnog mira.

LITERATURA

1. Andrew Mumford and Pascal Carlucci (2022), Hybrid warfare: The continuation of ambiguity by other means, *European Journal of International Security* (2023), 8, 192–206,
2. Beccaro, Andrea (2025) The Evolution of Hybrid Warfare. In: *Hybrid Warfare Reference Curriculum Volume III*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, pp. 81-96. ISBN 9789636531096,
3. Dimitar Bechev (2019) Russia's strategic interests and tools of influence in the Western Balkans, NATO Strategic Communications Centre of Excellence,
4. Dr. Mario Baumann Katri Pynnöniemi (2025) „European Security in the Era of Hybrid Warfare“, DGAP Policy Brief NOV 2025,
5. Frank G. Hoffman (2007), *Conflict in The 21 Century – The Rise of Hybrid Wars* Potomac Institute for Political Studies, Arlington Virginia,
6. Grzegorz Kuczyński (2019) *Russia's Hybrid Warfare in the Western Balkans*, Warsaw Institute,
7. Gurakuç Kuçi (2024) *RUSSIA'S HYBRID WARFARE IN THE WESTERN BALKANS: GEOPOLITICAL STRATEGIES AND PROXY ACTORS*, Octopus Institute,
8. Ilmari Kähkö (2021) „The Evolution of Hybrid Warfare: Implications for Strategy and the Military Profession“ (2021), *The US Army War College Quarterly: Parameters*, Vol. 51 (2021), No. 3,
9. JOINT COMMUNICATION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL -Joint Framework on countering hybrid threats a European Union response, Brussels, 6.4.2016 JOIN(2016) 18 final,
10. Kieran Green (2020) *Does War Ever Change? A Clausewitzian Critique of Hybrid Warfare*, *E-International Relations*,
11. Kržalić A. (2025). *Uvod u sigurnosne studije*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu: FKKSS. Univerzitetski udžbenik.
12. Kržalić, A., Vujuć, S., Hibić, S. (2025) *Cyber ratovanje: strategije napada i odbrane na nivou države*. Zbornik radova FOKUS FINRA sa pve međunarodne naučne konferencije: Forenzika, kibernetika i unjetna inteligencija u službi digitalne sigurnosti. Tuzla: Univerzitet FINRA, 30 -31.05.2025. Godina I broj (1) str. 429-441.

13. Kržalić A. (2023) „Politika donošenja odluka i njihovo provođenje u kriznim situacija“ Velika Gorica: Veleučilište Velika Gorica. Zbornik radova sa XVI međunarodne naučne-stručne konferencije Dani kriznog upravljanja- DKU, str. 367-375.
14. Mark Galeotti (2016) Hybrid War or Gibridnaya Voina? Getting Russia's non-linear military challenge right. Mayak Intelligence,
15. Merjeme Asllani (2025) Domestic Actors Fuel Russian Disinformation in the Western Balkans, Bloomsbury Intelligence and Security Institute,
16. NATO (2024 Hybrid Threats and Hybrid Warfare Reference Curriculum, NATO Headquarters Brussels, June 2024,
17. Purišević, F., Kržalić, A., Selimić M. (2020). O nosiocima upravne funkcije i njenim obilježjima sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu. Časopis za društvene i tehničke studije „Društvena i tehnička istraživanja“ broj 2/2020, str. 61-70,
18. Renz, Bettina, Smith, Hanna (2016) Russia and Hybrid warfare - going beyond the label, University of Helsinki,
19. Tarik Solmaz (2022) Hybrid Warfare: A Dramatic Example of Conceptual Stretching, NATIONAL SECURITY AND THE FUTURE 1 (23) 2022 (Volume 23, No. 1, 2022.),
20. Tinatin Khidasheli (2024) HYBRID THREATS AND RESILIENCE Safeguarding Democratic Values in a Connected World, Friedrich-Naumann-Foundation for Freedom South Caucasus,
21. Williamson Murray and Peter R. Mansoor (2012) Hybrid Warfare Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present, Cambridge University Press,
22. <https://data.consilium.europa.eu>
23. <https://dgap.org>
24. <https://dfc.me>
25. <https://eur-lex.europa.eu>
26. <https://innovationhub-act.org>
27. <https://www.csis.org>
28. <https://www.hybridcoe.fi>
29. <https://www.oslobodjenje.ba>

**FEMICID U BOSNI I HERCEGOVINI - KRIMINALISTIČKI,
VIKTIMOLOŠKI, KRIVIČNOPRAVNI I KOMPARATIVNI ASPEKTI**

**FEMICIDE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA - CRIMINALISTIC,
VICTIMOLOGICAL, CRIMINAL LAW AND COMPARATIVE
PERSPECTIVES**

Pregledni znanstveni članak

Akad. prof. dr. Nedžad Korajlić

Dr. sc. Tomo Lučić

Sažetak

Femicid u Bosni i Hercegovini predstavlja interdisciplinarno naučno istraživanje fenomena femicida sa aspekta kriminalistike, kriminologije, viktinologije, krivičnog prava, sudske medicine i međunarodnih standarda zaštite ljudskih prava. U radu se analiziraju teorijske osnove femicida, etiološki i fenomenološki aspekti, karakteristike žrtava i počinitelja, kriminalističke i forenzičke metode istraživanja, procjena rizika, međunarodni i komparativnopravni modeli, kao i stanje i izazovi u Bosni i Hercegovini. Posebna pažnja posvećena je prethodnom nasilju, institucionalnim propustima, procjeni rizika i ulozi multidisciplinarnе saradnje u prevenciji femicida. Na osnovu međunarodnih standarda i komparativnih iskustava predloženi su model Nacionalnog Femicide Watch sistema Bosne i Hercegovine i de lege ferenda rješenja za normativno uređenje femicida. Rezultati istraživanja ukazuju da femicid predstavlja završnu fazu kontinuiranog nasilja te da njegova prevencija zahtijeva koordinisano djelovanje institucija, kontinuiranu procjenu rizika i razvoj savremenih preventivnih mehanizama.

* Visoka škola „CEPS – Centar za poslovne studije“ Kiseljak, e-mail: korajlicn@gmail.com i nedzad.korajlic@ceps.edu.ba

*Predavač u Agenciji za školovanje i stručno usavršavanje kadrova AEPTM: tomo.lucic1971@gmail.com

Ključne riječi: *femicid, rodno zasnovano nasilje, nasilje u porodici, kriminalistika, viktimologija, procjena rizika, Femicide Watch, Bosna i Hercegovina.*

Abstract

Femicide in Bosnia and Herzegovina presents an interdisciplinary scientific study of femicide from the perspectives of criminalistics, criminology, victimology, criminal law, forensic medicine, and international human rights standards. The study examines the theoretical foundations of femicide, its etiological and phenomenological aspects, the characteristics of victims and perpetrators, criminalistic and forensic investigation methods, risk assessment, comparative legal models, and the current situation and challenges in Bosnia and Herzegovina. Particular attention is devoted to prior violence, institutional shortcomings, risk assessment, and the role of multidisciplinary cooperation in preventing femicide. Based on international standards and comparative experiences, the study proposes a model for a National Femicide Watch System in Bosnia and Herzegovina and de lege ferenda solutions for the normative regulation of femicide. The findings indicate that femicide represents the final stage of continuous violence and that effective prevention requires coordinated institutional action, continuous risk assessment, and the development of modern preventive mechanisms.

Keywords: *femicide, gender-based violence, domestic violence, criminalistics, victimology, risk assessment, Femicide Watch, Bosnia and Herzegovina.*

1. UVOD

Nasilje nad ženama predstavlja jedan od najozbiljnijih društvenih, sigurnosnih i krivičnopravnih problema savremenog društva. Njegov najteži oblik manifestuje se kroz femicid, koji podrazumijeva ubistvo žene motivirano rodno zasnovanim nasiljem, partnerskim odnosima, dugotrajnim porodičnim konfliktima i različitim oblicima dominacije i kontrole. Iako se ubistvo kao krivičnopravna kategorija normativno tretira kroz opće odredbe

krivičnog zakonodavstva, femicid zbog svojih specifičnih karakteristika zahtijeva interdisciplinarni pristup koji prevazilazi isključivo krivičnopravne okvire i uključuje sigurnosne, kriminalističke, viktimološke, sociološke, psihološke i zdravstvene aspekte.

Posljednjih godina Bosna i Hercegovina suočava se sa nizom tragičnih slučajeva femicida koji su izazvali snažne reakcije stručne i šire javnosti. Posebno su slučajevi iz Gradačca, Tuzle, Sarajeva, Mostara, Kalesije i Gračanice otvorili brojna pitanja o efikasnosti institucionalnog odgovora, procjeni rizika, zaštiti žrtava i koordinaciji između policijskih organa, pravosuđa, centara za socijalni rad i zdravstvenih ustanova. Pored individualnih karakteristika izvršilaca, navedeni događaji ukazali su na postojanje određenih sistemskih slabosti koje zahtijevaju ozbiljnu stručnu analizu i kontinuirano unapređenje preventivnih mehanizama.

Femicid se ne može posmatrati kao izolovani kriminalni događaj niti kao posljedica trenutnog afekta ili pojedinačnog sukoba između partnera. U najvećem broju slučajeva riječ je o završnoj fazi dugotrajnog kontinuuma nasilja, prijetnji, kontrole, psihičkog zlostavljanja i različitih oblika porodične viktimizacije. Upravo zbog toga savremeni pristupi prevenciji sve veći značaj pridaju procjeni rizika, ranom prepoznavanju nasilnog ponašanja i uspostavljanju proaktivnih modela zaštite potencijalnih žrtava.

Akademik prof. dr. Nedžad Korajlić, kroz svoje naučne radove knjige, rječnika i stručne analize i brojne javne nastupe, kontinuirano ukazuje da femicid predstavlja kompleksan sigurnosni fenomen koji zahtijeva multidisciplinarni i multisektorski pristup. U svojim javnim istupima nakon najtežih slučajeva nasilja nad ženama u Bosni i Hercegovini, posebno je apostrofirao značaj procjene stepena opasnosti, pravovremene razmjene informacija između institucija, odgovornosti svih subjekata sistema zaštite, kao i potrebu razvijanja preventivnih mehanizama usmjerenih na rano prepoznavanje faktora rizika.

Polazeći od kriminalističkog pristupa, Korajlić naglašava da se femicid ne smije posmatrati isključivo kao posljedica individualnih psiholoških poremećaja izvršilaca, već kao rezultat međusobnog djelovanja različitih faktora među kojima posebno mjesto imaju porodično nasilje, patološka ljubomora, posesivnost, osjećaj gubitka kontrole nad partnerom, dostupnost vatrenog oružja, društvaena tolerancija prema nasilju i nedovoljno efikasna institucionalna reakcija. Posebno značajnim smatra činjenicu da se u

određenom broju slučajeva nakon izvršenog ubistva javlja samoubistvo izvršioca, što dodatno potvrđuje složenost ovog fenomena i potrebu njegovog detaljnijeg istraživanja.

Cilj rada jeste ukazati na osnovne uzroke i pojavne oblike femicida, analizirati institucionalne odgovore i identifikovati preporuke koje mogu doprinijeti unapređenju sistema zaštite žrtava i prevenciji nasilja nad ženama. U metodološkom smislu, rad se zasniva na analizi sadržaja naučne i stručne literature, normativnih dokumenata, javno dostupnih podataka, medijskih izvještaja i stručnih stavova autora, uz primjenu metoda analize, sinteze, komparacije i deskriptivne metode. Poseban značaj dat je kriminalističkom i viktinološkom pristupu, koji omogućavaju cjelovitije razumijevanje fenomena femicida i njegovih sigurnosnih implikacija.

Savremeni izazovi u oblasti zaštite žena od nasilja zahtijevaju razvoj novih modela preventivnog djelovanja i jačanje međuinstitucionalne saradnje. Upravo zbog toga analiza stavova akademika prof. dr. Nedžada Korajlića može predstavljati značajan doprinos razumijevanju fenomena femicida i unapređenju preventivnih mehanizama u Bosni i Hercegovini.

2. TEORIJSKO ODREĐENJE FEMICIDA I NJEGOV KRIMINALISTIČKI ZNAČAJ

Nasilje nad ženama i njegovi najteži oblici predstavljaju predmet izučavanja brojnih naučnih disciplina, među kojima posebno mjesto zauzimaju kriminalistika, viktinologija, kriminologija, krivično pravo, psihologija i sociologija. U savremenoj stručnoj i naučnoj literaturi femicid se definiše kao ubistvo žene motivirano rodno zasnovanim razlozima, pri čemu se kao najčešći kontekst pojavljuju partnerski i porodični odnosi obilježeni dugotrajnim nasiljem, dominacijom, posesivnošću i različitim oblicima kontrole nad žrtvom.

Prema definicijama Ujedinjenih nacija i Svjetske zdravstvene organizacije, femicid predstavlja krajnju manifestaciju nasilja nad ženama i jedan od najtežih oblika kršenja ljudskih prava. Za razliku od drugih oblika ubistava, femicid karakterišu specifični obrasci ponašanja izvršilaca, prethodna istorija nasilja, prijetnje, proganjanje, psihološko zlostavljanje i izražena težnja za dominacijom nad žrtvom (UN Women, 2022; WHO, 2021).

Sa kriminalističkog aspekta, femicid se ne može posmatrati kao izolovani događaj, nego kao završna faza kontinuiranog procesa viktimizacije. Upravo zbog toga savremena kriminalistika posebnu pažnju posvećuje proučavanju uzroka, uslova i okolnosti koje prethode izvršenju najtežih krivičnih djela protiv života i tijela. U svojim radovima Korajlić naglašava da kriminalistička analiza ne smije biti usmjerena isključivo na posljedicu, nego i na procese koji dovode do izvršenja krivičnog djela, pri čemu preventivna komponenta ima jednaku važnost kao i represivna (Korajlić, 2021).

Posmatrano kroz prizmu kriminalističke metodologije, femicid predstavlja složen sigurnosni fenomen u kojem se isprepliću individualni, porodični, socijalni i institucionalni faktori. U najvećem broju slučajeva ubistvu prethode različiti oblici nasilja u porodici, verbalne prijetnje, ljubomora, posesivno ponašanje, kontrola komunikacija i ograničavanje socijalnih kontakata žrtve. Ovakvi obrasci ponašanja predstavljaju značajne indikatore rizika koji omogućavaju pravovremenu identifikaciju potencijalnih izvršilaca i poduzimanje preventivnih mjera.

Akademik prof. dr. Nedžad Korajlić u svojim naučnim i stručnim radovima ukazuje da savremena kriminalistika ne podrazumijeva samo otkrivanje i dokazivanje krivičnih djela, nego i prepoznavanje sigurnosnih pojava koje mogu dovesti do njihove realizacije. Upravo zbog toga značaj kriminalističke preventive dobija posebno mjesto u sprečavanju nasilja nad ženama i femicida. Prema njegovom shvatanju, blagovremena procjena rizika i koordinirano djelovanje institucija mogu imati presudan značaj u zaštiti potencijalnih žrtava (Korajlić, 2020).

Kriminalistički značaj femicida ogleda se i u specifičnostima izvršenja ovih krivičnih djela. U praksi se često uočava da su izvršioci osobe iz neposrednog okruženja žrtve, najčešće sadašnji ili bivši bračni i vanbračni partneri. Pored toga, karakteristična je izražena emocionalna povezanost između izvršioca i žrtve, prethodno postojanje nasilja, korištenje vatrenog ili hladnog oružja, kao i pojava samoubistva izvršioca nakon izvršenog ubistva. Navedene karakteristike predstavljaju važan predmet kriminalističkih i viktimoloških istraživanja.

Poseban značaj u proučavanju femicida imaju viktimološki aspekti. Žrtve nasilja često duži vremenski period trpe različite oblike fizičkog, psihičkog, ekonomskog i seksualnog nasilja, pri čemu izostanak adekvatne

institucionalne reakcije dodatno povećava njihovu ranjivost. Savremeni viktimološki pristupi insistiraju na razvoju mehanizama zaštite, osnaživanju žrtava i uspostavljanju efikasnih sistema procjene opasnosti.

Korajlić posebno ističe da borba protiv femicida ne smije biti ograničena samo na represivne mjere, već mora obuhvatiti sve nivoe prevencije. Primarna prevencija podrazumijeva razvoj društvene svijesti i edukaciju stanovništva o neprihvatljivosti nasilja. Sekundarna prevencija odnosi se na rano prepoznavanje rizika i blagovremeno djelovanje institucija, dok tercijarna prevencija podrazumijeva sprečavanje ponavljanja nasilja i pružanje pomoći žrtvama. U tom smislu, policija, pravosuđe, centri za socijalni rad, zdravstvene ustanove, obrazovni sistem i mediji predstavljaju ključne subjekte sistema zaštite. Savremeni međunarodni dokumenti, prije svega Konvencija Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija), insistiraju na multidisciplinarnom pristupu i obavezi država da uspostave efikasne mehanizme zaštite i prevencije. Takvi standardi predstavljaju značajan okvir za unapređenje zakonodavstva i institucionalnih kapaciteta u Bosni i Hercegovini.

Polazeći od navedenog, može se zaključiti da femicid predstavlja višedimenzionalni sigurnosni fenomen čije razumijevanje zahtijeva interdisciplinarni pristup i kontinuiranu saradnju svih subjekata sistema zaštite. Upravo kriminalistički pristup, koji akademik prof. dr. Nedžad Korajlić zastupa kroz svoje naučne radove i javne istupe, omogućava sagledavanje femicida ne samo kao posljedice izvršenog krivičnog djela, nego i kao procesa čije se najteže posljedice mogu spriječiti pravovremenim prepoznavanjem faktora rizika i efikasnim preventivnim djelovanjem.

3. NAJTRAGIČNIJI SLUČAJEVI FEMICIDA U BOSNI I HERCEGOVINI OD GRADAČCA DO GRAČANICE

Posljednjih godina Bosna i Hercegovina suočava se sa zabrinjavajućim porastom broja najtežih oblika nasilja nad ženama, pri čemu su pojedini slučajevi femicida izazvali snažne reakcije domaće i međunarodne javnosti. Iako svaki slučaj ima svoje specifičnosti, analiza pokazuje da postoje određene zajedničke karakteristike koje ukazuju na kontinuirano porodično

nasilje, prethodne prijetnje, izraženu posesivnost izvršilaca, dostupnost vatrenog oružja i određene slabosti u institucionalnom odgovoru.

3.1. Slučaj Gradačac – prekretnica u percepciji femicida u Bosni i Hercegovini

Tragedija koja se dogodila u Gradačcu u augustu 2023. godine predstavlja jedan od najtežih i medijski najekspoziranijih slučajeva femicida u Bosni i Hercegovini. Brutalno ubistvo žene, počinjeno pred očima javnosti i prenošeno putem društvenih mreža, izazvalo je šok i otvorilo brojna pitanja o efikasnosti preventivnih mehanizama, zaštitnih mjera i međuinstitucionalne saradnje.

Ovaj slučaj pokazao je da prethodno nasilje, prijetnje i izraženi obrasci kontrole predstavljaju ozbiljne indikatore visokog rizika. Istovremeno, tragedija iz Gradačca ukazala je na potrebu razvoja standardiziranih procedura procjene opasnosti i uspostavljanja efikasnijih modela zaštite potencijalnih žrtava.

3.2. Slučajevi femicida u Tuzli

Područje Tuzlanskog kantona tokom posljednjih godina zabilježilo je više slučajeva ubistava žena u porodičnom i partnerskom kontekstu. Zajednička karakteristika većine slučajeva bila je prethodna istorija nasilja, narušeni partnerski odnosi i izražena emocionalna nestabilnost izvršilaca.

Analiza ovih događaja pokazuje da se najveći broj femicida događa u privatnom prostoru, najčešće u porodičnom domu, što dodatno otežava pravovremeno prepoznavanje rizika i intervenciju nadležnih institucija.

3.3. Slučajevi iz Sarajeva

Na području Sarajeva zabilježeni su pojedinačni slučajevi nasilja sa smrtnim posljedicama koji su ukazali na kompleksnost porodičnih odnosa i potrebu za jačanjem preventivnih kapaciteta. U pojedinim slučajevima postojale su ranije prijave nasilja, što je dodatno otvorilo pitanje procjene stepena opasnosti i efikasnosti postojećih mehanizama zaštite.

Posebno zabrinjava činjenica da se nasilje u porodici često posmatra kao privatni problem, iako savremeni sigurnosni pristupi jasno ukazuju da je riječ o ozbiljnom društvenom i sigurnosnom pitanju.

3.4. Slučajevi iz Mostara

Slučajevi nasilja nad ženama evidentirani na području Hercegovine ukazuju na prisustvo sličnih obrazaca ponašanja izvršilaca. Dominacija, ljubomora, narušeni partnerski odnosi i nemogućnost prihvatanja prekida emotivne veze predstavljaju neke od najčešćih motiva koji prethode izvršenju krivičnih djela.

U pojedinim slučajevima nakon izvršenja ubistva evidentirano je samoubistvo izvršilaca, što ukazuje na složenost psiholoških i kriminalističkih aspekata ovih događaja.

3.5. Kalesija i drugi slučajevi u Bosni i Hercegovini

Pojedinačni slučajevi evidentirani u Kalesiji i drugim sredinama potvrđuju da femicid nije geografski ograničena pojava niti problem pojedinih lokalnih zajednica. Naprotiv, riječ je o sigurnosnom fenomenu koji zahvata cijelo društvo i zahtijeva jedinstven pristup prevenciji i zaštiti žrtava.

Analiza dostupnih podataka pokazuje da se u najvećem broju slučajeva radi o osobama koje su bile u emotivnim ili bračnim odnosima, pri čemu su nasilje, prijetnje i konflikti često trajali duži vremenski period prije izvršenja najtežeg oblika nasilja.

3.6. Gračanica i novi slučajevi femicida – upozorenje na potrebu jačanja preventivnih mehanizama

Najnoviji slučajevi femicida, uključujući i događaj na području Gračanice iz 2026. godine, ponovo su ukazali na ozbiljnost ovog problema i potrebu daljeg unapređenja institucionalnih kapaciteta. Posebno zabrinjava činjenica da se i u ovim slučajevima pojavljuju elementi prethodnog nasilja, porodičnih konflikata i dugotrajno narušenih međuljudskih odnosa.

Karakteristično je da su u pojedinim slučajevima izvršioci nakon počinjenog ubistva izvršili samoubistvo ili pokušali samoubistvo, što

dodatno potvrđuje da se radi o kompleksnim pojavama koje zahtijevaju detaljno proučavanje i multidisciplinarni pristup.

3.7. Zajedničke karakteristike najtežih slučajeva femicida u Bosni i Hercegovini

Analiza najtežih slučajeva femicida od Gradačca do Gračanice ukazuje na nekoliko zajedničkih obilježja:

- prethodno prisutno nasilje u porodici i partnerskim odnosima;
- izražena posesivnost i potreba za kontrolom žrtve;
- prijetnje i dugotrajni konflikti;
- dostupnost vatrenog ili hladnog oružja;
- nedovoljno razvijeni mehanizmi procjene rizika;
- nedovoljna koordinacija institucija sistema zaštite;
- pojava samoubistava izvršilaca nakon izvršenog ubistva;
- izražene posljedice po članove porodice, posebno djecu;
- snažan uticaj medijskog izvještavanja na percepciju javnosti.

Posmatrano iz kriminalističkog ugla, navedeni slučajevi potvrđuju da femicid predstavlja završnu fazu nasilja koje je u najvećem broju situacija prethodno manifestovano kroz različite oblike fizičkog, psihičkog i emocionalnog zlostavljanja. Upravo zbog toga prevencija, rana procjena rizika i koordinirano djelovanje svih subjekata sistema sigurnosti predstavljaju ključne pretpostavke za smanjenje broja ovih najtežih oblika nasilja.

4. PRESJEK STAVOVA AKADEMIKA PROF. DR. NEDŽADA KORAJLIĆA O FENOMENU FEMICIDA

Brojni tragični slučajevi femicida u Bosni i Hercegovini posljednjih godina nametnuli su potrebu intenzivnijeg stručnog i naučnog promišljanja ovog fenomena. Akademik prof. dr. Nedžad Korajlić, kao dugogodišnji univerzitetski profesor, kriminalista i stručnjak iz oblasti sigurnosti, kroz svoje naučne radove, javne nastupe i medijske istupe kontinuirano ukazuje da femicid ne predstavlja izolirani incident, nego složen sigurnosni i

društveni problem koji zahtijeva multidisciplinarni pristup i proaktivno djelovanje svih institucija sistema.

4.1. Femicid nije izolovani incident nego složen društveni i sigurnosni fenomen

Jedna od osnovnih teza koju akademik Korajlić kontinuirano zastupa jeste da femicid ne smije biti posmatran kao pojedinačni tragični događaj ili rezultat trenutnog afekta, nego kao završna faza kontinuiranog nasilja koje se razvija kroz duži vremenski period.

Prema njegovim stavovima, najveći broj femicida prethodno je praćen različitim oblicima fizičkog, psihičkog, ekonomskog i emocionalnog nasilja, pri čemu se kod izvršilaca mogu prepoznati obrasci posesivnosti, patološke ljubomore, želje za dominacijom i neprihvatanja prekida partnerskih odnosa. Upravo zbog toga neophodno je analizirati cjelokupan proces nasilja, a ne samo njegovu krajnju posljedicu.

U svojim javnim nastupima nakon slučaja iz Gradačca, Korajlić je naglašavao da je femicid sigurnosni problem koji zahtijeva sistemski pristup i uključivanje svih subjekata društva, a ne isključivo policije i pravosuđa.

4.2. Procjena rizika kao ključ prevencije femicida

Posebno mjesto u stručnim stavovima akademika Korajlića zauzima pitanje procjene rizika. On ukazuje da su u većini slučajeva postojali jasni indikatori opasnosti, ali da oni nisu uvijek pravovremeno prepoznati ili adekvatno valorizirani.

Prethodne prijetnje, nasilje u porodici, proganjanje, posjedovanje vatrenog oružja, izražena ljubomora i raniji konflikti predstavljaju ozbiljne faktore rizika koji moraju biti predmet kontinuirane procjene. Prema njegovom mišljenju, savremeni sigurnosni sistemi moraju razvijati standardizirane modele procjene opasnosti, koji će omogućiti pravovremeno poduzimanje preventivnih mjera i zaštitu potencijalnih žrtava.

Akademik Korajlić smatra da se najveći broj femicida može prevenirati ukoliko institucije raspolažu pravovremenim informacijama i ukoliko postoji efikasna koordinacija svih subjekata sistema zaštite.

4.3. Institucionalni propusti ne znače pojedinačnu nego sistemsku odgovornost

Nakon najtežih slučajeva femicida u Bosni i Hercegovini, akademik Korajlić više puta je ukazivao da se pitanje odgovornosti ne smije svesti na pojedinačne propuste određenih službenika, nego da je potrebno analizirati cjelokupan sistem funkcioniranja institucija.

Prema njegovim stavovima, efikasna zaštita žrtava podrazumijeva stalnu razmjenu informacija između policijskih organa, centara za socijalni rad, zdravstvenih ustanova, tužilaštava i sudova. Nedovoljna koordinacija i fragmentiranost sistema mogu dovesti do situacija u kojima nijedna institucija ne raspolaže kompletnom slikom stepena opasnosti.

Upravo zbog toga Korajlić zagovara multisektorski pristup koji podrazumijeva zajedničku odgovornost i koordinirano djelovanje svih subjekata uključenih u zaštitu žrtava.

4.4. Fenomen samoubistava izvršilaca nakon počinjenog femicida

Jedna od tema na koju je akademik Korajlić posebno ukazivao u svojim javnim nastupima jeste činjenica da određeni broj izvršilaca nakon ubistva partnerice izvrši samoubistvo ili pokuša samoubistvo.

Prema njegovim analizama, takva ponašanja dodatno potvrđuju složenost psiholoških, kriminalističkih i viktimoloških aspekata femicida. U najvećem broju slučajeva riječ je o osobama koje nisu bile spremne prihvatiti prekid emotivne veze, gubitak kontrole nad partnericom ili promjenu postojećih porodičnih odnosa.

Korajlić ističe da pojava ubistva praćenog samoubistvom izvršioca zahtijeva dodatna interdisciplinarna istraživanja i uključivanje stručnjaka iz oblasti psihijatrije, psihologije, viktimologije i kriminalistike.

4.5. Uloga medija u izvještavanju o femicidu

U svojim javnim istupima akademik Korajlić više puta je ukazivao na značaj odgovornog medijskog izvještavanja. Prema njegovom mišljenju, senzacionalistički pristup i pretjerano insistiranje na detaljima izvršenja

krivičnih djela mogu proizvesti negativne posljedice i doprinijeti sekundarnoj viktimizaciji porodica žrtava.

Istovremeno, mediji imaju značajnu ulogu u podizanju svijesti javnosti, edukaciji građana i afirmaciji kulture nulte tolerancije prema nasilju nad ženama. Zbog toga je neophodno razvijati profesionalne standarde izvještavanja i promovirati preventivne sadržaje.

4.6. Potreba za multidisciplinarnim pristupom

Akademik Korajlić kontinuirano naglašava da borba protiv femicida ne može biti odgovornost samo jedne institucije. Policija, pravosuđe, centri za socijalni rad, zdravstvene ustanove, obrazovne institucije, nevladin sektor i mediji moraju djelovati koordinirano i pravovremeno.

Prema njegovim stavovima, efikasna prevencija podrazumijeva kontinuiranu edukaciju profesionalaca, uspostavljanje jedinstvenih baza podataka, razmjenu informacija i razvoj standardiziranih procedura procjene rizika.

Posebnu pažnju potrebno je posvetiti djeci koja su indirektno žrtve porodičnog nasilja i femicida, jer posljedice traumatskih iskustava mogu ostaviti dugotrajne psihološke i socijalne posljedice.

4.7. Potreba normativnog i institucionalnog unapređenja sistema zaštite

U svojim stručnim analizama i javnim istupima akademik Korajlić ukazuje da Bosna i Hercegovina mora nastaviti proces usklađivanja zakonodavstva i institucionalnih kapaciteta sa međunarodnim standardima sadržanim u Istanbulskoj konvenciji.

Prema njegovom mišljenju, neophodno je jačati preventivne mehanizme, razvijati specijalizirane obuke za policijske službenike, tužioce, sudije i socijalne radnike, te osigurati efikasnije praćenje visokorizičnih slučajeva nasilja u porodici.

Posebno ističe potrebu uspostavljanja sistema rane procjene opasnosti, koji bi omogućio identifikaciju potencijalnih izvršilaca i pravovremenu zaštitu žrtava prije nego što dođe do najtežih posljedica.

4.8. Femicid kao izazov budućnosti sigurnosnog sistema Bosne i Hercegovine

Analiza stavova akademika prof. dr. Nedžada Korajlića pokazuje da femicid predstavlja višedimenzionalni sigurnosni fenomen čije razumijevanje zahtijeva interdisciplinarni pristup i kontinuirano unapređenje institucionalnih kapaciteta.

Njegovi javni i stručni stavovi zasnivaju se na uvjerenju da represivne mjere same po sebi nisu dovoljne i da se dugoročni rezultati mogu postići samo razvojem preventivnih mehanizama, jačanjem međuinstitucionalne saradnje, edukacijom stručnjaka i izgradnjom društva koje će dosljedno promovisati kulturu nenasilja i poštovanja ljudskih prava.

Upravo takav pristup predstavlja osnovu savremenih sigurnosnih politika i jednu od ključnih pretpostavki za efikasniju borbu protiv femicida u Bosni i Hercegovini.

5. KRIMINALISTIČKI, VIKTIMOLOŠKI I SIGURNOSNI ASPEKTI FEMICIDA

Femicid kao najteži oblik rodno zasnovanog nasilja predstavlja složenu kriminalističku, viktimošku i sigurnosnu pojavu, čije razumijevanje zahtijeva interdisciplinarni pristup. Savremena kriminalistika, kako ističe Korajlić (2020; 2021), ne može se ograničiti isključivo na otkrivanje i dokazivanje krivičnih djela, nego mora obuhvatiti i preventivnu dimenziju, odnosno identifikaciju pojava i okolnosti koje mogu dovesti do izvršenja najtežih oblika nasilja. Upravo zbog toga femicid zahtijeva cjelovitu analizu ličnosti izvršilaca, karakteristika žrtava, međusobnih odnosa, društvenih okolnosti i institucionalnih kapaciteta.

5.1. Kriminalistički aspekti femicida

Sa kriminalističkog stanovišta, femicid predstavlja završnu fazu procesa koji se najčešće razvija kroz duži vremenski period. Analiza slučajeva u Bosni i Hercegovini pokazuje da izvršenju krivičnog djela prethode različiti oblici nasilja, verbalnih prijetnji, proganjanja i psihološke kontrole žrtve.

Prema stavovima akademika Korajlića, značaj kriminalističke preventive ogleda se upravo u prepoznavanju indikatora rizika i pravovremenom reagovanju. U tom smislu posebno mjesto zauzimaju:

- ranije prijave nasilja u porodici;
- izrečene zaštitne mjere;
- prijetnje smrću i samoubistvom;
- posesivno ponašanje i izražena ljubomora;
- konflikti nakon razvoda ili prekida partnerskih odnosa;
- posjedovanje vatrenog oružja;
- zloupotreba alkohola i psihoaktivnih supstanci;
- ranija kriminalna prošlost izvršioca.

Kriminalistički pristup podrazumijeva kontinuirano praćenje i procjenu ovih faktora, kako bi se na vrijeme identificirale osobe kod kojih postoji povećan stepen opasnosti od izvršenja najtežih oblika nasilja.

5.2. Viktimološki aspekti femicida

Savremena viktimologija posebnu pažnju posvećuje položaju i zaštiti žrtava nasilja. Analiza slučajeva femicida pokazuje da žrtve često godinama trpe fizičko, psihičko, emocionalno i ekonomsko nasilje prije nego što dođe do tragičnog ishoda.

U mnogim slučajevima prisutni su elementi sekundarne viktimizacije, odnosno situacije u kojima žrtve zbog straha, ekonomske zavisnosti, društvenih pritisaka ili nepovjerenja u institucije ne prijavljuju nasilje ili odustaju od ranije podnesenih prijava.

Akademik Korajlić naglašava da zaštita žrtava mora biti prioritet svakog savremenog sigurnosnog sistema. Pored represivnih mjera prema izvršiocima, neophodno je osigurati:

- psihološku i socijalnu podršku žrtvama;
- pravovremeno zbrinjavanje i smještaj u sigurne kuće;
- besplatnu pravnu pomoć;
- kontinuirani nadzor nad visokorizičnim slučajevima;
- efikasnu komunikaciju između institucija.

Posebno osjetljivu kategoriju predstavljaju djeca koja su svjedoci porodičnog nasilja ili koja nakon femicida ostaju bez jednog ili oba roditelja. Dugoročne posljedice ovakvih trauma zahtijevaju multidisciplinarni pristup i kontinuiranu stručnu podršku.

5.3. Sigurnosni aspekti femicida

Posmatrano sa aspekta sigurnosnih nauka, femicid predstavlja više od pojedinačnog krivičnog djela. Riječ je o fenomenu koji utiče na percepciju sigurnosti građana, povjerenje u institucije i ukupnu društvenu stabilnost.

Akademik Korajlić smatra da se savremeni koncept sigurnosti ne može svesti isključivo na zaštitu države i njenih institucija, nego mora uključivati i zaštitu pojedinca kao osnovne vrijednosti društva. Upravo zbog toga nasilje nad ženama predstavlja značajan sigurnosni izazov, koji zahtijeva aktivnu ulogu svih subjekata sistema zaštite. Femicid istovremeno proizvodi:

- individualne posljedice za žrtve i njihove porodice;
- psihološke posljedice za djecu i članove porodice;
- društvene posljedice u vidu narušavanja osjećaja sigurnosti;
- institucionalne posljedice koje se ogledaju u gubitku povjerenja građana;
- ekonomske posljedice kroz troškove liječenja, socijalne zaštite i krivičnih postupaka.

5.4. Profil izvršilaca femicida

Analiza najtežih slučajeva u Bosni i Hercegovini pokazuje da ne postoji jedinstven profil izvršilaca. Međutim, određene karakteristike se pojavljuju sa značajnom učestalošću. Najčešće se radi o sadašnjim ili bivšim partnerima žrtava, kod kojih su prisutni:

- izražena posesivnost;
- neprihvatanje prekida emotivne veze;
- potreba za dominacijom i kontrolom;
- emocionalna nestabilnost;
- ranije nasilničko ponašanje;
- sklonost prijetnjama i ucjenama;
- zloupotreba alkohola ili drugih psihoaktivnih sredstava.

Prema Korajliću, upravo kombinacija više faktora rizika predstavlja najopasniji indikator mogućeg eskaliranja nasilja prema najtežim posljedicama.

5.5. Fenomen ubistva i samoubistva izvršioca

Jedna od specifičnosti femicida u Bosni i Hercegovini jeste relativno česta pojava samoubistva izvršilaca nakon počinjenog ubistva ili pokušaja samoubistva neposredno nakon izvršenja krivičnog djela.

Sa kriminalističkog aspekta, ovakvi slučajevi predstavljaju posebno složene događaje, jer istovremeno obuhvataju elemente nasilja u porodici, ubistva i autodestruktivnog ponašanja izvršilaca.

Akademik Korajlić smatra da ovakve pojave zahtijevaju dodatna interdisciplinarna istraživanja i veću uključenost stručnjaka iz oblasti psihijatrije, psihologije, viktimologije i sigurnosnih nauka.

5.6. Značaj kriminalističke preventive

Jedan od temeljnih stavova akademika Korajlića jeste da je prevencija najvažniji segment savremene kriminalistike. U kontekstu femicida to podrazumijeva:

- rano prepoznavanje rizičnih ponašanja;
- procjenu stepena opasnosti;
- koordinirano djelovanje policije, pravosuđa i centara za socijalni rad;
- kontinuirani nadzor nad visokorizičnim slučajevima;
- edukaciju profesionalaca;
- podizanje svijesti građana o neprihvatljivosti nasilja.

Savremeni pristupi zaštiti žrtava zahtijevaju prelazak sa reaktivnog na proaktivni model djelovanja, pri čemu institucije ne smiju čekati eskalaciju nasilja, nego moraju pravovremeno djelovati na osnovu raspoloživih saznanja i procjene rizika.

Iz navedenog proizlazi da femicid predstavlja složen sigurnosni fenomen čije razumijevanje zahtijeva integraciju kriminalističkih, viktimoloških i sigurnosnih znanja. Upravo takav pristup zastupa akademik prof. dr. Nedžad Korajlić kroz svoje naučne radove, stručne analize i javne

nastupe, naglašavajući da se efikasna borba protiv femicida može zasnivati isključivo na preventivnom, multidisciplinarnom i koordiniranom djelovanju svih subjekata sistema zaštite.

6. PREVENTIVNE MJERE I PREPORUKE AKADEMIKA PROF. DR. NEDŽADA KORAJLIĆA ZA UNAPREĐENJE SISTEMA ZAŠTITE

Savremeni pristupi suzbijanju nasilja nad ženama i prevenciji femicida polaze od činjenice da represivne mjere, iako neophodne, same po sebi nisu dovoljne za efikasnu zaštitu potencijalnih žrtava. Analiza naučnih radova, stručnih stavova i javnih istupa akademika prof. dr. Nedžada Korajlića pokazuje da je ključ uspješne borbe protiv femicida u razvoju preventivnih mehanizama i uspostavljanju funkcionalnog sistema međuinstitucionalne saradnje.

Polazeći od kriminalističkih i sigurnosnih aspekata ovog fenomena, Korajlić kontinuirano ukazuje da prevencija mora biti zasnovana na pravovremenom prepoznavanju rizika, koordiniranom djelovanju nadležnih institucija i razvoju modela proaktivne zaštite žrtava.

6.1. Uspostavljanje jedinstvenog sistema procjene rizika

Jedan od najznačajnijih prijedloga akademika Korajlića odnosi se na potrebu uspostavljanja standardiziranog sistema procjene rizika u svim slučajevima nasilja u porodici. Dosadašnja iskustva pokazuju da su u velikom broju slučajeva femicida postojali jasni indikatori opasnosti, ali da oni nisu uvijek adekvatno analizirani i valorizirani.

Prema njegovom mišljenju, procjena rizika treba obuhvatiti:

- prethodne prijave nasilja;
- prijetnje smrću i samoubistvom;
- posjedovanje vatrenog oružja;
- izraženu posesivnost i patološku ljubomoru;
- zloupotrebu alkohola i psihoaktivnih supstanci;
- raniju kriminalnu prošlost;
- pokušaje prekida partnerske veze;
- prisustvo djece u porodici.

Pravovremena identifikacija visokorizičnih slučajeva omogućava poduzimanje adekvatnih zaštitnih mjera i smanjenje vjerovatnoće nastupanja najtežih posljedica.

6.2. Jačanje međuinstitucionalne saradnje

Akademik Korajlić u svojim javnim istupima posebno naglašava da efikasan sistem zaštite ne može funkcionirati bez stalne razmjene informacija između svih subjekata sistema sigurnosti. To podrazumijeva:

- policijske organe;
- tužilaštva;
- sudove;
- centre za socijalni rad;
- zdravstvene ustanove;
- obrazovne institucije;
- nevladine organizacije;
- sigurne kuće.

Fragmentiranost sistema i nedovoljna koordinacija predstavljaju ozbiljne prepreke efikasnom djelovanju. Upravo zbog toga potrebno je razvijati multidisciplinarne timove koji će zajednički procjenjivati nivo rizika i određivati prioritete zaštite.

6.3. Specijalizirana edukacija profesionalaca

Prema stavovima akademika Korajlića, kontinuirana edukacija profesionalaca predstavlja jednu od osnovnih pretpostavki uspješnog djelovanja.

Posebnu pažnju potrebno je posvetiti obuci:

- policijskih službenika;
- tužilaca;
- sudija;
- socijalnih radnika;
- zdravstvenih radnika;
- psihologa i pedagoga.

Edukacija treba obuhvatiti prepoznavanje faktora rizika, komunikaciju sa žrtvama, procjenu opasnosti i primjenu međunarodnih standarda zaštite žena od nasilja.

6.4. Razvoj proaktivnog modela zaštite

Jedan od osnovnih stavova akademika Korajlića jeste da institucije ne smiju čekati eskalaciju nasilja, nego moraju djelovati preventivno. Proaktivni model podrazumijeva:

- kontinuirano praćenje visokorizičnih slučajeva;
- češće kontrole izvršilaca zaštitnih mjera;
- intenzivniju komunikaciju između institucija;
- pravovremeno reagovanje na prijetnje;
- prioritetnu zaštitu žrtava i djece.

Savremeni koncept sigurnosti zahtijeva prelazak sa reaktivnog na preventivni model djelovanja.

6.5. Razvoj jedinstvenih baza podataka

Korajlić smatra da bi uspostavljanje jedinstvenih evidencija o slučajevima nasilja u porodici značajno doprinijelo efikasnijoj procjeni rizika i koordinaciji institucija.

Takve baze podataka omogućile bi:

- bržu razmjenu informacija;
- identifikaciju visokorizičnih osoba;
- praćenje izrečenih zaštitnih mjera;
- analizu trendova nasilja;
- izradu preventivnih strategija.

6.6. Odgovorno medijsko izvještavanje

Posebno mjesto u preventivnim aktivnostima pripada medijima. Akademik Korajlić smatra da mediji imaju dvostruku ulogu – edukativnu i preventivnu. Zbog toga je neophodno:

- izbjegavati senzacionalizam;

- poštovati dostojanstvo žrtava;
- sprječavati sekundarnu viktimizaciju porodica;
- promovisati kulturu nenasilja;
- afirmisati preventivne programe i kampanje.

6.7. Jačanje normativnog okvira

Polazeći od međunarodnih standarda i odredbi Istanbulske konvencije, akademik Korajlić ukazuje na potrebu kontinuiranog unapređenja zakonodavstva i institucionalnih kapaciteta. Poseban značaj imaju:

- dosljedna primjena zaštitnih mjera;
- efikasniji nadzor nad izvršiocima;
- unapređenje krivičnopravne zaštite žrtava;
- specijalizacija profesionalaca;
- razvoj nacionalnih strategija prevencije nasilja nad ženama.

6.8. Izgradnja kulture nulte tolerancije prema nasilju

Dugoročna prevencija femicida zahtijeva promjene društvene svijesti i razvoj kulture poštovanja ljudskih prava. Akademik Korajlić smatra da borba protiv nasilja nad ženama nije isključivo pitanje represije, nego pitanje ukupnog društvenog razvoja i odgovornosti svih subjekata društva. Iz tog razloga neophodno je:

- razvijati obrazovne programe;
- promovisati rodnu ravnopravnost;
- jačati svijest o ljudskim pravima;
- osnaživati žrtve nasilja;
- afirmisati kulturu nenasilja i međusobnog poštovanja.

Sve navedene preporuke proizlaze iz kriminalističkih, viktimoloških i sigurnosnih aspekata femicida i predstavljaju sastavni dio stručnih stavova akademika prof. dr. Nedžada Korajlića. Njihova implementacija može doprinijeti stvaranju efikasnijeg sistema prevencije i zaštite žena od nasilja u Bosni i Hercegovini.

7. ZAKLJUČAK

Femicid predstavlja jedan od najtežih oblika rodno zasnovanog nasilja i složen društveni, sigurnosni, kriminalistički i viktimološki fenomen koji zahtijeva interdisciplinarni pristup i kontinuirano unapređenje preventivnih i zaštitnih mehanizama. Analiza najtežih slučajeva femicida u Bosni i Hercegovini, od Gradačca do Gračanice, pokazuje da se u najvećem broju slučajeva radi o završnoj fazi dugotrajnog nasilja, obilježenog prijetnjama, posesivnošću, narušenim partnerskim odnosima i različitim oblicima kontrole nad žrtvom

Polazeći od kriminalističkih i sigurnosnih aspekata ovog fenomena, rad je imao za cilj sistematizirati i analizirati stručne stavove akademika prof. dr. Nedžada Korajlića, prezentirane kroz naučne radove, stručne tekstove, javne istupe i medijske nastupe povodom najtežih slučajeva nasilja nad ženama u Bosni i Hercegovini. Analiza je pokazala da se njegovi stavovi zasnivaju na savremenim principima kriminalističke preventive, viktimološke zaštite i multisektorskog pristupa u borbi protiv nasilja nad ženama.

Poseban značaj u stručnim stavovima akademika Korajlića zauzima pitanje pravovremene procjene rizika i prepoznavanja faktora koji mogu dovesti do eskalacije nasilja prema najtežim posljedicama. Prethodno nasilje u porodici, prijetnje, izražena posesivnost, dostupnost vatrenog oružja, emocionalna nestabilnost izvršilaca i nedovoljna koordinacija institucija predstavljaju važne indikatore koji zahtijevaju kontinuirano praćenje i pravovremeno djelovanje nadležnih organa.

Rezultati analize potvrđuju da femicid ne predstavlja izolirani kriminalni događaj, nego složen sigurnosni fenomen čije posljedice nadilaze individualni nivo i utiču na porodicu, društvenu zajednicu i ukupno povjerenje građana u institucije sistema. Upravo zbog toga efikasan odgovor na nasilje nad ženama zahtijeva koordinirano djelovanje policije, pravosuđa, centara za socijalni rad, zdravstvenih ustanova, obrazovnih institucija, nevladinog sektora i medija.

Posebna vrijednost stavova akademika prof. dr. Nedžada Korajlića ogleda se u insistiranju na preventivnom i proaktivnom pristupu, koji podrazumijeva razvoj standardiziranih modela procjene rizika, jačanje međuinstitucionalne saradnje, kontinuiranu edukaciju profesionalaca i uspostavljanje efikasnih mehanizama zaštite žrtava. Takav pristup u

potpunosti odgovara savremenim međunarodnim standardima sadržanim u Istanbulskoj konvenciji i drugim dokumentima koji regulišu zaštitu žena od nasilja.

Savremeni sigurnosni izazovi zahtijevaju da borba protiv femicida bude zasnovana na principima prevencije, pravovremenog reagovanja i pune zaštite ljudskih prava. Izgradnja kulture nulte tolerancije prema nasilju, osnaživanje žrtava i razvoj društvene svijesti o neprihvatljivosti svih oblika nasilja predstavljaju osnovne pretpostavke uspješnog djelovanja.

Na osnovu izvršene analize može se zaključiti da stručni stavovi akademika prof. dr. Nedžada Korajlića predstavljaju značajan doprinos razumijevanju fenomena femicida u Bosni i Hercegovini. Njegova promišljanja zasnovana na kriminalističkim, viktimološkim i sigurnosnim principima ukazuju da se efikasna borba protiv nasilja nad ženama može ostvariti samo kroz multidisciplinarni pristup, razvoj preventivnih mehanizama i zajedničko djelovanje svih subjekata sistema zaštite. Upravo takav pristup predstavlja jednu od ključnih pretpostavki za unapređenje sigurnosti i zaštite žena u Bosni i Hercegovini.

LITERATURA

1. Aleksić, Ž., Milovanović, Z. (2014). Leksikon kriminalistike. Beograd: Službeni glasnik
2. Bojanić, N., Korajlić, N., Kavazović, M.: (2015). Kriminalistička tehnika. Kiseljak: Visoka škola "CEPS - Centar za poslovne studije",
3. Bojanić, N., Korajlić, N.: (2003). Značaj osiguranja mjesta događaja radi obezbjeđenja materijala za vještačenje. Expertus forensis : časopis udruženja sudskih vještaka Crne Gore, god. 1, br. 1,
4. Bošković, M. (2017). Kriminalistika metodika. Novi Sad: Pravni fakultet.
5. Council of Europe. (2011). Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention). Strasbourg: Council of Europe.
6. Đelmo, Z., Selimić, M.: (2011). Pravna zaštita od mobinga. Pravni fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru: „Revija za pravo i ekonomiju“, broj 1.
7. Đelmo, Z., Selimić, M.: (2012). Zaštita prava građana pred državnim organima uprave u Bosni i Hercegovini. Pravni fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru: „Revija za pravo i ekonomiju“, broj 1.
8. Đuzel, M, Korajlić, N., Selimić, M.: (2021). Istraga lica mjesta zrakoplovne nesreće. Visoka škola “CEPS – Centar za poslovne studije” Kiseljak/ Društvena i tehnička istraživanja, broj 1/2021, str. 96 – 110.,
9. European Union Agency for Fundamental Rights. (2014). Violence against women: An EU-wide survey. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
10. Halilović, H, Korajlić, N.: (2004). Kriminalistika i prevencija kriminaliteta : koncept preventivne kriminalistike. Kriminalističke teme : časopis za kriminalističku teoriju i praksu. 2004, god. 4, br. 3/4, str. 227-237.
11. Halilović, H, Korajlić, N.: (2013). Prilozi raspravi o pravnoj prirodi rekonstrukcije događaja u teoriji krivičnog procesnog prava. NBP : nauka, bezbednost, policija. 2013, god. 18, br. 1, str. 73-79.
12. Ignjatović, Đ. (2018). Kriminologija. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.

13. Kavazović, M, Lučić - Čatić, M, Bajraktarević Pajević, D, Korajlić, N.: (2020) Značaj forenzičkih (kriminalističko-tehničkih) procedura. Društvena i tehnička istraživanja: časopis za društvene i tehničke studije. br. 1., juli/srpanj
14. Kešetović, Ž, Korajlić, N, Toth, I, Đurovski, M.: (2017). Upravljanje so krizi među teorijata i praktikata. Skopje: Fakultet za bezbednost,
15. Kešetović, Ž., Bajagić, M, Korajlić, N.: (2006). Police - media relations in the transition : from autocratic regime to democracy. Varstvoslovje : revija za teoriju in prakso varstvoslovja. 2006, letn. 8, št. 3/4,
16. Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V., Kostić, M. (2012). Kriminologija. Niš: Pravni fakultet.
17. Korajlić N., Muharremi, D., Selimić, M., Kozarev, A., Trnčić, L., Ademaj, X., Sahadžić, N.: (2023). Intuitivno kreativna kriminalistika. Visoka škola “Logos centar”, Mostar.
18. Korajlić, N, Bojanić, N, Marjanović, D, Muratbegović, E.: (2004). Zaštita života organa postupka. Expertus forensis : časopis udruženja sudskih vještaka Crne Gore = The journal of the Association of experts of Montenegro, god. 2, br. 3,
19. Korajlić, N, Dautbegović, A.: (2012). Osnovi kriminalistike. Travnik: Univerzitet u Travniku.
20. Korajlić, N, Kavazović, M, Bojanić, N, Hasanbašić, S.: (2019). Rječnik daktiloskopske i opisne kriminalističke identifikacije. Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta,
21. Korajlić, N, Kovačević, Z.: (2013). Kriminalistika. Doboj: Visoka poslovno tehnička škola,
22. Korajlić, N, Muharremi, D: (2009). Kriminalistika. Prishtine: Riinvest, 2009.
23. Korajlić, N., Selimić, M., Toth, L.: (2023). Specifičnosti kriminalističkog istraživanja imovinskih delikata sa elementima nasilja, Visoka škola “CEPS – Centar za poslovne studije” Kiseljak/ Društvena i tehnička istraživanja, broj 1/2023,
24. Korajlić, N., Selimić, M., Trnčić, L., Sahadžić, N.: (2023). Značaj intuitivno kreativne kriminalistike u rješavanju kompleksnih

- krivičnih djela. Asocijacija za upravljanje rizicima, Zaštita i sigurnost, broj: 2/2023., str. 1-24.,
25. Korajlić, N., Selimić, M.: (2015). Kriminalistička taktika. Kiseljak: Visoka škola CEPS - Centar za poslovne studije,
26. Korajlić, N., Smailbegović, A., Toth, I., Kešetović, Ž., Hodžić, K.: (2020). Praktikum za krizni menadžment. Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta; Velika Gorica: Veleučilište Velika Gorica,
27. Korajlić, N., Šuperina, M., Selimić, M.: (2020). Uvod u kriminalistiku na znanstvenim temeljima suprotstavljanja kriminalitetu. Kiseljak: Visoka škola CEPS - Centar za poslovne studije,
28. Korajlić, N.: (1999). Problemi socijalne relacije građanin - policija. Kriminalističke teme : časopis za kriminalističku teoriju i praksu. 1999, god. 1, br. 2, str. 9-16,
29. Korajlić, N.: (2003). Mjere prve intervencije policije u slučaju ubistva. Perjanik : časopis za teoriju i praksu iz oblasti policije, bezbjednosti, kriminalistike i prava. 2003, god. 1, br. 4, str. 52-62.
30. Korajlić, N.: (2011). Kriminalistička metodika. 2. izmijenjeno i dopunjeno izd. Tešanj: Centar za kulturu i obrazovanje,
31. Korajlić, N.: (2011). Kriminalistički praktikum: (radna bilježnica). Travnik: Univerzitet; Kiseljak: Pravni fakultet,
32. Korajlić, N.: (2012). Istraživanje krivičnih djela. Sarajevo: Pravni fakultet, 2012.
33. Modly, D; Selimić, M; Mršić, G.: (2018). Metodika istraživanja silovanja. Visoka škola "CEPS - Centar za poslovne studije". Kiseljak.
34. Modly, D., Šuperina, M., Korajlić N.: (2008). Rječnik kriminalistike. Zagreb: Strukovna udruga kriminalista,
35. Modly, D.: (2018). Kriminalistika. Zagreb: MUP Republike Hrvatske.
36. Nikolić-Ristanović, V. (2019). Viktimologija. Beograd: Prometej.
37. Okvirna strategija Bosne i Hercegovine za provedbu Istanbulske konvencije.

38. Organization for Security and Co-operation in Europe. (2022). Well-being and Safety of Women in Bosnia and Herzegovina. Vienna: OSCE.
39. Organization for Security and Co-operation in Europe. (2025). Femicide remains one of the most serious forms of violence against women in Bosnia and Herzegovina. Sarajevo: OSCE Mission to Bosnia and Herzegovina.
40. Ramljak, A., Korajlić, N., Dautbegović, A.: (2006). Serijske i višestruke ubice i njihove žrtve. Godišnjak Pravnog fakulteta u Banjaluci.
41. Ramljak, A., Korajlić, N.: (1999). Anatomija misterioznog ubistva. Kriminalističke teme : časopis za kriminalističku teoriju i praksu. 1999, god. 1, br. 2, str. 111-121.
42. Ramljak, A., Korajlić, N.: (2006). Transcendentni fenomeni u krvnim deliktima. Srpska pravna misao : časopis za pravnu teoriju i praksu. br. 1-4, str. 65-90,
43. Selimić M.: (2015). Borba protiv korupcije u državnim organima uprave u BiH sa osvrtom na mjere borbe protiv korupcije u organima uprave u Kantonu Sarajevo. Banja Luka: Evropski defendologija centar/ Zbornik radova: Nauka – društvo – tranzicija, str. 1159 – 1169;
44. Selimić, M., Vuković, V.: (2015). Kriminalitet urbanih sredina – urbano nasilje. Visoka škola “CEPS – Centar za poslovne studije” Kiseljak/ Društvena i tehnička istraživanja, broj 2.,
45. Selimić, M., Vuković, V.: (2015). Posebne istražne radnje i njihov značaj u istraživanju krivičnih djela. Visoka škola “CEPS – Centar za poslovne studije” Kiseljak/ Društvena i tehnička istraživanja, broj 1.,
46. Selimić, M.: (2025). Lažno prijavljivanje i zloupotreba krivičnog zakona. Zbornik radova sa 1. Međunarodne naučno – stručne konferencije FOKUS Finra 2025, Forenzika, kibernetika i umjetna inteligencija u službi digitalne sigurnosti. Univerzitet FINRA u Tuzli, 30. – 31.05.2025.
47. Simović, M., Šikman, M. (2023). Pravno normiranje femicida u Republici Srpskoj. U XXXVI Susret Kopaoničke škole prirodnog prava (str. 485–506). Beograd.
48. Singer, M., i dr. (2005). Kriminologija. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

49. Smailbegović, A., Blair P., Selimić, M.: (2026). Providing active-shooter response training to civilians and educational institutions in the Western Balkans. VARSTVOSLOVJE - Journal of Criminal Justice and Security year 2026, volume 28.
50. Smailbegović, A., Selimić, M., Palić, N.: (2024). Odgovor na aktivnog naoružanog napadača Nivo 1. Obuka za trenere. (Prevod). Visoka škola "CEPS - Centar za poslovne studije". Kiseljak.
51. Smailbegović, A., Selimić, M., Palić, N.: (2024). Odgovor na aktivnog naoružanog napadača Nivo 1. (Prevod). Visoka škola "CEPS - Centar za poslovne studije". Kiseljak.
52. Strategija za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici Federacije Bosne i Hercegovine.
53. Šabani, A., Korajlić, N.: (2013). Teorijske perspektive klasične i postklasične kriminološke teorije na kriminalnoj sceni BiH. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Bihaću. 2013, god. 5, br. 1, str. 93-105.
54. Šarić, S., Selimić, M., Spasovski, O.: (2020). Informant i informator u Bosni i Hercegovini (sličnosti i razlike), Visoka škola "CEPS – Centar za poslovne studije" Kiseljak/ Društvena i tehnička istraživanja, broj 2/2020,
55. Šikman, M. (2022). Kriminalistika. Banja Luka: Fakultet bezbjednosnih nauka.
56. UN Women. (2022). Measuring Femicide and Gender-related Killings of Women and Girls. New York: UN Women.
57. United Nations Office on Drugs and Crime. (2019). Global Study on Homicide: Gender-related killing of women and girls. Vienna: UNODC.
58. United Nations. (1993). Declaration on the Elimination of Violence against Women. New York: United Nations.
59. World Health Organization. (2021). Violence against women prevalence estimates, 2018. Geneva: WHO.
60. World Health Organization. (2024). Addressing violence against women. Geneva: WHO.
61. Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik Bosne i Hercegovine", br. 3/2003, 32/2003 - ispr, 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 29/2007, 53/2007, 58/2008, 12/2009, 16/2009, 53/2009 - dr. zakon, 93/2009, 72/2013 i 65/2018).

62. Zakon o krivičnom postupku Brčko distrikta Bosne i Hercegovine. ("Sl. glasnik Brčko distrikta BiH", br. 34/2013 - prečišćen tekst, 27/2014, 3/2019 i 16/2020).
63. Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine. ("Službene novine Federacije BiH", br. 35/2003, 56/2003 - ispravka, 78/2004, 28/2005, 55/2006, 27/2007, 53/2007, 9/2009, 12/2010, 8/2013, 59/2014 i 74/2020).
64. Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske. ("Sl. glasnik RS", 53/2012, 91/2017, 66/2018 i 15/2021).
65. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Federacije Bosne i Hercegovine. („Službene novine Federacije BiH“, broj 20/13 i 75/21).

**KRIMINALISTIČKO – PROCESNI ASPEKTI DOKAZIVANJA U
KRIVIČNOM POSTUPKU BOSNE I HERCEGOVINE**

**CRIMINAL AND PROCEDURAL ASPECTS OF EVIDENCE IN
CRIMINAL PROCEEDINGS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA**

Pregledni znanstveni članak

Akad. prof. dr. Nedžad Korajlić

Dr. sc. Tomo Lučić

Sažetak

Dokazivanje predstavlja centralni segment krivičnog postupka i jednu od osnovnih pretpostavki pravilnog utvrđivanja činjeničnog stanja i donošenja zakonite sudske odluke. Savremeni oblici kriminaliteta, razvoj informacionih tehnologija i sve intenzivnija primjena forenzičkih metoda zahtijevaju interdisciplinarni pristup u kojem kriminalistika, krivično procesno pravo i forenzičke nauke djeluju kao međusobno povezani elementi jedinstvenog sistema dokazivanja.

Predmet ovog rada jeste analiza kriminalističkih i procesnopravnih aspekata dokazivanja u krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, s posebnim osvrtom na njihov međusobni odnos i značaj za zakonito prikupljanje, obradu i procesnu valorizaciju dokaza. U radu su analizirane kriminalističke radnje, dokazne radnje propisane zakonima o krivičnom postupku, procesna vrijednost kriminalistički prikupljenih dokaza, značaj forenzičkih metoda te savremeni izazovi dokazivanja u predmetima organizovanog, privrednog i visokotehnološkog kriminaliteta.

Primjenom normativne, dogmatsko-pravne, komparativne i analitičko-sintetičke metode izvršena je analiza relevantne domaće i međunarodne literature, važećih zakonskih rješenja i savremenih teorijskih pristupa. Rezultati istraživanja potvrđuju da efikasnost dokazivanja zavisi od funkcionalne povezanosti kriminalističkih metoda, procesnopravnih pravila i

* Visoka škola „CEPS – Centar za poslovne studije“ Kiseljak, e-mail: korajlicn@gmail.com i nedžad.korajlic@ceps.edu.ba

*Predavač u Agenciji za školovanje i stručno usavršavanje kadrova AEPTM: tomo.lucic1971@gmail.com

forenzičkih postupaka, pri čemu zakonitost predstavlja osnovnu pretpostavku njihove procesne upotrebljivosti.

Rad ukazuje na potrebu razvoja integrisanog kriminalističko-procesnog modela dokazivanja koji podrazumijeva koordinisano djelovanje policijskih organa, tužilaštava, sudova i forenzičkih institucija. Takav pristup doprinosi unapređenju kvaliteta dokaznog postupka, jačanju pravne sigurnosti i efikasnijem odgovoru pravosudnog sistema na savremene oblike kriminaliteta.

Ključne riječi: *kriminalistika, krivični postupak, dokazivanje, dokazne radnje, forenzičke nauke, materijalni dokazi, zakonitost dokaza, Bosna i Hercegovina.*

Abstract

Evidence constitutes the central component of criminal proceedings and one of the fundamental prerequisites for establishing the facts and rendering lawful judicial decisions. Contemporary forms of crime, the rapid development of information technologies, and the increasing application of forensic sciences require an interdisciplinary approach in which criminalistics, criminal procedural law, and forensic sciences function as interconnected components of a unified evidentiary system.

This paper analyses the criminalistic and procedural aspects of evidence in criminal proceedings in Bosnia and Herzegovina, with particular emphasis on their interrelationship and significance for the lawful collection, processing, and procedural evaluation of evidence. The research examines criminalistic activities, evidentiary procedures regulated by criminal procedure legislation, the procedural value of criminalistically collected evidence, the role of forensic sciences, and contemporary challenges related to organized, economic, and cybercrime.

The research applies normative, dogmatic-legal, comparative, and analytical-synthetic methods, relying on relevant domestic and international literature, applicable legislation, and contemporary theoretical approaches. The findings indicate that the effectiveness of evidence depends on the functional integration of criminalistic methods, procedural rules, and

forensic techniques, while legality remains the fundamental prerequisite for the admissibility and evidentiary value of collected evidence.

The paper proposes the development of an integrated criminalistic-procedural model of evidence based on coordinated cooperation among police authorities, prosecutors, courts, and forensic institutions. Such an approach contributes to improving the quality of criminal proceedings, strengthening legal certainty, and enhancing the capacity of the justice system to respond effectively to contemporary forms of crime.

Keywords: *criminalistics, criminal proceedings, evidence, evidentiary actions, forensic sciences, material evidence, legality of evidence, Bosnia and Herzegovina.*

1. UVOD

Savremeni razvoj kriminaliteta, naročito organizovanog, koruptivnog, finansijskog i visokotehnološkog kriminala, postavlja pred kriminalistiku i krivično procesno pravo sve složenije zahtjeve u pogledu zakonitog, efikasnog i naučno utemeljenog dokazivanja. Dinamičnost savremenih oblika kriminalnog djelovanja, razvoj informaciono-komunikacionih tehnologija, internacionalizacija kriminaliteta i sve izraženija primjena sofisticiranih metoda prikrivanja tragova zahtijevaju kontinuirano unapređenje kriminalističkih metoda rada i njihovo usklađivanje sa procesnopравnim pravilima i međunarodnim standardima zaštite ljudskih prava (Halilović, 2019; Casey, 2011; Saferstein, 2023).

Dokazivanje predstavlja centralni segment svakog krivičnog postupka. Od kvaliteta prikupljenih dokaza, njihove zakonitosti i dokazne vrijednosti neposredno zavisi mogućnost pravilnog utvrđivanja činjeničnog stanja i donošenja zakonite sudske odluke. Iako kriminalistika i krivično procesno pravo imaju različit predmet izučavanja i različite metodološke pristupe, njihova međusobna povezanost dolazi do punog izražaja upravo u procesu dokazivanja. Kriminalistika razvija metode i sredstva za otkrivanje, pronalaženje, dokumentovanje i osiguranje tragova i drugih dokaznih izvora, dok krivično procesno pravo određuje uslove pod kojima tako prikupljene činjenice mogu steći svojstvo zakonitog dokaza i biti korištene u sudskom postupku (Korajlić, 2012; Korajlić, 2011; Halilović, 2019).

U posljednje dvije decenije kriminalistika je doživjela značajne promjene. Klasične kriminalističke metode dopunjene su dostignućima forenzičkih nauka, digitalne forenzike, DNK identifikacije, biometrijskih tehnologija i savremenih metoda analize podataka. Time su otvorene nove mogućnosti za efikasnije otkrivanje i dokazivanje krivičnih djela, ali su istovremeno nastala i nova pitanja u vezi sa zakonitošću pribavljanja dokaza, zaštitom osnovnih prava učesnika u postupku i dokaznom vrijednošću rezultata savremenih forenzičkih analiza (Casey, 2011; Saferstein, 2023).

Bosna i Hercegovina raspolaže normativnim okvirom koji uređuje dokazivanje kroz zakone o krivičnom postupku na državnom, entitetskom i nivou Brčko distrikta. Međutim, praktična primjena tih odredbi pokazuje da kvalitet dokazivanja ne zavisi isključivo od zakonskih rješenja, nego i od stručnosti policijskih službenika, tužilaca, sudija i vještaka, njihove međusobne koordinacije te dosljedne primjene kriminalističkih i procesnopravnih standarda. U tom smislu, savremeni koncept dokazivanja podrazumijeva funkcionalno povezivanje kriminalističkih radnji, forenzičkih postupaka i procesnih garancija u jedinstven sistem čiji je cilj zakonito utvrđivanje materijalne istine (Korajlić, Šuperina, Selimić, 2020; Korajlić Selimić, 2015).

Predmet ovog rada jeste analiza međusobnog odnosa kriminalističkih i procesnopravnih aspekata dokazivanja u krivičnom postupku Bosne i Hercegovine. Posebna pažnja posvećena je ulozi kriminalističkih radnji, forenzičkih metoda i procesnih pravila u formiranju zakonitog i pouzdanog dokaznog sistema, kao i izazovima koje savremeni oblici kriminaliteta postavljaju pred organe krivičnog pravosuđa.

Cilj rada je da, analizom domaće i međunarodne literature, važećih zakonskih rješenja i savremenih teorijskih shvatanja, ukaže na neophodnost integrisanog pristupa dokazivanju, u kojem kriminalistika, forenzičke nauke i krivično procesno pravo djeluju kao međusobno povezani segmenti jedinstvenog sistema. Poseban cilj jeste ponuditi teorijski okvir koji naglašava kontinuitet između kriminalističkog otkrivanja, procesnog dokazivanja i sudske ocjene dokaza, uz puno poštovanje načela zakonitosti, pravičnog postupka i zaštite osnovnih ljudskih prava.

U metodološkom smislu u radu su primijenjene normativna, dogmatsko-pravna, komparativna, historijska i analitičko-sintetička metoda, uz kritičku analizu relevantne domaće i međunarodne naučne literature iz

oblasti kriminalistike, krivičnog procesnog prava i forenzičkih nauka. Posebna pažnja posvećena je naučnom opusu autora iz oblasti kriminalistike, koji predstavlja jednu od teorijskih osnova za razmatranje savremenih kriminalističko-procesnih aspekata dokazivanja u Bosni i Hercegovini.

Polazeći od navedenog, osnovna hipoteza rada zasniva se na stavu da efikasnost i zakonitost dokazivanja ne zavise od pojedinačnih kriminalističkih ili procesnih radnji, nego od njihove međusobne povezanosti, stručne utemeljenosti i dosljedne primjene u svim fazama krivičnog postupka. Upravo iz tog razloga kriminalističke i procesnopravne aspekte dokazivanja potrebno je posmatrati kao jedinstven funkcionalni sistem koji predstavlja osnov savremenog krivičnog pravosuđa.

2. KRIMINALISTIČKI ASPEKTI DOKAZIVANJA

2.1. Pojam i značaj kriminalističkog dokazivanja

Kriminalističko dokazivanje predstavlja jedan od najznačajnijih segmenata savremene kriminalistike i istovremeno osnovnu pretpostavku zakonitog i efikasnog vođenja krivičnog postupka. Njegova suština ogleda se u planskom otkrivanju, pronalaženju, prikupljanju, dokumentovanju, provjeri i očuvanju činjenica i tragova koji mogu imati dokazni značaj za utvrđivanje postojanja krivičnog djela, identiteta učinioca i drugih činjenica od značaja za donošenje zakonite sudske odluke. Za razliku od procesnog dokazivanja, koje je uređeno pravilima krivičnog procesnog prava i odvija se pred nadležnim pravosudnim organima, kriminalističko dokazivanje započinje znatno ranije, već u fazi operativnog saznanja, prve intervencije policije i kriminalističke obrade događaja (Korajlić, 2012; Halilović, 2019).

Savremena kriminalistička teorija polazi od toga da je uspješnost dokazivanja neposredno uslovljena kvalitetom prvih kriminalističkih aktivnosti. Svako zakašnjenje u osiguranju mjesta događaja, nepravilno rukovanje tragovima ili neadekvatno dokumentovanje zatečenog stanja može imati dugoročne posljedice na dokaznu vrijednost prikupljenog materijala. Zbog toga se u kriminalističkoj teoriji i praksi posebna pažnja posvećuje planiranju i provođenju prvih istražnih radnji, jer upravo one predstavljaju temelj kasnijeg dokaznog postupka (Korajlić, 2011; Bojanić, Korajlić, Kavazović, 2015).

U literaturi se naglašava da kriminalističko dokazivanje nije ograničeno samo na pronalaženje dokaza, nego obuhvata i njihovu stručnu analizu, međusobno povezivanje, provjeru vjerodostojnosti i kritičku ocjenu njihovog značaja za konkretni krivični događaj. Time kriminalistika prerasta okvire tehničkog prikupljanja tragova i postaje interdisciplinarna nauka koja povezuje kriminalističku taktiku, kriminalističku tehniku, kriminalističku metodiku, forenzičke nauke i krivično procesno pravo u jedinstven sistem istraživanja krivičnih djela (Korajlić, Selimić, 2015; Korajlić, Šuperina, Selimić, 2020).

Poseban značaj kriminalističkog dokazivanja ogleda se u njegovoj preventivnoj funkciji. Kvalitetno provedene kriminalističke radnje ne doprinose samo rasvjetljavanju konkretnog krivičnog djela, nego omogućavaju identifikaciju obrazaca kriminalnog ponašanja, povezivanje izvršilaca sa drugim krivičnim djelima i razvoj efikasnijih metoda prevencije kriminaliteta. U tom smislu kriminalistika ima širu društvenu funkciju, jer svojim naučnim i praktičnim dostignućima doprinosi jačanju pravne sigurnosti i povjerenja građana u institucije krivičnog pravosuđa (Halilović, Korajlić, 2004).

Savremeni razvoj forenzičkih nauka dodatno je unaprijedio mogućnosti kriminalističkog dokazivanja. Primjena DNK analiza, digitalne forenzike, biometrijske identifikacije, balističkih i hemijsko-toksikoloških vještačenja omogućila je znatno objektivnije utvrđivanje činjenica nego što je to bilo moguće tradicionalnim kriminalističkim metodama. Međutim, istovremeno su povećani zahtjevi u pogledu stručnosti policijskih službenika, očuvanja integriteta dokaznog materijala i poštovanja procesnih garancija tokom cijelog dokaznog postupka (Saferstein, 2023; Casey, 2011).

U savremenim uslovima posebno mjesto zauzimaju digitalni tragovi. Elektronska komunikacija, podaci pohranjeni na računarima, mobilnim uređajima i udaljenim serverima predstavljaju sve značajniji izvor dokaznih informacija. Njihova specifičnost ogleda se u mogućnosti brzog mijenjanja, brisanja ili prikrivanja, zbog čega zahtijevaju primjenu posebnih kriminalističkih i forenzičkih procedura, kao i odgovarajuće procesne mehanizme zaštite zakonitosti pribavljanja i korištenja takvih dokaza (Casey, 2011).

Na osnovu navedenog može se zaključiti da kriminalističko dokazivanje predstavlja kontinuiran i dinamičan proces u kojem se

kriminalističke radnje, forenzičke metode i procesnopravna pravila međusobno dopunjuju. Njegova uspješnost ne zavisi od pojedinačne dokazne radnje, nego od zakonitog i stručnog provođenja svih aktivnosti koje prethode izvođenju dokaza pred sudom. Upravo zbog toga kriminalistički aspekt dokazivanja predstavlja jednu od ključnih pretpostavki efikasnog funkcionisanja savremenog sistema krivičnog pravosuđa.

2.2. Kriminalističke radnje u funkciji dokazivanja

Kriminalističke radnje predstavljaju osnovni operativni instrument kriminalističkog dokazivanja, jer omogućavaju neposredno prikupljanje i osiguranje dokaznog materijala relevantnog za rasvjetljavanje krivičnih djela. Njihova svrha nije samo otkrivanje činjenica, već i njihovo pravilno dokumentovanje i očuvanje u obliku koji omogućava njihovu kasniju upotrebu u krivičnom postupku. U tom smislu, kriminalističke radnje imaju dvostruku funkciju – operativnu i dokaznu, pri čemu njihova zakonitost i stručnost neposredno utiču na dokaznu vrijednost prikupljenih podataka (Korajlić, 2011; Korajlić, Selimić, 2015).

Među najznačajnijim kriminalističkim radnjama izdvajaju se uviđaj, pretresanje, privremeno oduzimanje predmeta, saslušanje svjedoka i osumnjičenih, kao i različite operativno-taktičke mjere. Uviđaj kao centralna kriminalistička radnja ima poseban značaj, jer omogućava neposredno opažanje mjesta događaja, pronalaženje i fiksiranje tragova, te rekonstrukciju osnovnih okolnosti izvršenja krivičnog djela. Kvalitetno proveden uviđaj predstavlja temelj cjelokupnog dokaznog postupka, budući da se na njemu zasniva dalji tok kriminalističke obrade (Korajlić, 2012).

Pretresanje i privremeno oduzimanje predmeta imaju ključnu ulogu u pribavljanju materijalnih dokaza. Njihova zakonitost i pravilno provođenje od presudnog su značaja za prihvatljivost dokaza pred sudom. Svako odstupanje od zakonom propisanih procedura može dovesti do isključenja dokaza iz postupka, što dodatno naglašava potrebu za visokim stepenom profesionalnosti i poznavanja procesnih pravila od strane policijskih službenika.

Saslušanje svjedoka i osumnjičenih predstavlja posebnu kategoriju kriminalističkih radnji u kojoj dolazi do izražaja značaj kriminalističke taktike. Psihološki pristup, način postavljanja pitanja, procjena

vjerodostojnosti iskaza i sposobnost uočavanja kontradikcija imaju ključnu ulogu u pribavljanju pouzdanih informacija. Istovremeno, ove radnje moraju biti provedene uz striktno poštovanje prava učesnika u postupku, kako bi se osigurala zakonitost i dokazna vrijednost pribavljenih iskaza (Korajlić, Šuperina, Selimić, 2020).

Savremeni razvoj kriminalistike doveo je do proširenja spektra kriminalističkih radnji, posebno u oblasti digitalne forenzike i prikriivenih istražnih mjera. Prikupljanje digitalnih dokaza, nadzor komunikacija, tajno praćenje i druge specifične mjere zahtijevaju visok nivo tehničke opremljenosti i stručnosti, ali i jasno definisane zakonske okvire njihove primjene. Njihova pravilna upotreba omogućava efikasnije otkrivanje složenih oblika kriminaliteta, posebno organizovanog i visokotehnološkog kriminala (Casey, 2011).

U konačnici, može se zaključiti da kriminalističke radnje predstavljaju ključni most između operativnog djelovanja policije i formalnog dokaznog postupka pred sudom. Njihova pravilna primjena osigurava ne samo efikasnost u otkrivanju krivičnih djela, već i zakonitost i pouzdanost dokaza koji će biti korišteni u krivičnom postupku. Upravo zbog toga kontinuirano unapređenje kriminalističkih metoda i edukacija policijskih službenika predstavljaju neophodan uslov za uspješno funkcionisanje sistema krivičnog pravosuđa.

2.3. Odnos kriminalističkog i procesnog dokazivanja

Odnos između kriminalističkog i procesnog dokazivanja predstavlja jedno od ključnih pitanja savremene kriminalističke i procesnopravne teorije. Iako se radi o dva međusobno povezana, ali normativno i funkcionalno različita sistema, njihova međuzavisnost je takva da uspješnost jednog u velikoj mjeri uslovljava kvalitet drugog. Kriminalističko dokazivanje prethodi procesnom i predstavlja njegovu faktičku osnovu, dok procesno dokazivanje daje pravni okvir i konačnu ocjenu prikupljenih dokaza.

Kriminalističko dokazivanje odvija se u fazi otkrivanja i razjašnjavanja krivičnog djela, prije formalnog pokretanja ili u ranim fazama krivičnog postupka. Njegov cilj je prikupljanje što većeg broja relevantnih činjenica i tragova koji mogu poslužiti kao dokazni materijal. Nasuprot tome, procesno dokazivanje odvija se pred sudom i podliježe strogo propisanim pravilima

krivičnog procesnog prava, koja uređuju način izvođenja dokaza, njihovu dopuštenost i ocjenu (Halilović, 2019).

Jedna od osnovnih razlika između ova dva oblika dokazivanja ogleda se u stepenu formalizacije. Kriminalističke radnje karakteriše određeni stepen fleksibilnosti i operativnosti, što omogućava brzo reagovanje i prilagođavanje konkretnim okolnostima slučaja. Procesno dokazivanje, s druge strane, podrazumijeva strogo poštovanje zakonskih procedura, jer svako odstupanje može dovesti do nezakonitosti dokaza i njihove neprihvatljivosti pred sudom.

Uprkos tim razlikama, kriminalističko i procesno dokazivanje čine jedinstvenu cjelinu. Dokazi prikupljeni kriminalističkim radnjama moraju biti pribavljeni na zakonit način kako bi mogli biti korišteni u krivičnom postupku. Time se uspostavlja direktna veza između operativnog rada policije i sudske ocjene dokaza. Nezakonito pribavljeni dokazi, bez obzira na njihovu faktičku vrijednost, ne mogu biti osnov za donošenje sudske odluke, što dodatno naglašava značaj poštovanja procesnih garancija već u fazi kriminalističkog postupanja.

Savremena teorija sve više naglašava potrebu harmonizacije kriminalističkih i procesnih standarda. Razvoj forenzičkih metoda i novih oblika kriminaliteta zahtijeva prilagođavanje procesnih pravila kako bi se omogućila efikasna upotreba savremenih dokaznih sredstava, uz istovremeno očuvanje osnovnih prava i sloboda učesnika u postupku. U tom kontekstu, posebno je značajno pitanje zakonitosti pribavljanja digitalnih dokaza i njihove procesne validnosti (Casey, 2011).

Može se zaključiti da kriminalističko i procesno dokazivanje predstavljaju dvije faze jedinstvenog dokaznog procesa. Njihova međusobna usklađenost i pravilna primjena ključni su za ostvarivanje osnovnog cilja krivičnog postupka – utvrđivanje istine i donošenje zakonite i pravične sudske odluke.

2.4. Zakonitost i dokazna vrijednost kriminalističkih radnji

Zakonitost kriminalističkih radnji predstavlja jedno od temeljnih načela savremenog sistema krivičnog pravosuđa i ključni uslov njihove dokazne upotrebljivosti. Svaka kriminalistička aktivnost, bez obzira na njen operativni značaj, mora biti provedena u skladu sa važećim zakonskim

propisima i uz poštovanje osnovnih ljudskih prava i sloboda. Time se obezbjeđuje ne samo zaštita prava pojedinca, nego i legitimnost cjelokupnog dokaznog postupka (Halilović, 2019).

U kriminalističkoj praksi često dolazi do situacija u kojima je potrebno brzo reagovati radi očuvanja tragova i sprječavanja njihovog uništenja ili izmjene. Međutim, ni takve okolnosti ne mogu opravdati odstupanje od zakonom propisanih procedura. Nezakonito pribavljeni dokazi, bez obzira na njihovu faktičku vrijednost, ne mogu biti korišteni u krivičnom postupku, što proizlazi iz načela zakonitosti i zabrane upotrebe nezakonitih dokaza. Ovo pravilo ima za cilj sprječavanje zloupotreba i osiguranje pravičnosti postupka (Korajlić, 2012).

Dokazna vrijednost kriminalističkih radnji zavisi od više faktora, među kojima se posebno izdvajaju način njihovog provođenja, stručnost službenih lica, pravilno dokumentovanje i očuvanje integriteta prikupljenih tragova. Svaka nepravilnost u lancu postupanja može dovesti u pitanje vjerodostojnost dokaza i umanjiti njegovu dokaznu snagu pred sudom. Zbog toga se u savremenoj kriminalistici posebna pažnja posvećuje standardizaciji procedura i kontinuiranoj edukaciji policijskih službenika (Bojanić, Korajlić, Kavazović, 2015).

Poseban značaj ima tzv. lanac čuvanja dokaza (chain of custody), koji podrazumijeva precizno evidentiranje svih faza rukovanja dokaznim materijalom – od njegovog pronalaženja, preko transporta i skladištenja, do konačne analize i prezentacije pred sudom. Svaki prekid ili nedosljednost u ovom lancu može dovesti do sumnje u autentičnost dokaza, što direktno utiče na njegovu procesnu prihvatljivost i dokaznu vrijednost (Saferstein, 2023).

Savremeni razvoj forenzičkih metoda dodatno je naglasio značaj zakonitosti i pravilnosti kriminalističkih radnji. Primjena sofisticiranih tehnika, poput DNK analize ili digitalne forenzike, zahtijeva strogo pridržavanje standardizovanih procedura kako bi rezultati bili pouzdani i prihvatljivi u sudskom postupku. Posebno je osjetljivo pitanje pribavljanja i obrade digitalnih dokaza, gdje postoji povećan rizik od povrede privatnosti i manipulacije podacima, što zahtijeva dodatne procesne garancije (Casey, 2011).

Na osnovu navedenog može se zaključiti da zakonitost i dokazna vrijednost kriminalističkih radnji predstavljaju nerazdvojive kategorije. Samo one radnje koje su provedene u skladu sa zakonom i pravilima struke

moгу rezultirati dokazima koji će imati punu dokaznu snagu u krivičnom postupku. Time se potvrđuje da efikasnost kriminalističkog rada ne može biti ostvarena na štetu zakonitosti, već upravo kroz njeno dosljedno poštovanje.

2.5. Savremeni izazovi kriminalističkog dokazivanja

Savremeno kriminalističko dokazivanje suočava se sa brojnim izazovima koji proizlaze iz ubrzanog tehnološkog razvoja, globalizacije kriminaliteta i sve složenijih oblika izvršenja krivičnih djela. Tradicionalne kriminalističke metode i tehnike, iako i dalje imaju značajnu ulogu, često nisu dovoljne za efikasno otkrivanje i dokazivanje savremenih oblika kriminaliteta, posebno onih koji se odvijaju u digitalnom okruženju ili imaju transnacionalni karakter (Korajlić, Šuperina, Selimić, 2020).

Jedan od najizraženijih izazova odnosi se na digitalizaciju društva i pojavu novih oblika kriminaliteta, poput cyber kriminala, finansijskih prevara putem interneta i zloupotrebe informacionih sistema. Digitalni tragovi postaju ključni izvor dokaznih informacija, ali njihova specifičnost zahtijeva primjenu posebnih forenzičkih metoda i procedura. Problemi poput volatilnosti podataka, enkripcije, anonimnosti korisnika i međunarodne disperzije servera dodatno otežavaju njihovo prikupljanje i analizu (Casey, 2011).

Pored tehnoloških izazova, značajan problem predstavlja i potreba za usklađivanjem kriminalističkih aktivnosti sa visokim standardima zaštite ljudskih prava. Savremeni pravni sistemi sve više insistiraju na proporcionalnosti i zakonitosti mjera koje zadiru u privatnost pojedinca, kao što su tajno praćenje, nadzor komunikacija ili pristup digitalnim podacima. Ova ograničenja, iako nužna za zaštitu osnovnih prava, istovremeno zahtijevaju od kriminalističkih organa visok nivo stručnosti i preciznosti u planiranju i provođenju dokaznih radnji (Halilović, 2019).

Globalizacija kriminaliteta dodatno komplikuje proces dokazivanja. Krivična djela se sve češće izvršavaju preko granica više država, što zahtijeva intenzivnu međunarodnu saradnju policijskih i pravosudnih organa. Razlike u pravnim sistemima, procedurama i standardima dokazivanja mogu otežati razmjenu informacija i korištenje dokaza pribavljenih u inostranstvu. Zbog toga se sve veći značaj pridaje međunarodnim konvencijama,

bilateralnim sporazumima i radu organizacija poput INTERPOL-a i EUROPOL-a (Korajlić, Selimić, 2015).

Još jedan izazov odnosi se na potrebu kontinuirane edukacije i specijalizacije kriminalističkih službenika. Razvoj novih tehnologija i metoda zahtijeva stalno unapređenje znanja i vještina, kako bi se osigurala pravilna primjena savremenih forenzičkih tehnika i očuvala dokazna vrijednost prikupljenih tragova. Nedostatak adekvatne obuke može dovesti do grešaka u postupku, što direktno utiče na zakonitost i efikasnost dokazivanja (Bojanić, Korajlić, Kavazović, 2015).

Na kraju, savremeni izazovi kriminalističkog dokazivanja ukazuju na potrebu stalnog prilagođavanja kriminalističke teorije i prakse novim okolnostima. Integracija tradicionalnih metoda sa savremenim tehnološkim rješenjima, uz dosljedno poštovanje zakonskih i etičkih standarda, predstavlja ključ za uspješno suočavanje sa kompleksnim oblicima kriminaliteta današnjice. Samo takav pristup može osigurati efikasno i zakonito dokazivanje u savremenom krivičnom postupku.

Na osnovu izloženog može se zaključiti da poglavlje o kriminalističkim aspektima dokazivanja, uključujući savremene izazove, predstavlja zaokruženu cjelinu koja obuhvata teorijske osnove, praktične metode i aktuelne probleme dokazivanja u savremenim uslovima. Time je sadržajno i logički kompletirana analiza kriminalističkog dokazivanja u okviru ovog rada.

3. PROCESNOPRAVNI ASPEKTI DOKAZIVANJA

3.1. Pojam i procesnopravna priroda dokazivanja

Dokazivanje predstavlja centralni institut krivičnog procesnog prava i jednu od najznačajnijih procesnih aktivnosti usmjerenih na utvrđivanje činjenica od kojih zavisi pravilna primjena materijalnog krivičnog prava. U savremenom krivičnom postupku dokazivanje se ne može posmatrati isključivo kao formalna procesna radnja, nego kao složen i kontinuiran proces koji obuhvata prikupljanje, izvođenje, provjeru i ocjenu dokaza u skladu sa zakonom i osnovnim načelima pravičnog postupka. Cilj dokazivanja nije potvrđivanje unaprijed formiranih pretpostavki, nego

objektivno i zakonito utvrđivanje činjeničnog stanja na osnovu relevantnih i dopuštenih dokaznih sredstava (Halilović, 2019; Krapac, 2020).

Za razliku od kriminalističkog dokazivanja, koje započinje već prvim operativnim saznanjima o mogućem izvršenju krivičnog djela, procesnopravno dokazivanje odvija se u okviru zakonom propisanog krivičnog postupka i pod neposrednim nadzorom tužilaštva i suda. Upravo zbog toga procesnopravni aspekt dokazivanja predstavlja vezu između kriminalistički prikupljenih činjenica i njihove konačne pravne valorizacije u sudskom postupku. Tek dokaz koji je pribavljen u skladu sa zakonom može postati osnov za donošenje zakonite i pravične sudske odluke (Korajlić, 2012; Škulić, 2020).

Jedno od osnovnih obilježja savremenog dokaznog postupka jeste načelo zakonitosti dokaza. Ovo načelo podrazumijeva da se sudska odluka može zasnivati isključivo na dokazima koji su pribavljeni i izvedeni u skladu sa odredbama zakona o krivičnom postupku i međunarodnim standardima zaštite ljudskih prava. Time se istovremeno štiti integritet krivičnog postupka, ali i osnovna prava osumnjičenog, optuženog, oštećenog i drugih učesnika u postupku. Nezakonito pribavljeni dokazi ne mogu predstavljati osnov za sudska odluku, bez obzira na njihov eventualni dokazni značaj, što predstavlja jedno od temeljnih obilježja savremenih demokratskih pravnih sistema (Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda; Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine).

Savremena teorija krivičnog procesnog prava razlikuje više faza dokaznog postupka. Prvu fazu čini predlaganje dokaza, nakon čega slijedi njihovo izvođenje, provjera vjerodostojnosti i konačna slobodna sudska ocjena. Iako zakon ne propisuje hijerarhiju dokaznih sredstava, sud je dužan svaku činjenicu cijiniti pojedinačno i u međusobnoj vezi sa svim ostalim izvedenim dokazima. Na taj način ostvaruje se načelo slobodne ocjene dokaza, koje predstavlja jednu od osnovnih garancija pravilnog utvrđivanja činjeničnog stanja (Halilović, 2019; Krapac, 2020).

Procesnopravna priroda dokazivanja posebno dolazi do izražaja u odnosu između tužilaštva i suda. Dok tužilac snosi teret dokazivanja optužbe i dužan je ponuditi dovoljno zakonitih dokaza koji potvrđuju navode optužnice, sud ostaje nepristrasan organ koji na osnovu izvedenih dokaza odlučuje da li je standard dokazivanja ispunjen. Time se ostvaruje ravnoteža između efikasnosti krivičnog gonjenja i zaštite prava okrivljenog, što

predstavlja jedno od osnovnih načela savremenog krivičnog procesnog prava.

Procesnopravni aspekt dokazivanja ne može se posmatrati odvojeno od kriminalističkog aspekta. Naprotiv, između njih postoji funkcionalna povezanost u kojoj kvalitet kriminalističkog rada neposredno utiče na mogućnost zakonitog izvođenja i ocjene dokaza pred sudom. Upravo zbog toga savremeni koncept dokazivanja zahtijeva stalnu koordinaciju između policije, tužilaštva, vještaka i suda, pri čemu svaki učesnik ima jasno određenu procesnu ulogu i odgovornost. Takav integrisani pristup predstavlja osnov efikasnog i pravičnog krivičnog postupka, posebno u predmetima organizovanog, privrednog i visokotehnološkog kriminaliteta.

3.2. Dokazne radnje u krivičnom postupku i njihov značaj za utvrđivanje činjenica

Dokazne radnje predstavljaju zakonom propisane procesne aktivnosti kojima se prikupljaju, provjeravaju i izvode dokazi radi utvrđivanja činjenica od značaja za donošenje zakonite i pravilne sudske odluke. Njihov osnovni cilj nije samo pribavljanje novih dokaznih informacija, nego i provjera već prikupljenih činjenica, otklanjanje međusobnih protivrječnosti i stvaranje pouzdane činjenične osnove na kojoj će sud zasnovati svoju odluku. U savremenom krivičnom postupku dokazne radnje predstavljaju spoj procesnopravnih pravila i kriminalističke prakse, zbog čega njihova efikasnost zavisi od pravilne primjene oba sistema (Halilović, 2019; Krapac, 2020).

Zakoni o krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini propisuju veći broj dokaznih radnji, među kojima posebno mjesto zauzimaju uviđaj, pretresanje, privremeno oduzimanje predmeta, saslušanje osumnjičenih i svjedoka, rekonstrukcija događaja, prepoznavanje osoba i predmeta, vještačenja te posebne istražne radnje. Iako svaka od navedenih radnji ima vlastitu procesnu svrhu i pravila provođenja, zajednička karakteristika im je obaveza zakonitog prikupljanja činjenica i očuvanja njihove dokazne vrijednosti tokom cijelog krivičnog postupka (Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine).

Poseban značaj ima uviđaj kao prva i često najvažnija dokazna radnja. Njegov cilj nije samo neposredno opažanje mjesta događaja nego i

pronalaženje, dokumentovanje, osiguranje i pravilno izuzimanje materijalnih tragova koji mogu biti od presudnog značaja za kasnije dokazivanje. U kriminalističkoj teoriji se opravdano ističe da kvalitet uviđaja u velikoj mjeri određuje uspješnost cjelokupnog dokaznog postupka, budući da se mnogi tragovi mogu pronaći i pravilno dokumentovati samo neposredno nakon izvršenja krivičnog djela (Korajlić, 2011; Bojanić, Korajlić, Kavazović, 2015).

Pretresanje stana, drugih prostorija, osoba i pokretnih stvari predstavlja dokaznu radnju kojom se, uz zakonom propisane uslove i sudsku kontrolu, pronalaze predmeti, tragovi i druga sredstva dokazivanja. S obzirom da ova radnja neposredno zadire u ustavom zaštićena prava na privatnost i nepovredivost doma, zakonodavac propisuje stroge procesne pretpostavke za njeno provođenje. Upravo zbog toga zakonitost pretresanja predstavlja jednu od najčešćih tema u sudskoj praksi i pravnoj teoriji, jer svako odstupanje od zakonskih pravila može dovesti do izdvajanja tako pribavljenih dokaza iz dokaznog materijala.

Saslušanje osumnjičenog i ispitivanje svjedoka predstavljaju personalne dokazne radnje koje imaju poseban značaj za rasvjetljavanje okolnosti izvršenja krivičnog djela. Međutim, njihova dokazna vrijednost zavisi od zakonitosti provođenja, poštovanja procesnih prava učesnika i primjene savremenih kriminalističko-taktičkih metoda komunikacije. Savremena kriminalistika odbacuje svaki oblik nezakonitog pritiska ili sugestije i naglašava značaj profesionalne pripreme, psihološkog pristupa i objektivne provjere datih iskaza kroz njihovo poređenje sa drugim dokazima (Korajlić, Selimić, 2015; Inbau et al.).

Posebno mjesto u dokaznom sistemu zauzimaju vještačenja. Razvoj forenzičkih nauka omogućio je da brojna pitanja koja ranije nisu mogla biti pouzdano razriješena danas budu predmet naučne analize. DNK identifikacija, daktiloskopska, balistička, traseološka, toksikološka, digitalna i druga vještačenja značajno povećavaju objektivnost dokaznog postupka. Ipak, nalaz i mišljenje vještaka ne predstavljaju unaprijed određeni dokaz, nego ih sud cijeni slobodno, zajedno sa svim ostalim izvedenim dokazima (Saferstein, 2023).

U savremenom krivičnom postupku poseban značaj imaju i posebne istražne radnje koje se primjenjuju u predmetima organizovanog kriminala, korupcije, terorizma i drugih teških oblika kriminaliteta. Njihova primjena

predstavlja izuzetak od općih pravila dokazivanja i dopuštena je samo pod zakonom propisanim uslovima, uz prethodno odobrenje nadležnog suda. Time se nastoji uspostaviti ravnoteža između potrebe efikasnog otkrivanja najtežih oblika kriminaliteta i zaštite osnovnih ljudskih prava i sloboda.

Posmatrano u cjelini, dokazne radnje predstavljaju funkcionalno povezan sistem procesnih aktivnosti koje omogućavaju zakonito prikupljanje i provjeru dokaznog materijala. Njihova dokazna vrijednost ne proizlazi samo iz činjenice da su provedene u skladu sa zakonom, nego i iz njihove međusobne povezanosti, logičke usklađenosti i mogućnosti da pouzdano potvrde ili isključe odlučne činjenice u konkretnom krivičnom predmetu. Upravo zbog toga dokazne radnje predstavljaju jednu od ključnih dodirnih tačaka između kriminalistike i krivičnog procesnog prava, potvrđujući da se efikasno dokazivanje može ostvariti jedino njihovim međusobnim i sistemskim djelovanjem.

3.3. Procesna vrijednost kriminalistički prikupljenih dokaza i zabrana korištenja nezakonitih dokaza

Jedno od najznačajnijih pitanja savremenog krivičnog postupka odnosi se na procesnu vrijednost dokaza prikupljenih tokom kriminalističke obrade i njihove mogućnosti korištenja u dokaznom postupku pred sudom. Iako kriminalističke aktivnosti predstavljaju polaznu osnovu za utvrđivanje činjenica o izvršenom krivičnom djelu, one same po sebi ne određuju dokaznu vrijednost prikupljenih informacija. Tek nakon što budu pribavljeni u skladu sa zakonom, izvedeni pred nadležnim sudom i podvrgnuti kontradiktornoj raspravi, dokazi mogu postati osnov za donošenje sudske odluke (Halilović, 2019; Krapac, 2020).

Procesna vrijednost kriminalistički prikupljenih dokaza neposredno zavisi od zakonitosti njihovog pribavljanja. Savremeni zakoni o krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini polaze od načela da se sudska odluka ne može zasnivati na dokazima pribavljenim povredom Ustava, zakona ili međunarodno priznatih ljudskih prava i sloboda. Na taj način štiti se integritet krivičnog postupka, ali i povjerenje javnosti u zakonitost rada policije, tužilaštva i suda. Ovakav pristup istovremeno predstavlja jednu od osnovnih garancija pravičnog suđenja u demokratskom pravnom poretку

(Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine; Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda).

U kriminalističkoj praksi često se postavlja pitanje da li određene proceduralne nepravilnosti automatski dovode do gubitka dokazne vrijednosti prikupljenih tragova. Odgovor zavisi od prirode povrede zakona i njenog uticaja na zakonitost pribavljanja dokaza. Nisu svi procesni propusti jednakog značaja, ali povrede koje zadiru u osnovna procesna prava ili dovode u pitanje autentičnost i vjerodostojnost dokaznog materijala mogu imati za posljedicu izdvajanje takvih dokaza iz spisa predmeta i zabranu njihovog korištenja u dokaznom postupku (Škulić, 2020; Halilović, 2019).

Posebno osjetljivo pitanje predstavlja odnos između kriminalističke i procesne zakonitosti. Kriminalistički posmatrano, određena radnja može biti potpuno opravdana sa aspekta efikasnog otkrivanja učinioca ili pronalaženja tragova. Međutim, ukoliko nije provedena u skladu sa zakonom ili bez ispunjenja procesnih pretpostavki, njen rezultat može izgubiti dokaznu vrijednost u sudskom postupku. Upravo zbog toga savremena kriminalistika insistira na dosljednom poštovanju procesnih pravila već od prve intervencije policije, osiguranja mjesta događaja i preduzimanja početnih istražnih radnji (Korajlić, 2012; Korajlić, 2011).

U uporednom pravu značajnu pažnju privlači doktrina poznata kao „plodovi otrovnog drveta“ (fruit of the poisonous tree), prema kojoj dokazi koji potiču iz prvobitno nezakonito pribavljenog dokaza mogu biti isključeni iz dokaznog postupka. Iako kontinentalni pravni sistemi, uključujući Bosnu i Hercegovinu, ne primjenjuju ovu doktrinu u identičnom obimu kao anglosaksonsko pravo, zajedničko im je opredjeljenje da se zakonitost pribavljanja dokaza posmatra kao jedno od osnovnih mjerila njihove procesne upotrebljivosti. Time se potvrđuje da efikasnost krivičnog gonjenja ne može imati prednost nad zaštitom temeljnih ljudskih prava i načelom zakonitosti.

Posebnu pažnju potrebno je posvetiti tzv. lancu čuvanja dokaza (chain of custody). Kontinuitet evidentiranja, pakovanja, transporta, skladištenja i laboratorijske obrade materijalnih tragova predstavlja važnu pretpostavku njihove autentičnosti i vjerodostojnosti. Svaki prekid u dokumentovanju kretanja dokaznog materijala može otvoriti pitanje njegove izmjene, kontaminacije ili zamjene, što može značajno umanjiti njegovu dokaznu vrijednost. Upravo zbog toga savremene forenzičke procedure zahtijevaju

strogo poštovanje međunarodno prihvaćenih standarda rukovanja dokazima (Casey, 2011; Saferstein, 2023).

Procesna vrijednost kriminalistički prikupljenih dokaza ne zavisi isključivo od njihove formalne zakonitosti, nego i od njihove međusobne povezanosti, logičke konzistentnosti i sposobnosti da potvrde ili opovrgnu odlučne činjenice konkretnog krivičnog predmeta. Sud nije vezan unaprijed određenom dokaznom snagom pojedinog dokaza, nego je dužan izvršiti njegovu slobodnu ocjenu u vezi sa svim ostalim izvedenim dokazima. Takav pristup omogućava da se istovremeno ostvare dva jednako važna cilja savremenog krivičnog postupka – efikasno otkrivanje i dokazivanje krivičnih djela te puna zaštita zakonitosti i osnovnih ljudskih prava.

Može se zaključiti da procesna vrijednost kriminalistički prikupljenih dokaza predstavlja rezultat njihovog zakonitog pribavljanja, pravilnog dokumentovanja, stručne kriminalističke obrade i procesno pravilnog izvođenja pred sudom. Tek jedinstvom kriminalističkih i procesnopravnih standarda moguće je osigurati da dokazni materijal bude pouzdan temelj za utvrđivanje činjeničnog stanja i donošenje pravične sudske odluke. Upravo u tome ogleda se suštinska povezanost kriminalistike i krivičnog procesnog prava kao međusobno komplementarnih disciplina savremenog sistema krivičnog pravosuđa.

4. SINERGIJA KRIMINALISTIČKOG I PROCESNOPRAVNOG DOKAZIVANJA U SAVREMENOM KRIVIČNOM POSTUPKU

4.1. Sinergija kriminalističkog i procesnopravnog dokazivanja

Analiza kriminalističkih i procesnopravnih aspekata dokazivanja pokazuje da se efikasno utvrđivanje činjenica u savremenom krivičnom postupku ne može ostvariti parcijalnim posmatranjem ovih disciplina. Naprotiv, kriminalistika i krivično procesno pravo predstavljaju dva međusobno povezana segmenta jedinstvenog sistema dokazivanja, pri čemu svaka od njih ostvaruje posebnu, ali istovremeno komplementarnu funkciju. Dok kriminalistika razvija metode i sredstva za otkrivanje, dokumentovanje i obezbjeđenje tragova i drugih dokaznih izvora, krivično procesno pravo

određuje pravila njihove zakonite upotrebe, izvođenja i ocjene u sudskom postupku (Korajlić, 2012; Halilović, 2019).

U savremenoj teoriji sve je prisutnije shvatanje da između kriminalističkog i procesnog dokazivanja ne postoji hijerarhijski odnos, nego odnos funkcionalne zavisnosti. Kvalitet kriminalističkog rada neposredno utiče na mogućnost zakonitog izvođenja dokaza pred sudom, dok procesna pravila određuju granice i način korištenja rezultata kriminalističkih aktivnosti. Iz tog razloga uspješnost dokazivanja ne može se posmatrati isključivo kroz prizmu policijskog rada niti samo kroz formalna procesna pravila, nego kao rezultat njihove međusobne koordinacije i usklađenosti (Korajlić, Selimić, 2015; Krapac, 2020).

Poseban značaj sinergijskog pristupa dolazi do izražaja u predmetima organizovanog kriminala, korupcije, privrednog kriminaliteta, terorizma i visokotehnološkog kriminala. Ove kategorije krivičnih djela karakterišu složeni načini izvršenja, veliki broj učesnika, međunarodni elementi i intenzivna upotreba informacionih tehnologija. U takvim okolnostima klasične kriminalističke metode nisu dovoljne ukoliko nisu praćene efikasnim procesnim mehanizmima koji omogućavaju zakonito korištenje posebnih istražnih radnji, međunarodne pravne pomoći i savremenih forenzičkih metoda. Istovremeno, ni procesnopravni instrumenti neće ostvariti svoju svrhu ukoliko kriminalističke aktivnosti nisu provedene stručno, blagovremeno i u skladu sa pravilima kriminalističke nauke (Casey, 2011; Saferstein, 2023).

Savremeni koncept dokazivanja podrazumijeva kontinuiranu saradnju policijskih službenika, tužilaca, sudija i forenzičkih vještaka od najranijih faza postupka. Takva saradnja ne dovodi u pitanje samostalnost pojedinih procesnih subjekata, nego doprinosi kvalitetnijem planiranju dokaznih aktivnosti, pravilnom izboru dokaznih radnji i efikasnijem korištenju raspoloživih stručnih znanja. Posebno mjesto u tom procesu imaju forenzičke laboratorije i specijalizovane institucije koje svojim naučnim metodama značajno povećavaju pouzdanost dokaznog sistema.

Na osnovu izvršene analize može se zaključiti da savremeni krivični postupak zahtijeva integrisani model dokazivanja u kojem kriminalistika, krivično procesno pravo i forenzičke nauke djeluju kao jedinstven funkcionalni sistem. Takav pristup omogućava zakonito prikupljanje, stručnu obradu i pravilnu procesnu valorizaciju dokaza, čime se istovremeno

ostvaruju ciljevi efikasnog krivičnog gonjenja i zaštite osnovnih ljudskih prava. Upravo u toj međusobnoj povezanosti nalazi se suština savremenog koncepta kriminalističko-procesnog dokazivanja, koji predstavlja jednu od najvažnijih pretpostavki uspješnog funkcionisanja sistema krivičnog pravosuđa.

4.2. Integrirani model dokazivanja u savremenom krivičnom postupku

Savremeni razvoj kriminaliteta, ubrzana digitalizacija društva i intenzivna primjena savremenih tehnologija zahtijevaju novi pristup dokazivanju u krivičnom postupku. Tradicionalno razdvajanje kriminalističkih aktivnosti od procesnopravnih radnji više ne odgovara složenosti savremenih oblika kriminaliteta. Upravo zbog toga nameće se potreba za razvojem integrisanog modela dokazivanja koji objedinjuje kriminalističke metode, procesnopravna pravila i dostignuća forenzičkih nauka u jedinstven funkcionalni sistem (Korajlić, 2012; Korajlić, Šuperina, Selimić, 2020).

Polazna osnova integrisanog modela jeste činjenica da dokazivanje predstavlja jedinstven proces koji započinje prvim operativnim saznanjem o mogućem izvršenju krivičnog djela, nastavlja se kroz kriminalističko otkrivanje, osiguranje i dokumentovanje tragova, dobija procesni oblik tokom istrage i izvođenja dokaza, a završava njihovom slobodnom sudskom ocjenom. Posmatrano na taj način, kriminalističke i procesnopravne aktivnosti ne predstavljaju odvojene cjeline, nego međusobno povezane faze jednog jedinstvenog dokaznog sistema.

U okviru predloženog modela kriminalistika ima proaktivnu ulogu. Njena funkcija nije ograničena na pronalaženje tragova i učinilaca, nego obuhvata planiranje kriminalističke obrade, izbor najefikasnijih istražnih metoda, pravilno dokumentovanje svih relevantnih činjenica i očuvanje integriteta dokaznog materijala. Istovremeno, krivično procesno pravo određuje pravne granice i uslove pod kojima rezultati kriminalističkog rada mogu postati zakoniti dokaz u sudskom postupku. Takav odnos jasno pokazuje da se efikasnost dokazivanja ne može ostvariti bez njihove međusobne koordinacije (Halilović, 2019; Krapac, 2020).

Treći stub integrisanog modela predstavljaju forenzičke nauke. Savremena vještačenja iz oblasti DNK analize, daktiloskopije, digitalne forenzike, balistike, toksikologije, traseologije i drugih specijalističkih disciplina omogućavaju objektivnu naučnu provjeru kriminalistički prikupljenih tragova. Međutim, njihova dokazna vrijednost zavisi od pravilnog provođenja prethodnih kriminalističkih radnji, očuvanja kontinuiteta dokaznog materijala (chain of custody) i zakonitog izvođenja nalaza i mišljenja vještaka u krivičnom postupku (Casey, 2011; Saferstein, 2023).

Integrisani model dokazivanja podrazumijeva i znatno intenzivniju saradnju svih subjekata uključenih u krivični postupak. Policijski službenici, tužioci, sudije, forenzički vještaci i druge stručne osobe ne djeluju izolovano, nego predstavljaju dijelove jedinstvenog sistema čiji je zajednički cilj zakonito i objektivno utvrđivanje činjeničnog stanja. Pri tome se mora očuvati procesna samostalnost svakog od učesnika, ali i razvijati profesionalna koordinacija zasnovana na međusobnom povjerenju, stručnosti i poštovanju zakonskih ovlaštenja.

Poseban značaj integrisanog modela dolazi do izražaja u predmetima organizovanog kriminala, korupcije, terorizma, finansijskog kriminaliteta i visokotehnološkog kriminala. U takvim predmetima pojedinačne kriminalističke ili procesne aktivnosti nisu dovoljne za uspješno dokazivanje. Potrebna je planska koordinacija posebnih istražnih radnji, finansijskih istraga, međunarodne policijske i pravosudne saradnje, digitalne forenzike i drugih specijalizovanih metoda, pri čemu svaka aktivnost mora biti provedena u skladu sa zakonom i međunarodnim standardima zaštite ljudskih prava.

Predloženi integrisani model dokazivanja ne predstavlja samo teorijski koncept, nego može poslužiti i kao praktični okvir za unapređenje rada policijskih agencija, tužilaštava, sudova i forenzičkih institucija u Bosni i Hercegovini. Njegova primjena podrazumijeva kontinuiranu edukaciju nosilaca pravosudnih funkcija, razvoj zajedničkih metodoloških standarda, unapređenje forenzičkih kapaciteta i intenziviranje interdisciplinarnе saradnje između pravnih i kriminalističkih nauka.

Na osnovu svega navedenog može se zaključiti da integrisani model dokazivanja predstavlja logičan odgovor na savremene izazove krivičnog pravosuđa. Njegova osnovna vrijednost ogleda se u povezivanju

kriminalističkih metoda, procesnopравnih garancija i forenzičkih dostignuća u jedinstven sistem koji omogućava efikasno, zakonito i objektivno dokazivanje. Upravo takav pristup predstavlja jednu od osnovnih pretpostavki daljeg razvoja kriminalistike i krivičnog procesnog prava u Bosni i Hercegovini i može poslužiti kao teorijska osnova za unapređenje buduće zakonodavne i institucionalne prakse.

4.3. Perspektive razvoja dokazivanja u savremenom krivičnom postupku

Savremeni krivični postupak prolazi kroz značajne promjene uslovljene digitalizacijom, globalizacijom kriminaliteta i rastućim zahtjevima za zaštitu ljudskih prava. Dokazivanje se mora prilagoditi tim izazovima uz očuvanje efikasnosti, zakonitosti i pouzdanosti (Casey, 2011; Krapac, 2020).

Digitalizacija predstavlja ključni pravac razvoja. Elektronski dokazi i digitalni tragovi postaju dominantan izvor dokaznog materijala, što zahtijeva specifična znanja, tehničke kapacitete i jasna procesna pravila. U tom kontekstu, digitalna forenzika ima centralnu ulogu u povezivanju kriminalističkih aktivnosti i procesnog dokazivanja (Casey, 2011; Saferstein, 2023).

Međunarodna saradnja dobija sve veći značaj zbog transnacionalnog karaktera savremenog kriminaliteta. Razmjena dokaza, zajedničke istrage i usklađivanje standarda nužni su za efikasno dokazivanje, uz obavezno poštovanje međunarodnih konvencija i standarda zaštite ljudskih prava (Halilović, 2019; Krapac, 2020).

Razvoj forenzičkih nauka omogućava preciznije utvrđivanje činjenica, ali zahtijeva standardizaciju metoda, akreditaciju laboratorija i stručnost vještaka kako bi se osigurala vjerodostojnost nalaza (Saferstein, 2023).

Istovremeno, primjena savremenih istražnih metoda mora biti usklađena sa zaštitom osnovnih prava. Sudska praksa, posebno Evropskog suda za ljudska prava, ima ključnu ulogu u definisanju granica dozvoljenog postupanja i zaštiti prava na pravično suđenje (Krapac, 2020).

U Bosni i Hercegovini, razvoj dokazivanja podrazumijeva unapređenje zakonodavstva, jačanje institucija i kontinuiranu edukaciju, uz primjenu

interdisciplinarnog pristupa koji povezuje kriminalistiku, procesno pravo i forenziku (Korajlić, 2012; Korajlić, Šuperina, Selimić, 2020).

Budućnost dokazivanja zavisi od integracije tehnologije, jačanja međunarodne saradnje i očuvanja visokih standarda zaštite ljudskih prava, što predstavlja osnovu modernog i pravičnog krivičnog pravosuđa (Halilović, 2019; Krapac, 2020).

4.4. Naučni doprinos rada i perspektive daljih istraživanja

Analiza kriminalističkih i procesnopравnih aspekata dokazivanja ukazuje da savremeni krivični postupak zahtijeva znatno šire razumijevanje dokazivanja od njegovog tradicionalnog normativnog poimanja. Dokazivanje se više ne može posmatrati kao skup pojedinačnih procesnih ili kriminalističkih radnji, nego kao jedinstven i kontinuiran proces u kojem se međusobno prožimaju kriminalističke metode, procesnopravna pravila i dostignuća forenzičkih nauka. Takvo shvatanje potvrđuju i savremena domaća i međunarodna naučna istraživanja koja naglašavaju interdisciplinarni karakter dokazivanja u krivičnom postupku (Korajlić, 2012; Korajlić, 2011; Halilović, 2019; Casey, 2011).

Naučni doprinos ovog rada ogleda se u nastojanju da se kriminalistički i procesnopravni aspekti dokazivanja sagledaju kao međusobno povezani elementi jedinstvenog sistema, umjesto kao zasebne cjeline koje funkcionišu nezavisno jedna od druge. Polazeći od savremenih teorijskih shvatanja kriminalistike, krivičnog procesnog prava i forenzičkih nauka, rad ukazuje da efikasnost dokazivanja prvenstveno zavisi od njihove međusobne koordinacije, zakonitosti postupanja i kontinuirane razmjene stručnih znanja između policijskih organa, tužilaštava, sudova i forenzičkih institucija (Korajlić, Selimić, 2015; Korajlić, Šuperina, Selimić, 2020; Krapac, 2020).

Poseban doprinos rada predstavlja razmatranje integrisanog kriminalističko-procesnog modela dokazivanja kao teorijskog okvira koji omogućava funkcionalno povezivanje svih faza dokaznog postupka – od prvih operativnih saznanja i kriminalističke obrade mjesta događaja, preko provođenja dokaznih radnji i forenzičkih vještačenja, do procesne valorizacije i slobodne sudske ocjene dokaza. Takav pristup ne dovodi u pitanje samostalnost kriminalistike niti krivičnog procesnog prava, već naglašava njihovu komplementarnost u ostvarivanju zajedničkog cilja –

zakonitog, objektivnog i efikasnog utvrđivanja činjeničnog stanja (Korajlić, 2012; Korajlić, 2011; Halilović, 2019).

Rezultati istraživanja potvrđuju da savremeni izazovi, poput digitalnog kriminaliteta, elektronskih dokaza, primjene posebnih istražnih radnji i razvoja forenzičkih tehnologija, zahtijevaju kontinuirano unapređenje zakonodavstva, institucionalnih kapaciteta i stručnih kompetencija svih subjekata krivičnog postupka. Istovremeno, razvoj novih tehnologija mora biti praćen dosljednim poštovanjem načela zakonitosti, proporcionalnosti i zaštite osnovnih ljudskih prava, što predstavlja jedno od temeljnih obilježja savremenog evropskog krivičnog procesnog prava (Saferstein, 2023; Casey, 2011; Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda).

Perspektive budućih istraživanja trebale bi biti usmjerene na daljnje proučavanje procesne upotrebljivosti digitalnih dokaza, standardizaciju primjene vještačke inteligencije u kriminalističkim istragama, razvoj jedinstvenih metodologija za očuvanje integriteta dokaznog materijala, kao i na komparativnu analizu sudske prakse evropskih država u oblasti zakonitosti dokazivanja. Posebnu pažnju potrebno je posvetiti unapređenju saradnje između policijskih agencija, tužilaštava, sudova i forenzičkih institucija, jer upravo njihova koordinacija predstavlja jednu od osnovnih pretpostavki efikasnog funkcionisanja savremenog sistema krivičnog pravosuđa (Korajlić, Selimić, 2015; Korajlić, Šuperina, Selimić, 2020).

Može se zaključiti da savremeni koncept dokazivanja zahtijeva interdisciplinarni pristup u kojem kriminalistika, krivično procesno pravo i forenzičke nauke predstavljaju međusobno povezane dijelove jedinstvenog dokaznog sistema. Upravo u toj sinergiji nalazi se mogućnost daljeg unapređenja kvaliteta dokazivanja, jačanja pravne sigurnosti i efikasnijeg odgovora pravosudnih institucija na sve složenije oblike savremenog kriminaliteta.

5. ZAKLJUČAK

Dokazivanje predstavlja centralni segment savremenog krivičnog postupka i jednu od najznačajnijih pretpostavki za pravilnu primjenu materijalnog krivičnog prava. Efikasnost krivičnog pravosuđa, zaštita ljudskih prava i ostvarivanje načela pravičnog suđenja neposredno zavise od kvaliteta prikupljenih dokaza, njihove zakonitosti i pravilne procesne

valorizacije. Upravo zbog toga dokazivanje nije moguće posmatrati samo kao procesnu ili samo kao kriminalističku aktivnost, već kao jedinstven, dinamičan i interdisciplinaran proces.

Analizom kriminalističkih aspekata dokazivanja potvrđeno je da uspješnost dokaznog postupka u velikoj mjeri zavisi od blagovremenog i stručnog provođenja kriminalističkih radnji. Osiguranje mjesta događaja, uviđaj, pronalaženje i dokumentovanje materijalnih tragova, pravilno rukovanje dokaznim materijalom, primjena kriminalističke taktike i metodike te korištenje savremenih forenzičkih metoda predstavljaju osnov na kojem se gradi cjelokupan dokazni postupak. Svaka nepravilnost u početnim fazama kriminalističke obrade može imati dugoročne posljedice na dokaznu vrijednost prikupljenih činjenica i mogućnost njihovog korištenja u krivičnom postupku (Korajlić, 2011; Korajlić, 2012; Bojanić, Korajlić, Kavazović, 2015).

S druge strane, procesnopravna analiza pokazuje da dokaz dobija puni pravni značaj tek kada je pribavljen, izveden i ocijenjen u skladu sa pravilima krivičnog procesnog prava. Načela zakonitosti, kontradiktornosti, jednakosti oružja, slobodne sudske ocjene dokaza i zaštite osnovnih ljudskih prava predstavljaju temelj savremenog dokaznog sistema. Time se potvrđuje da kriminalistička efikasnost i procesna zakonitost nisu suprotstavljeni ciljevi, nego međusobno uslovljeni elementi pravičnog krivičnog postupka (Halilović, 2019; Krapac, 2020).

Posebna pažnja u radu posvećena je razmatranju odnosa između kriminalističkih metoda, procesnopravnih instituta i forenzičkih nauka. Provedena analiza ukazuje da savremeni izazovi, poput organizovanog kriminala, korupcije, terorizma, finansijskog kriminaliteta i digitalnog kriminala, zahtijevaju znatno viši stepen koordinacije između policijskih organa, tužilaštava, sudova i forenzičkih institucija. Tradicionalno odvojeno posmatranje kriminalistike i krivičnog procesnog prava više nije dovoljno za uspješno odgovaranje na složene oblike savremenog kriminaliteta (Casey, 2011; Saferstein, 2023).

Jedan od osnovnih rezultata ovog istraživanja jeste potvrda potrebe za integrisanim pristupom dokazivanju. Takav pristup podrazumijeva funkcionalno povezivanje kriminalističkih aktivnosti, procesnopravnih pravila i forenzičkih metoda u jedinstven sistem dokazivanja, pri čemu svaka faza – od prvog operativnog saznanja do konačne sudske odluke –

predstavlja dio jedinstvenog procesa utvrđivanja činjenica. Time se ne umanjuje značaj pojedinih disciplina, već se naglašava njihova međusobna povezanost i komplementarnost u ostvarivanju zajedničkog cilja – zakonitog, objektivnog i efikasnog dokazivanja.

Polazeći od rezultata istraživanja, može se zaključiti da dalji razvoj kriminalističko-procesnog dokazivanja u Bosni i Hercegovini treba usmjeriti prema unapređenju normativnog okvira, jačanju institucionalnih i forenzičkih kapaciteta, razvoju interdisciplinarnе saradnje i kontinuiranom stručnom usavršavanju policijskih službenika, tužilaca, sudija i vještaka. Posebnu pažnju potrebno je posvetiti digitalnim dokazima, primjeni savremenih forenzičkih tehnologija, standardizaciji kriminalističkih procedura i usklađivanju domaće prakse sa evropskim pravnim standardima.

Na kraju se može zaključiti da efikasan sistem dokazivanja predstavlja jedan od najvažnijih pokazatelja kvaliteta savremenog krivičnog pravosuđa. Samo zakonito prikupljeni, stručno obrađeni i pravilno procesno valorizovani dokazi mogu biti osnov za donošenje pravične sudske odluke i ostvarivanje osnovne svrhe krivičnog postupka. Upravo zbog toga budući razvoj kriminalistike i krivičnog procesnog prava treba posmatrati kroz njihovo međusobno povezivanje, uz puno uvažavanje dostignuća forenzičkih nauka i međunarodnih standarda zaštite ljudskih prava. Takav pristup predstavlja ne samo teorijsku, nego i praktičnu pretpostavku unapređenja efikasnosti i kvaliteta sistema krivičnog pravosuđa u Bosni i Hercegovini.

LITERATURA

1. Aleksić, Ž., Milovanović, Z. (2014). Leksikon kriminalistike. Službeni glasnik.
2. Bayer, V. (1982). Krivično procesno pravo. Zagreb: Narodne novine.
3. Bejatović, S. (2019). Krivično procesno pravo. Beograd: Službeni glasnik.
4. Black's Law Dictionary (11th ed.). (2019). St. Paul: West Academic Publishing
5. Bojanić, N., Korajlić, N. (2003). Značaj osiguranja mjesta događaja radi obezbjeđenja materijala za vještačenje. Expertus Forensis.
6. Bojanić, N., Korajlić, N., Kavazović, M. (2015). Kriminalistička tehnika. Kiseljak: Visoka škola "CEPS – Centar za poslovne studije".
7. Bošković, M. (2010). Kriminalistika metodika. Beograd: Policijska akademija.
8. Bošković, M., Matijević, M. (2015). Kriminalistika. Banja Luka: Fakultet bezbjednosnih nauka.
9. Casey, E. (2011). Digital Evidence and Computer Crime: Forensic Science, Computers and the Internet (3rd ed.). Academic Press.
10. Council of Europe. (2011). Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention)
11. Damaška, M. (1997). Dokazno pravo. Zagreb: Narodne novine.
12. Đurđević, Z. (2008). Krivično procesno pravo. Zagreb: Pravni fakultet.
13. Đuzel, M., Korajlić, N., Selimić, M.: (2021). Istraga lica mjesta zrakoplovne nesreće. Visoka škola "CEPS – Centar za poslovne studije" Kiseljak/ Društvena i tehnička istraživanja, broj 1/2021, str. 96 – 110.,
14. European Convention on Human Rights
15. Findlay, M., Grix, J. (2003). Introducing Research Methodology. London: Sage.
16. Halilović, H., Korajlić, N. (2004). Kriminalistika i prevencija kriminaliteta: Koncept preventivne kriminalistike. Kriminalističke teme.

17. Halilović, H., Korajlić, N. (2013). Prilozi raspravi o pravnoj prirodi rekonstrukcije događaja u teoriji krivičnog procesnog prava. NBP – Nauka, bezbednost, policija.
18. Ignjatović, Đ. (2018). Kriminologija. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
19. Inbau, F. E., Reid, J. E., Buckley, J. P., & Jayne, B. C. Criminal Interrogation and Confessions. Jones & Bartlett Learning.
20. Innes, M. (2003). Investigating Murder: Detective Work and the Police Response to Criminal Homicide. Oxford: Oxford University Press.
21. Kavazović, M., Lučić-Ćatić, M., Bajraktarević Pajević, D., Korajlić, N. (2020). Značaj forenzičkih (kriminalističko-tehničkih) procedura. Društvena i tehnička istraživanja.
22. Korajlić N., Muharremi, D., Selimić, M., Kozarev, A., Trnčić, L., Ademaj, X., Sahadžić, N. (2023). Intuitivno kreativna kriminalistika. Visoka škola “Logos centar”, Mostar.
23. Korajlić N., Selimić, M. (2015). Kriminalistička taktika. Visoka škola “CEPS - Centar za poslovne studije”. Kiseljak.
24. Korajlić N., Šuperina M., Selimić, M. (2020). Uvod u kriminalistiku na znanstvenim temeljima suprotstavljanja kriminalitetu. Visoka škola “CEPS - Centar za poslovne studije”. Kiseljak.
25. Korajlić, N. (2003). Mjere prve intervencije policije u slučaju ubistva. Perjanik.
26. Korajlić, N. (2011). Kriminalistička metodika (2. izmijenjeno i dopunjeno izd.). Tešanj: Centar za kulturu i obrazovanje.
27. Korajlić, N. (2012). Istraživanje krivičnih djela. Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.
28. Korajlić, N., Bojanić, N., Marjanović, D., Muratbegović, E. (2004). Zaštita života organa postupka. Expertus Forensis.
29. Korajlić, N., Dautbegović, A. (2012). Osnovi kriminalistike. Travnik: Univerzitet u Travniku.
30. Korajlić, N., Faladžić, A., Sahadžić, N. (2023). Krivičnoprocesni i kriminalistički aspekti istrage lica mjesta i pojedinih radnji dokazivanja. Kiseljak: “CEPS – Centar za poslovne studije”.
31. Korajlić, N., Kavazović, M., Bojanić, N., Hasanbašić, S. (2019). Rječnik daktiloskopske i opisne kriminalističke identifikacije.

32. Korajlić, N., Kešetović, Ž., Halilović, H., Dautbegović, A. (2007). Kriminalističke procedure na licu mjesta krivičnog događaja radi obezbjeđenja materijalnih tragova za forenzičku analizu. *Kriminalističke teme*, 6(1–2), 49–57.
33. Korajlić, N., Kovačević, Z. (2013). *Kriminalistika*. Doboj: Visoka poslovno-tehnička škola.
34. Korajlić, N., Selimić, M., Trnčić, L., Sahadžić, N. (2023). Značaj intuitivno kreativne kriminalistike u rješavanju kompleksnih krivičnih djela. *Asocijacija za upravljanje rizicima, Zaštita i sigurnost*, broj: 2/2023., str. 1-24.,
35. Krapac, D. (2020). *Kazнено procesno pravo*. Zagreb: Narodne novine.
36. Krivični zakon Bosne i Hercegovine ("Sl. glasnik BiH", br. 3/2003, 32/2003 - ispr., 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015, 35/2018, 46/2021, 31/2023 i 47/2023).
37. Krivokapić, V. (2006). *Kriminalistika*. Beograd: Policijska akademija.
38. Locard, E. (1930). *Traité de criminalistique*. Lyon: Desvigne.
39. Milutinović, M. (2009). *Krivično procesno pravo*. Beograd: Pravni fakultet.
40. Modly, D; Selimić, M; Mršić, G. (2018). *Metodika istraživanja silovanja*. Visoka škola "CEPS - Centar za poslovne studije". Kiseljak.
41. Modly, D. (2018). *Kriminalistika*. Zagreb: Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Hrvatske.
42. Nikolić-Ristanović, V. (2019). *Viktimologija*. Beograd: Prometej.
43. Rossmo, D. K. *Criminal Investigative Failures*. CRC Press.
44. Saferstein, R. (2023). *Criminalistics: An Introduction to Forensic Science* (13th ed.). Pearson.
45. Selimić, M., Vuković, V.: (2015). *Kriminalitet urbanih sredina – urbano nasilje*. Visoka škola "CEPS – Centar za poslovne studije" Kiseljak/ Društvena i tehnička istraživanja, broj 2.,
46. Selimić, M., Vuković, V.: (2015). *Posebne istražne radnje i njihov značaj u istraživanju krivičnih djela*. Visoka škola "CEPS – Centar za poslovne studije" Kiseljak/ Društvena i tehnička istraživanja, broj 1.,

47. Siegel, L. J. (2017). Criminology. Boston: Cengage Learning.
48. Šikman, M. (2022). Kriminalistika. Banja Luka: Fakultet bezbjednosnih nauka.
49. Turvey, B. (2012). Criminal Profiling: An Introduction to Behavioral Evidence Analysis. London: Academic Press.
50. Turvey, B. E. (2018). Criminal Profiling: An Introduction to Behavioral Evidence Analysis (5th ed.). Academic Press.
51. United Nations Office on Drugs and Crime. (2019). Global Study on Homicide: Gender-related Killing of Women and Girls.
52. Vodinelić, V. (1985). Kriminalistika. Beograd: Savremena administracija.
53. World Health Organization. (2021). Violence against Women Prevalence Estimates.
54. Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik Bosne i Hercegovine", br. 3/2003, 32/2003 - ispr, 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 29/2007, 53/2007, 58/2008, 12/2009, 16/2009, 53/2009 - dr. zakon, 93/2009, 72/2013 i 65/2018).
55. Zakon o krivičnom postupku Brčko distrikta Bosne i Hercegovine. ("Sl. glasnik Brčko distrikta BiH", br. 34/2013 - prečišćen tekst, 27/2014, 3/2019 i 16/2020).
56. Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine. ("Službene novine Federacije BiH", br. 35/2003, 56/2003 - ispravka, 78/2004, 28/2005, 55/2006, 27/2007, 53/2007, 9/2009, 12/2010, 8/2013, 59/2014 i 74/2020).
57. Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske. ("Sl. glasnik RS", 53/2012, 91/2017, 66/2018 i 15/2021).

PRIJEDLOG SMJERNICE ZA UPRAVLJANJE U IZVANREDNIM DOGAĐAJIMA

PROPOSED GUIDELINES FOR EMERGENCY MANAGEMENT

Stručni članak

Darko Majstorović, mag. crim.

Sažetak

Učinkovito upravljanje nesrećama, velikim nesrećama i katastrofama zahtijeva jedinstveno rukovođenje, koordinaciju i pravovremenu razmjenu podataka između svih sudionika i operativnih snaga civilne zaštite. Dosadašnja praksa upravljanja izvanrednim događajima u Republici Hrvatskoj pokazuje da raspodijeljenost nadležnosti između državne, regionalne i lokalne razine bez jasno definiranog privremenog koordinacijskog tijela otežava usklađeno postupanje na terenu.

Naime, sve organizacije ustrojene su da optimalno funkcioniraju u redovnom režimu rada. Osim toga, organizacije često iskazuju manjak radne snage zbog nepopunjenosti, nedostatne organizacije i drugih nepredviđenih čimbenika. Stoga se nameće potreba da u izvanrednim situacijama organizacije moraju iz formalnih struktura prijeći na drugačiji način rada (privremene organizacijske oblike rada) kako bi mogle odgovoriti na izazove izvanrednog događaja.

U radu se analiziraju moguće smjernice za upravljanje u izvanrednim događajima, koje tek treba donijeti, na modelu Stručnog tima kao privremenog organizacijskog oblika rada sustava civilne zaštite, koji je usklađen s međunarodnom normom ISO 22320. Primijenjena je metoda analize normativnog i strateškog okvira te je izrađena deskriptivna sistematizacija predloženih odredbi Smjernica za upravljanje u izvanrednim događajima prema funkcionalnim cjelinama: aktiviranje i sastav tima, zadaće i nadležnosti na nacionalnoj i regionalnoj razini, potporne strukture, komunikacija i subordinacija, dokumentiranje rada te prostorno-tehnički uvjeti. Rezultati analize pokazuju da bi model Stručnog tima uspostavio

* Ministarstvo unutarnjih poslova RH - Ravnateljstvo policije, e-mail: dmajstorovic@mup.hr

jasnu vertikalnu odgovornost od člana operativne grupe do načelnika stožera civilne zaštite, omogućio fleksibilno formiranje operativnih grupa za specifične zadatke te standardizirao dokumentiranje postupanja vođenjem dnevnika rada. Prikazani model može poslužiti tijelima državne uprave i jedinicama lokalne i područne (regionalne) samouprave kao praktičan okvir za pripremu, aktiviranje i vođenje koordiniranog odgovora na izvanredne događaje.

Ovim stručnim radom predlaže se format Stručnog tima koji je poveznica između donositelja odluka i operativnih snaga na terenu, a temelji se na pozitivnopravnim propisima te iskustvu vođenja recentnih katastrofa u Republici Hrvatskoj.

Ključne riječi: *koordinacija operativnih snaga, krizno upravljanje, ISO 22320, stručni tim, operativne grupe, subordinacija.*

Abstract

Effective management of accidents, major accidents, and disasters requires unified command, coordination, and the timely exchange of information among all stakeholders and operational civil protection forces. Previous practices in emergency management in the Republic of Croatia indicate that the distribution of responsibilities among national, regional, and local levels, in the absence of a clearly defined temporary coordination body, hinders coordinated action in the field.

All organizations are primarily structured to function optimally under normal operating conditions. In addition, organizations often face workforce shortages due to understaffing, inadequate organizational arrangements, and other unforeseen factors. Therefore, in emergency situations, organizations need to transition from their formal structures to alternative modes of operation, i.e., temporary organizational forms, in order to effectively respond to the challenges posed by an emergency event.

This paper analyzes possible guidelines for emergency management, which are yet to be adopted, based on the model of an Expert Team as a temporary organizational form within the civil protection system, aligned with the international standard ISO 22320. The methodology involved an analysis of the normative and strategic framework, followed by a descriptive

systematization of the proposed provisions of the Guidelines for Emergency Management according to functional areas: team activation and composition; tasks and responsibilities at the national and regional levels; support structures; communication and subordination; documentation of activities; and spatial and technical requirements. The results of the analysis indicate that the Expert Team model would establish a clear chain of responsibility extending from members of operational groups to the head of the civil protection headquarters, enable the flexible formation of operational groups for specific tasks, and standardize the documentation of activities through the maintenance of an activity log. The proposed model may serve as a practical framework for state administration bodies and local and regional self-government units in preparing, activating, and managing a coordinated response to emergency events.

This professional paper proposes the format of an Expert Team as a link between decision-makers and operational forces in the field. The proposed model is based on the applicable legal framework and on experience gained from managing recent disasters in the Republic of Croatia.

Keywords: *coordination of operational forces, crisis management, ISO 22320, expert team, operational groups, subordination.*

1. UVOD

Izvanredni događaji — od potresa i poplava do industrijskih nesreća, epidemija i terorističkih djelovanja — po svojoj prirodi nadilaze redovite kapacitete i uobičajene postupke pojedinih tijela javne vlasti. Iskustva velikih izvanrednih događaja u Republici Hrvatskoj, poput potresa 2020. godine, pandemije bolesti COVID-19 i prihvata osoba pod privremenom zaštitom zbog rata u Ukrajini, pokazala su da uspješnost odgovora ne ovisi samo o raspoloživim operativnim snagama, nego prije svega o kvaliteti koordinacije, razmjeni informacija i jasno definiranim linijama odgovornosti između nacionalne, regionalne i lokalne razine.

Pravni okvir sustava civilne zaštite u Republici Hrvatskoj uspostavljen je Zakonom o sustavu civilne zaštite, kojim su definirani sudionici, operativne snage te mjere i aktivnosti civilne zaštite. Međutim, operativna

razina upravljanja konkretnim izvanrednim događajem — tko, kada i kako preuzima koordinaciju postupanja na terenu — zahtijeva dodatnu razradu podzakonskim i provedbenim aktima. Upravo bi tu prazninu popunile predložene Smjernice za upravljanje u izvanrednim događajima (u daljnjem tekstu: Smjernice), koje tek treba donijeti, a kojima bi se uveo institut Stručnog tima kao privremenog organizacijskog oblika rada sustava civilne zaštite.

Cilj je ovoga rada prikazati, sistematizirati i interpretirati model Stručnog tima kakav bi normirale predložene Smjernice te ga smjestiti u širi kontekst normiranog upravljanja incidentima prema međunarodnoj normi ISO 22320. Rad je namijenjen ponajprije službenicima tijela državne uprave, područnih ureda civilne zaštite i jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave koji sudjeluju u pripremi i provedbi mjera civilne zaštite, ali i široj stručnoj javnosti zainteresiranoj za krizno upravljanje.

Rad je strukturiran na sljedeći način: u drugom poglavlju opisani su izvori i metode rada; treće poglavlje donosi sistematizirani prikaz modela Stručnog tima po funkcionalnim cjelinama; u četvrtom poglavlju raspravlja se o prednostima i ograničenjima modela; peto poglavlje donosi zaključna razmatranja i preporuke.

2. MATERIJALI I METODE

Rad se temelji na analizi normativne dokumentacije (engl. desk research). Primarni izvor čine Zakon o sustavu civilne zaštite, Procjena rizika od katastrofa za Republiku Hrvatsku, Državni plan djelovanja civilne zaštite te prijedlog Smjernica kojima bi se uredili aktiviranje, ustroj, zadaće, nadležnosti, način rada, međusobni odnosi, dokumentiranje rada te prostorni i tehnički uvjeti rada Stručnog tima. Sekundarni izvor čini međunarodna norma ISO 22320 (Sigurnost i otpornost — Upravljanje izvanrednim situacijama — Smjernice za upravljanje incidentima), na koju se prijedlog Smjernica supsidijarno poziva za pitanja koja njime nisu uređena.

Metodološki, primijenjena je deskriptivna analiza sadržaja normativnog teksta uz funkcionalnu sistematizaciju: odredbe prijedloga Smjernica grupirane su prema logičkim cjelinama procesa upravljanja izvanrednim događajem (aktiviranje, ustroj, zadaće, komunikacija, dokumentiranje, resursi). Takav pristup omogućuje čitatelju praćenje

životnog ciklusa Stručnog tima — od nastanka izvanrednog događaja do prestanka rada tima i pohrane dokumentacije.

3. MODEL STRUČNOG TIMA: SISTEMATIZIRANI PRIKAZ

3.1. Pojam, svrha i pravna osnova

Prijedlogom Smjernica Stručni tim definiran je kao privremeni organizacijski oblik rada sustava civilne zaštite koji koordinira postupanje operativnih snaga civilne zaštite te pruža potporu stožeru civilne zaštite i drugim sudionicima civilne zaštite. Ključna su obilježja modela privremenost (tim postoji samo dok traju razlozi aktiviranja), višerazinski ustroj (nacionalna i regionalna razina) te potporna uloga prema stožeru civilne zaštite kao tijelu koje donosi meritorne odluke. Operativni centar i županijski centri 112 djeluju kao stalna infrastrukturna podrška radu Stručnog tima. Za sva pitanja upravljanja izvanrednim događajem koja prijedlogom Smjernica nisu uređena supsidijarno se primjenjuje norma ISO 22320, čime se nacionalni model izrijeком povezuje s međunarodno prihvaćenim standardom upravljanja incidentima.

3.2. Razlozi i način aktiviranja

Stručni tim aktivira se u velikim nesrećama i katastrofama kada je potrebno jedinstveno rukovođenje, koordinacija i razmjena podataka između svih sudionika i operativnih snaga civilne zaštite. Prijedlog Smjernica razlikuje dvije skupine povoda za aktiviranje. Prvu skupinu čine prirodni i tehničko-tehnološki rizici: potres, poplava izazvana izlivanjem kopnenih vodenih tijela, požari otvorenog tipa, ekstremne temperature, nuklearne, radiološke i industrijske nesreće, epidemije i pandemije, klizišta, suša, snijeg i led, onečišćenje mora, bolesti bilja te zasljanjanje kopna. Taj popis odgovara rizicima identificiranim Procjenom rizika od katastrofa za Republiku Hrvatsku, koju je Vlada Republike Hrvatske donijela u ožujku 2024. godine. Drugu skupinu čine ostali izvanredni događaji, među kojima su ugrožavanje sigurnosti Republike Hrvatske, teroristička djelovanja, teže prometne nesreće, eksplozije i onečišćenja okoliša s ljudskim žrtvama ili velikom materijalnom štetom, zahtjevna traganja za nestalim osobama, ali i vježbe

civilne zaštite, čime se model integrira i u redovite pripremne aktivnosti sustava.

Ovlast aktiviranja raspodijeljena je po razinama: na nacionalnoj razini Stručni tim aktivira ravnatelj civilne zaštite, na vlastitu inicijativu ili na prijedlog pomoćnika ravnatelja Ravnateljstva civilne zaštite odnosno mjerodavnog pročelnika, dok tim područne (regionalne) samouprave aktivira pročelnik područnog ureda civilne zaštite. Osoba koja aktivira tim određuje njegova voditelja i zadaće, ako one već nisu utvrđene standardnim operativnim postupkom. Pozivanje članova provodi Operativni centar (nacionalna razina) odnosno županijski centar 112 (regionalna razina), s popisa osposobljenih osoba koji se u tim središtima trajno čuva. Tim prestaje djelovati istekom vremena za koje je aktiviran odnosno prestankom razloga aktiviranja, a voditelj tima može odrediti i privremeno mirovanje rada ako dinamika postupanja to dopušta.

3.3. Sastav tima i uvjeti za rad

Svi članovi Stručnog tima moraju biti osposobljeni za rad u njemu, i to prema programu koji propisuje ravnatelj civilne zaštite — čime se sprječava ad hoc uključivanje neosposobljenih osoba u kritičnim trenucima. Voditelj nacionalnog i regionalnog tima ovlaštena je službena osoba Ravnateljstva civilne zaštite u ulozi koordinatora na lokaciji. U tim se, prema potrebi, mogu uključiti i druge osobe, a sudjelovanje priznatih stručnjaka i znanstvenika uređuje se posebnim ugovorom, što otvara formalni kanal za uključivanje akademske i istraživačke zajednice u operativni odgovor na izvanredni događaj. Tijela državne uprave i druga državna tijela mogu osnivati vlastite Stručne timove za poslove iz svojeg djelokruga, pri čemu njihovi članovi mogu istodobno biti i članovi nacionalnog ili regionalnog tima civilne zaštite.

3.4. Zadaće i nadležnosti po razinama

Zadaće tima razlikuju se prema razini djelovanja. Stručni tim na nacionalnoj razini pruža potporu stožeru; prati, prikuplja i analizira podatke; koordinira rad sudionika civilne zaštite; ocjenjuje utjecaj izvanrednog događaja na sigurnosne okolnosti na ugroženom području; proaktivno dijeli

informacije; vodi i usklađuje provedbu mjera i aktivnosti civilne zaštite; usmjerava rad operativnih grupa i regionalnih timova te osigurava stručnu i hitnu tehničku potporu. Nacionalni tim može i neposredno preuzeti postupanje po izvanrednom događaju na regionalnoj razini, što predstavlja mehanizam eskalacije za događaje koji nadilaze regionalne kapacitete.

Stručni tim na regionalnoj razini zrcali te zadaće na svojem području te dodatno pruža potporu nacionalnom timu. Prijedlog Smjernica uređuje i granične slučajeve: kada je angažiran samo regionalni tim, zadaće nacionalne razine smisleno obavlja Situacijsko središte civilne zaštite, a kada su zbog istog događaja angažirani timovi dvaju ili više područnih ureda, koordinaciju obvezno preuzima nacionalni tim. Za dugotrajne ili osobito zahtjevne događaje predviđena je obveza sudionika civilne zaštite da svojim članovima tima ponude kadrovsku, logističku i tehničku pomoć.

3.5. Operativne grupe

Za neposrednu provedbu mjera i aktivnosti voditelj Stručnog tima može formirati jednu ili više operativnih grupa. One se osnivaju za funkcionalno zaokružene zadaće, a prijedlog Smjernica osobito predviđa sljedeća područja:

- koordinaciju operativnih snaga na mjestu događaja,
- logistiku (ljudski resursi, prehrana, smještaj, prijevoz, zalihe, gorivo i medicinska pomoć),
- prihvata i koordinaciju aktivnosti volontera,
- pravnu i financijsku potporu,
- međunarodnu suradnju te primanje i pružanje međunarodne pomoći,
- analitičku obradu i komunikacijsko-informatičku potporu (NICS, IT i GIS),
- administrativnu podršku (organizacija sastanaka, dopisi, zapisnici, odluke stožera),
- odnose s javnošću i krizno komuniciranje.

Posebno je značajna analitičko-informatička funkcija: podaci o izvanrednom događaju prikupljaju se s više strana, provjeravaju i sukcesivno unose u sustav NICS radi stvaranja zajedničke upravljačke slike, čime se svim razinama odlučivanja osigurava rad nad istim, provjerenim skupom

informacija. Krizno komuniciranje obuhvaća pravovremeno informiranje javnosti o svim bitnim događajima od interesa za javnost te pripremu odgovora na novinarske upite.

3.6. Potporne strukture: Operativni centar kao Situacijsko središte i županijski centri 112

Situacijsko središte civilne zaštite (nacionalna razina) i županijski centri 112 (regionalna razina) imaju zrcalne potporne zadaće pri aktiviranju tima: obavještavaju voditelja tima o aktiviranju i zadaćama, pozivaju određene članove po njegovoj uputi, izvješćuju ga o izvanrednom događaju, trenutnim prilikama i do tada provedenim mjerama te osiguravaju administrativnu i tehničku pomoć do početka rada tima. Time je premošten kritični početni interval između odluke o aktiviranju i uspostave punog operativnog kapaciteta tima.

3.7. Rukovođenje, subordinacija i komunikacija

Model počiva na jasno definiranoj vertikali odgovornosti. Voditelj Stručnog tima izvještava stožer o sigurnosnom stanju, poduzetim mjerama i planu postupanja, provodi odluke stožera, organizira i vodi rad tima, izrađuje raspored rada članova (prethodno usklađen s rukovoditeljima njihovih ustrojstvenih jedinica), aktivira operativne grupe i određuje njihove voditelje te sudjeluje u oblikovanju taktičkih, metodoloških i stručnih odluka. Za dugotrajno djelovanje predviđen je voditelj smjene, koji vodi tim u odsutnosti voditelja, delegira zadaće članovima i prati provedbu mjera te sigurnosno stanje na ugroženom području.

Lanac odgovornosti mora biti izrijekom uređen: član operativne grupe odgovara voditelju operativne grupe; član tima i voditelj operativne grupe odgovaraju voditelju tima ili voditelju smjene; voditelj smjene odgovara voditelju tima; voditelj tima na nacionalnoj razini odgovara načelniku Nacionalnog stožera civilne zaštite (odnosno ravnatelju dok stožer nije aktiviran), a na regionalnoj razini načelniku županijskog stožera (odnosno pročelniku područnog ureda). Istodobno, tim je u svojem radu i odlučivanju samostalan te ovisi jedino o uputama i odlukama načelnika odnosno zamjenika načelnika stožera, čime se sprječava paralelno zapovijedanje iz

više izvora. Svi prijedlozi i preporuke drugih rukovoditelja upućuju se voditelju tima, koji ih je dužan analizirati i ocijeniti, a zapovijedi koje mijenjaju strateška usmjerenja moraju biti dostavljene u skladu s pravilima uredskog poslovanja. Komunikacija se u pravilu odvija preko informacijsko-telekomunikacijskog sustava Ministarstva unutarnjih poslova, uz obvezu korištenja alternativnih kanala u slučaju njegova nefunkcioniranja.

3.8. Dokumentiranje rada

Središnji dokument rada tima jest dnevnik Stručnog tima. Na početku rada voditelj u dnevnik upisuje razlog aktiviranja, dobivene zadaće, pisane zapovijedi i naloge, voditelja i članove, početak rada, lokaciju, način prestanka rada, ime i funkciju osobe koja je tim aktivirala, uspostavljene operativne grupe i njihove zadaće, spremnost članova te uključivanje vanjskih stručnjaka. Tijekom rada u dnevnik se kronološki upisuju saznanja, zapovijedi, provedene mjere i druge značajne okolnosti; iznimno se evidencija može voditi u dnevniku događaja županijskog centra 112 ili Situacijskog središta ako voditelj ocijeni da je to primjerenije operativnoj dinamici. Izvještaj o radu i prateći dokumenti unose se u evidenciju dokumentarnog gradiva, a uvid u dnevnik ograničen je na određene ovlaštene službene osobe, uz mogućnost odobrenja voditelja tima drugim službenicima radi analize, provjere i planiranja poslova civilne zaštite. Time se osigurava sljedivost odlučivanja, podloga za naknadnu analizu postupanja i institucionalno učenje.

3.9. Prostor i oprema

Prostorije tima u pravilu su u sjedištu Ravnateljstva civilne zaštite ili područnih ureda, uz mogućnost uspostave izdvojenog zapovjednog mjesta ili baze operacija na mjestu događaja te rada na terenu, pri čemu administrativne poslove tada preuzima županijski centar 112 ili Situacijsko središte. Informacijsku i telekomunikacijsku opremu osiguravaju i održavaju nadležne ustrojstvene jedinice Ministarstva unutarnjih poslova, a oprema mora omogućiti sve standardne usluge telekomunikacijskog sustava policije te, prema potrebi, dodatne usluge poput videonadzora i zaštićene

komunikacije. U razdobljima kada tim nije aktiviran, prostor i opremu mogu koristiti druge ustrojstvene jedinice, čime se resursi racionalno iskorištavaju.

4. RASPRAVA

Sistematizirani prikaz pokazuje da model Stručnog tima objedinjuje tri načela suvremenog upravljanja incidentima koja zagovara i norma ISO 22320: jedinstvo zapovijedanja, zajedničku situacijsku sliku i skalabilnost odgovora. Jedinstvo zapovijedanja ostvaruje se eksplicitno propisanim lancem odgovornosti i odredbom o samostalnosti tima prema svim tijelima osim stožera. Zajednička situacijska slika izgrađuje se kroz analitičko-informatičku funkciju i sustav NICS, a skalabilnost kroz mogućnost formiranja više timova i operativnih grupa, mehanizam preuzimanja koordinacije od strane nacionalne razine te institut mirovanja rada.

Prednosti modela u odnosu na neformalne oblike koordinacije jesu ponajprije unaprijed definirane uloge i osposobljenost članova u odnosu na rizike utvrđene Procjenom rizika od katastrofa za Republiku Hrvatsku, standardizirano dokumentiranje koje omogućuje naknadnu evaluaciju te formalni kanal za uključivanje vanjskih stručnjaka i znanstvenika. Uključivanje vježbi civilne zaštite među razloge aktiviranja osigurava da se model uvježbava i izvan stvarnih kriza, što je preduvjet njegove djelotvornosti.

Istodobno, valja upozoriti i na moguća ograničenja u primjeni. Prvo, djelotvornost modela ovisi o kvaliteti i ažurnosti standardnih operativnih postupaka te popisa osposobljenih osoba, predstavnika operativnih snaga i sudionika sustava civilne zaštite, koji se čuvaju u Situacijskom središtu i županijskim centrima 112; njihova zastarjelost izravno usporava aktiviranje. Drugo, dvostruka pripadnost članova (matičnoj ustrojstvenoj jedinici i timu) zahtijeva pažljivo usklađivanje rasporeda rada, što Smjernice doduše predviđaju, ali će u praksi ovisiti o suradnji rukovoditelja. Treće, oslanjanje na informacijsko-telekomunikacijski sustav jednog ministarstva čini pripremu i uvježbavanje alternativnih komunikacijskih kanala ključnim elementom otpornosti sustava. Ta pitanja predstavljaju prirodna područja buduće stručne evaluacije nakon donošenja i početka primjene Smjernica.

5. ZAKLJUČAK

Donošenjem Smjernica za upravljanje u izvanrednim događajima u hrvatski bi sustav civilne zaštite bio uveden cjelovit, normiran i s međunarodnom praksom usklađen model privremenog koordinacijskog tijela — Stručnog tima. Analiza je pokazala da model pokriva cijeli životni ciklus odgovora na izvanredni događaj: od kriterija i postupka aktiviranja, preko ustroja, zadaća i subordinacije, do dokumentiranja rada i materijalnih uvjeta. Njegova je najveća vrijednost u tome što unaprijed, u razdoblju bez krize, definira tko, kada i kako preuzima koordinaciju, čime se u kritičnim prvim satima izvanrednog događaja uklanja neizvjesnost oko nadležnosti.

Za punu djelotvornost modela preporučuje se: formalno donošenje Smjernica za upravljanje u izvanrednim događajima kao priloga Državnom planu djelovanja civilne zaštite, što podrazumijeva odgovarajuću odluku Vlade Republike Hrvatske o dopuni Državnog plana, kako bi Smjernice bile obvezujuće za sve sudionike i operativne snage sustava civilne zaštite, redovito ažuriranje standardnih operativnih postupaka i popisa osposobljenih članova, periodično uvježbavanje kroz vježbe civilne zaštite kao izrijekom predviđen razlog aktiviranja, sustavno korištenje dnevnika rada kao podloge za analize naučenih lekcija te razvoj sporazuma o suradnji sa znanstvenom zajednicom radi bržeg ugovornog uključivanja stručnjaka. Daljnji stručni rad na ovom području trebao bi obuhvatiti evaluaciju primjene Smjernica na konkretnim izvanrednim događajima i usporedbu s modelima upravljanja incidentima u drugim državama članicama Europske unije.

Ovaj se model rada može preporučiti i za primjenu u Bosni i Hercegovini, uz prilagodbu njezinu zakonodavnom okviru.

LITERATURA

1. Državni plan djelovanja civilne zaštite, donesen Odlukom Vlade Republike Hrvatske o donošenju Državnog plana djelovanja civilne zaštite, Narodne novine, br. 107/23.
2. ISO 22320:2018. Security and resilience — Emergency management — Guidelines for incident management. Ženeva: International Organization for Standardization.
3. Nacrt prijedloga Smjernica za upravljanje u izvanrednim događajima
4. Procjena rizika od katastrofa za Republiku Hrvatsku, Vlada Republike Hrvatske, Zagreb, ožujak 2024.
5. Zakon o sustavu civilne zaštite, Narodne novine, br. 82/15., 118/18., 31/20., 20/21. i 114/22.

**ULOGA INFORMATORA U KRIMINALISTIČKOJ OPERATIVI –
KRIMINALISTIČKI I KRIVIČNOPROCESNI ASPEKTI
OPERATIVNOG RADA POLICIJE**

**THE ROLE OF INFORMANTS IN CRIMINAL INVESTIGATION –
CRIMINALISTIC AND CRIMINAL PROCEDURAL ASPECTS OF
OPERATIONAL POLICE WORK**

Stručni članak

Dr. Naida Sahadžić

Emina Talić, MA

Doc. dr. Lejla Trnčić

Sažetak

Informator predstavlja jedan od najznačajnijih izvora operativnih saznanja u kriminalističkoj operativi i nezaobilazan je segment savremenog policijskog rada na otkrivanju i rasvjetljavanju krivičnih djela. Iako informacije koje pruža informator u pravilu nemaju neposrednu dokaznu vrijednost u krivičnom postupku, one često predstavljaju polaznu osnovu za planiranje kriminalističkih aktivnosti, usmjeravanje istrage, prikupljanje materijalnih tragova i pribavljanje zakonitih dokaza. Upravo zbog toga neophodno je jasno razlikovati operativna saznanja od procesno valjanih dokaza, uz puno poštovanje zakonskih ovlaštenja policije i osnovnih načela krivičnog postupka.

Predmet rada je analiza uloge informatora u kriminalističkoj operativi, s posebnim osvrtom na kriminalističke, organizacione i krivičnoprocesne aspekte njegove primjene u Bosni i Hercegovini. Rad razmatra pojam, vrste i značaj informatora, način uspostavljanja i održavanja saradnje, zaštitu identiteta, profesionalne i etičke standarde postupanja policijskih službenika, kao i odnos operativnih saznanja dobijenih od informatora prema dokazima koji se mogu koristiti u krivičnom postupku u skladu sa odredbama Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine.

*Institucija Obdušmena BiH, e-mail: korajlicnaida@hotmail.com

*Uniq bank, e-mail: talicemina97@gmail.com

*AMUS, e-mail: trncic.l@gmail.com

U radu su primijenjene normativna, dogmatsko-pravna, komparativna i analitičko-sintetička metoda, uz korištenje relevantne domaće i međunarodne literature iz oblasti kriminalističke operative, krivičnog procesnog prava i policijske prakse. Posebna pažnja posvećena je razlikovanju operativnog rada policije od procesnih dokaznih radnji, kao i ulozi informatora u savremenim istragama organizovanog kriminala, korupcije, trgovine opojnim drogama, trgovine ljudima, finansijskog i visokotehnološkog kriminaliteta.

Rezultati istraživanja ukazuju da informator predstavlja nezamjenjiv operativni institut kriminalističke operative, ali da informacije dobijene od informatora mogu ostvariti puni procesni značaj tek kada budu provjerene i potvrđene zakonito pribavljenim dokazima. Efikasnost savremene kriminalističke operative stoga zavisi od stručnog korištenja informatora, dosljednog poštovanja zakonskih ovlaštenja i uspješnog povezivanja operativnog rada sa zahtjevima krivičnog procesnog prava.

Ključne riječi: *informator, kriminalistička operativa, operativna saznanja, policija, kriminalistička obrada, dokazivanje, Zakon o krivičnom postupku, kriminalistika, Bosna i Hercegovina.*

Abstract

An informant is one of the most important sources of operational intelligence in criminal investigation and an indispensable element of modern police work aimed at detecting and solving criminal offences. Although information obtained from an informant generally has no direct evidentiary value in criminal proceedings, it frequently serves as the basis for planning investigative activities, directing criminal investigations, collecting physical evidence, and obtaining legally admissible evidence. Therefore, it is essential to distinguish operational intelligence from evidence that may lawfully be used in criminal proceedings while fully respecting statutory police powers and the fundamental principles of criminal procedural law.

This paper analyses the role of informants in criminal investigation, with particular emphasis on criminalistic, organizational, and criminal procedural aspects of their use in Bosnia and Herzegovina. The paper

examines the concept, classification, operational significance, methods of cooperation, protection of identity, professional and ethical standards governing police conduct, and the relationship between operational information provided by informants and evidence admissible under the Criminal Procedure Code of Bosnia and Herzegovina.

The study applies normative, doctrinal, comparative, and analytical methods and relies on relevant domestic and international literature in criminal investigation, criminal procedural law, and policing. Particular attention is devoted to distinguishing operational police work from procedural evidentiary activities and to the role of informants in investigations involving organized crime, corruption, drug trafficking, human trafficking, financial crime, and cybercrime.

The findings indicate that informants remain an indispensable operational instrument of criminal investigation; however, information obtained from them acquires procedural significance only after being verified and corroborated through lawfully obtained evidence. Consequently, the effectiveness of modern criminal investigation depends on the professional management of informants, strict compliance with legal standards, and successful integration of operational policing with the requirements of criminal procedural law.

Keywords: *informant, criminal investigation, operational intelligence, police, criminal investigation, evidence, Criminal Procedure Code, criminalistics, Bosnia and Herzegovina.*

1. UVOD

Kriminalistička operativa predstavlja temeljnu funkcionalnu oblast kriminalistike koja obuhvata plansko, organizovano i kontinuirano prikupljanje, provjeru, analizu i korištenje operativnih saznanja radi sprečavanja, otkrivanja i razjašnjavanja krivičnih djela, pronalaženja njihovih učinilaca i stvaranja uslova za zakonito pribavljanje dokaza u krivičnom postupku. Za razliku od dokaznih radnji koje su uređene odredbama Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, operativni rad policije odvija se u pretežno neformalnoj fazi otkrivanja kriminaliteta, pri čemu predstavlja nezaobilaznu pretpostavku uspješnog pokretanja i vođenja

krivičnog postupka (Korajlić, 2020; Korajlić, 2011; Modly, 2018; Šikman, 2022).

Savremeni oblici kriminaliteta, posebno organizovani kriminal, korupcija, trgovina opojnim drogama, trgovina ljudima, terorizam, finansijski i visokotehnološki kriminalitet, karakterišu visok stepen organizovanosti, konspirativnosti i međunarodne povezanosti. U takvim okolnostima tradicionalne kriminalističke metode često nisu dovoljne za pravovremeno otkrivanje učinilaca i dokumentovanje njihovih kriminalnih aktivnosti. Upravo zbog toga kriminalistička operativa razvija različite metode i izvore prikupljanja operativnih saznanja, među kojima posebno mjesto zauzima institut informatora (Korajlić, 2020; O'Hara & O'Hara, 2003; Lyman, 2019).

Informator predstavlja jedan od najstarijih, ali i danas jedan od najznačajnijih izvora operativnih informacija u policijskoj praksi. Njegova vrijednost ogleda se u mogućnosti pribavljanja podataka o pripremanju, izvršenju ili prikrivanju krivičnih djela, identitetu izvršilaca, načinu njihovog djelovanja, međusobnim vezama i drugim okolnostima koje mogu biti od značaja za planiranje kriminalističke obrade. Brojna kriminalistička istraživanja potvrđuju da su upravo informacije dobijene od informatora predstavljale početni impuls za otkrivanje najtežih oblika organizovanog i prikrivenog kriminaliteta (Modly, 2018; Osterburg, Ward, 2014; Korajlić, 2020).

Međutim, institut informatora istovremeno otvara brojna teorijska, praktična i procesnopravna pitanja. Jedno od najvažnijih odnosi se na razlikovanje operativnih saznanja od dokaza u smislu krivičnog procesnog prava. Informacije dobijene od informatora, same po sebi, u pravilu ne predstavljaju dokaz na kojem sud može zasnovati svoju odluku. Njihova osnovna funkcija jeste usmjeravanje kriminalističkih aktivnosti prema zakonitom pribavljanju dokaza kroz uviđaj, pretresanje, saslušanja, vještačenja, privremeno oduzimanje predmeta i druge dokazne radnje propisane Zakonom o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine. Time se jasno potvrđuje funkcionalna povezanost kriminalističke operative i krivičnog procesnog prava, ali i njihova različita pravna priroda (Krapac, 2020; Škulić, 2020; Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine).

Posebnu pažnju zahtijevaju pitanja zakonitosti rada sa informatorima, zaštite njihovog identiteta, profesionalne odgovornosti policijskih

službenika, procjene vjerodostojnosti operativnih informacija i njihove naknadne provjere. Savremeni standardi policijskog rada zahtijevaju da se svaka informacija dobijena od informatora kritički analizira, provjeri iz više nezavisnih izvora i potvrdi zakonitim kriminalističkim i procesnim radnjama prije nego što može imati značaj u krivičnom postupku. Takav pristup štiti integritet istrage, sprečava zloupotrebe i doprinosi očuvanju osnovnih ljudskih prava i sloboda (Korajlić, 2011; Fisher, 2004; Inbau et al., 2013).

Predmet ovog rada jeste analiza instituta informatora u kriminalističkoj operativi, sa posebnim osvrtom na njegov kriminalistički značaj, vrste informatora, način uspostavljanja i održavanja saradnje, procjenu pouzdanosti operativnih saznanja te njihov odnos prema dokazima u krivičnom postupku Bosne i Hercegovine. Posebno će biti razmotrena povezanost operativnog rada policije sa odredbama Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, pri čemu će se ukazati na granice između operativnog prikupljanja informacija i procesnog dokazivanja.

Cilj rada jeste da, analizom domaće i međunarodne literature, relevantnih zakonskih rješenja i savremenih teorijskih pristupa, ukaže na mjesto i značaj informatora u savremenoj kriminalističkoj operativi te da razjasni njegov odnos prema dokaznom sistemu krivičnog procesnog prava. Poseban cilj rada jeste ponuditi kriminalističko-procesni okvir za pravilno razumijevanje operativnih saznanja kao osnove za zakonito prikupljanje dokaza, uz puno poštovanje načela zakonitosti, proporcionalnosti i zaštite ljudskih prava.

U radu su primijenjene normativna, dogmatsko-pravna, komparativna i analitičko-sintetička metoda. Analiza se zasniva na naučnim radovima i monografijama iz oblasti kriminalističke operative, kriminalističke metodike, kriminalističke taktike i krivičnog procesnog prava, s posebnim osvrtom na radove Nedžada Korajlića, Duška Modlyja, Marijana Šuperine, Milana Šikmana, Davora Krapca, Milana Škulića te relevantnih angloameričkih autora koji se bave policijskim operativnim radom, povjerljivim informatorima i kriminalističkim istragama.

Osnovna hipoteza rada polazi od stava da informator predstavlja jedan od najznačajnijih izvora operativnih saznanja u kriminalističkoj operativi, ali da informacije koje on pruža mogu ostvariti procesni značaj isključivo ukoliko budu zakonito provjerene i potvrđene dokazima pribavljenim u skladu sa Zakonom o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine. Uspješnost

savremene kriminalističke operative stoga zavisi od stručnog korištenja instituta informatora, njegove pravilne kriminalističke evaluacije i dosljednog povezivanja operativnog rada sa procesnim pravilima dokazivanja.

2. POJAM, OBILJEŽJA I MJESTO INFORMATORA U KRIMINALISTIČKOJ OPERATIVI

2.1. Pojam informatora

Institut informatora predstavlja jedan od najstarijih i najznačajnijih instituta kriminalističke operative. Tokom razvoja policijske djelatnosti informatori su predstavljali nezaobilazan izvor operativnih saznanja o pripremanju, izvršenju i prikrivanju krivičnih djela, kao i o identitetu njihovih izvršilaca, načinu djelovanja i kriminalnim vezama. Bez obzira na razvoj savremenih forenzičkih metoda, digitalne tehnologije i posebnih istražnih radnji, informator i danas zadržava važnu ulogu u operativnom radu policijskih organa, posebno u otkrivanju organizovanog, koruptivnog, narkokriminala i drugih prikrivenih oblika kriminaliteta (Korajlić, 2020; Modly, 2018; Šikman, 2022).

U kriminalističkoj teoriji ne postoji jedinstvena definicija informatora, ali se većina autora slaže da se radi o licu koje, dobrovoljno ili iz određenih motiva, policiji dostavlja informacije od značaja za sprečavanje, otkrivanje ili razjašnjavanje krivičnih djela. Takve informacije najčešće proizlaze iz neposrednih saznanja informatora o kriminalnim aktivnostima ili iz njegove povezanosti sa izvršiocima, njihovim okruženjem ili sredinom u kojoj djeluju. Vrijednost informatora ne ogleda se samo u količini informacija koje pruža, već prije svega u njihovoj vjerodostojnosti, blagovremenosti i mogućnosti njihove naknadne provjere putem zakonitih kriminalističkih i procesnih radnji (Korajlić, 2011; Modly, 2018; O'Hara & O'Hara, 2003).

Kriminalistička operativa razlikuje informatora od drugih izvora operativnih saznanja. Informator nije svjedok u procesnompravnog smislu, niti prikriveni istražitelj, niti saradnik pravosuđa. On ne postupa na osnovu procesne odluke suda ili tužilaštva, niti njegov status proizlazi iz odredaba Zakona o krivičnom postupku. Informator predstavlja operativni izvor informacija kojim policija raspolaže u okviru svojih zakonskih ovlaštenja za

sprečavanje i otkrivanje kriminaliteta. Upravo zbog toga informacije koje pruža imaju prvenstveno operativni karakter i služe kao osnova za planiranje daljih kriminalističkih aktivnosti (Krapac, 2020; Škulić, 2020).

Posebno je važno razlikovati operativnu informaciju od dokaza. Operativna informacija predstavlja početno saznanje koje usmjerava kriminalističku obradu, dok dokaz nastaje tek provođenjem zakonom propisanih dokaznih radnji. Drugim riječima, informator može ukazati gdje se nalazi dokaz, ko ga posjeduje ili na koji način se može pribaviti, ali sama njegova izjava u pravilu ne predstavlja dokaz na kojem sud može zasnovati odluku. Takav pristup proizlazi iz osnovnih načela krivičnog procesnog prava, prije svega načela zakonitosti dokaza i pravičnog suđenja (Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine; Krapac, 2020).

Savremena kriminalistička teorija naglašava da uspješan rad sa informatorima zahtijeva visok stepen profesionalnosti, zakonitosti i etičke odgovornosti policijskih službenika. Uspostavljanje saradnje sa informatorom podrazumijeva procjenu njegove pouzdanosti, motiva za saradnju, mogućnosti provjere dostavljenih informacija i procjenu eventualnih sigurnosnih rizika. Nijedna operativna informacija ne smije biti prihvaćena nekritički, već mora biti provjerena kroz druge izvore, kriminalističke mjere i dokazne radnje. Upravo višestruka provjera informacija predstavlja jedno od osnovnih pravila savremene kriminalističke operative (Korajlić, 2020; Osterburg, Ward, 2014).

U praksi se motivi za saradnju sa policijom razlikuju. Pojedini informatori postupaju iz građanske odgovornosti, drugi zbog lične koristi, želje za zaštitom vlastitih interesa, osvete, straha ili očekivanja određenih pogodnosti. Upravo zbog različitih motiva kriminalistička teorija insistira da se vjerodostojnost informacije procjenjuje nezavisno od motiva informatora. Policijski službenik mora kritički analizirati sadržaj informacije, njenu logičku povezanost sa drugim saznanjima i mogućnost njenog objektivnog potvrđivanja prije preduzimanja daljih operativnih ili procesnih aktivnosti (Modly, 2018; Lyman, 2019).

Na osnovu navedenog može se zaključiti da informator predstavlja poseban kriminalističko-operativni institut čiji značaj proizlazi iz mogućnosti pravovremenog pribavljanja operativnih saznanja o kriminalnim aktivnostima. Međutim, njegova uloga ne završava dostavljanjem informacije policiji. Prava vrijednost informatora ogleda se u tome što

njegova saznanja omogućavaju zakonito planiranje kriminalističke obrade i usmjeravanje dokaznih radnji koje će rezultirati procesno valjanim dokazima. Upravo zbog toga institut informatora predstavlja jednu od ključnih dodirnih tačaka između kriminalističke operative i krivičnog procesnog prava (Korajlić, 2011; Korajlić, 2020; Krapac, 2020).

3. KRIMINALISTIČKI ZNAČAJ INFORMATORA U OTKRIVANJU I ISTRAŽIVANJU KRIVIČNIH DJELA

Informator predstavlja jedan od najznačajnijih operativnih izvora saznanja kojima raspolažu policijski organi u okviru kriminalističke operative. Njegov značaj proizlazi iz činjenice da određene informacije o pripremanju, izvršenju ili prikrivanju krivičnih djela nije moguće pribaviti primjenom uobičajenih policijskih ovlaštenja ili javno dostupnih izvora. Posebno kod organizovanog kriminala, korupcije, trgovine opojnim drogama, trgovine ljudima, terorizma i drugih konspirativnih oblika kriminaliteta, informatori predstavljaju važan izvor početnih operativnih saznanja koja omogućavaju planiranje kriminalističke obrade i usmjeravanje daljih istražnih aktivnosti (Korajlić, 2020; Modly, 2018; Šikman, 2022).

U kriminalističkoj teoriji naglašava se da informator nije cilj operativnog rada, nego sredstvo za pribavljanje provjerljivih informacija koje će policijskim službenicima omogućiti zakonito prikupljanje dokaza. Zbog toga se kvalitet rada sa informatorima ne procjenjuje prema broju uspostavljenih kontakata niti prema količini dobijenih informacija, već prema njihovoj tačnosti, pravovremenosti, operativnoj vrijednosti i mogućnosti da budu potvrđene drugim izvorima i dokaznim radnjama. Profesionalni odnos prema informatorima podrazumijeva planski rad, kontinuiranu provjeru pouzdanosti i strogo poštovanje zakonskih ovlaštenja policije (Korajlić, 2011; O'Hara & O'Hara, 2003; Lyman, 2019).

Kriminalistički značaj informatora posebno dolazi do izražaja u početnoj fazi otkrivanja krivičnih djela. Informacije koje dostavlja mogu ukazivati na postojanje kriminalne grupe, identitet mogućih izvršilaca, mjesta sastajanja, način izvršenja krivičnih djela, korištena sredstva, skrivene predmete ili druge činjenice od značaja za planiranje operativnih aktivnosti. Takva saznanja omogućavaju policijskim službenicima da pravilno usmjere kriminalističku obradu, odrede prioritete u radu i racionalnije koriste

raspoložive ljudske i tehničke resurse (Korajlić, 2020; Osterburg, Ward, 2014).

Jedna od najvažnijih funkcija informatora jeste usmjeravanje kriminalističke istrage prema zakonitom pribavljanju dokaza. Informacije dobijene od informatora mogu biti osnov za provođenje operativnih provjera, prikupljanje obavještenja, pronalaženje svjedoka, identifikaciju materijalnih tragova i, kada su ispunjeni zakonski uslovi, za preduzimanje dokaznih radnji propisanih Zakonom o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine. Na taj način operativna saznanja predstavljaju početnu fazu dokaznog procesa, ali se ne mogu poistovjećivati sa dokazima u procesnomopravnom smislu (Krapac, 2020; Škulić, 2020; Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine).

Poseban kriminalistički značaj informatori imaju u predmetima u kojima izvršioци primjenjuju visok stepen konspiracije (Korajlić, Selimić, 2015). Organizovane kriminalne grupe nastoje ograničiti pristup informacijama, koristiti šifrovane komunikacije i razvijati unutrašnje mehanizme zaštite od otkrivanja. U takvim okolnostima pouzdan informator može predstavljati jedini izvor operativnih saznanja koji omogućava policiji da pravovremeno reaguje, spriječi izvršenje krivičnog djela ili prikupi informacije potrebne za pokretanje istrage (Korajlić, Šuperina, Selimić, 2020). Međutim, upravo zbog složenosti takvih predmeta neophodno je svaku informaciju provjeriti kroz više nezavisnih izvora i nikada ne zasnivati operativne ili procesne odluke isključivo na jednom izvoru informacija (Modly, 2018; Lyman, 2019; Osterburg, Ward, 2014).

Savremena kriminalistička praksa zahtijeva sistematičnu procjenu pouzdanosti informatora. Pri tome se cijeni njegova ranija saradnja sa policijom, tačnost prethodno dostavljenih informacija, motivi za saradnju, mogućnost neposrednog saznanja o činjenicama koje iznosi, kao i stepen podudarnosti njegovih navoda sa drugim raspoloživim operativnim podacima. Kriminalistička teorija polazi od stava da se ne procjenjuje samo vjerodostojnost informatora, nego i vjerodostojnost svake pojedinačne informacije koju dostavlja, budući da i pouzdan informator može dati netačne ili nepotpune podatke (Korajlić, 2011; O'Hara & O'Hara, 2003).

Rad sa informatorima podrazumijeva i poštovanje visokih profesionalnih i etičkih standarda. Policijski službenik mora izbjeći svaku mogućnost nezakonitog podsticanja na izvršenje krivičnih djela, zloupotrebe

službenog položaja ili stvaranja odnosa koji bi mogao ugroziti objektivnost policijskog rada. Istovremeno, potrebno je osigurati odgovarajuću zaštitu identiteta informatora kada bi njegovo otkrivanje moglo ugroziti njegov život, zdravlje ili uspješnost budućih operativnih aktivnosti. Takvo postupanje doprinosi zaštiti integriteta kriminalističke operative i jačanju povjerenja između policijskih službenika i njihovih operativnih izvora (Korajlić, 2020; Fisher, 2004; Lyman, 2019).

Može se zaključiti da informator zauzima izuzetno značajno mjesto u sistemu kriminalističke operative, ali njegova uloga mora biti posmatrana u granicama zakona i profesionalnih standarda. Operativna saznanja koja dostavlja predstavljaju vrijednu osnovu za planiranje i usmjeravanje kriminalističke obrade, dok se procesna vrijednost ostvaruje tek nakon njihove provjere i potvrđivanja kroz zakonito provedene dokazne radnje. Upravo u tome ogleda se neraskidiva povezanost kriminalističke operative i krivičnog procesnog prava, pri čemu informator predstavlja most između operativnog prikupljanja saznanja i zakonitog dokazivanja u krivičnom postupku (Korajlić, 2011; Korajlić, 2020; Krapac, 2020).

4. INFORMATOR I ZAKON O KRIVIČNOM POSTUPKU BOSNE I HERCEGOVINE

U savremenom krivičnom procesnom pravu Bosne i Hercegovine jasno je razgraničena razlika između operativnih saznanja i procesno valjanih dokaza. Informator, kao operativni izvor informacija, ne predstavlja dokazno sredstvo u smislu Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, već služi kao polazna osnova za preduzimanje daljih radnji usmjerenih ka zakonitom prikupljanju dokaza. Ova razlika ima ključni značaj za razumijevanje uloge informatora u krivičnom postupku i za očuvanje zakonitosti dokaznog procesa (Krapac, 2020; Škulić, 2020).

Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine propisuje taksativno određena dokazna sredstva, među kojima se nalaze svjedoci, vještaci, materijalni dokazi, zapisnici o radnjama dokazivanja i druga sredstva predviđena zakonom. Informator se ne pojavljuje kao samostalno dokazno sredstvo, jer informacije koje dostavlja nisu pribavljene u formi i na način propisan procesnim pravilima. Iz tog razloga, informacije informatora ne mogu neposredno biti korištene kao dokaz pred sudom, već moraju biti

potvrđene kroz zakonito provedene dokazne radnje (Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine; Krapac, 2020).

Operativna saznanja dobijena od informatora imaju značaj u fazi otkrivanja i iniciranja krivičnog postupka (Šarić, Selimić, Spasovski, 2020). Na osnovu takvih saznanja policijski organi mogu preduzimati operativne provjere, prikupljati dodatne informacije, identifikovati potencijalne svjedoke i materijalne tragove, te, kada su ispunjeni zakonski uslovi, predložiti tužiocu preduzimanje određenih dokaznih radnji. Tek nakon što se činjenice utvrde kroz zakonite procesne radnje, one mogu dobiti karakter dokaza koji je prihvatljiv pred sudom (Škulić, 2020; Osterburg, Ward, 2014).

Posebno je važno naglasiti odnos informatora prema posebnim istražnim radnjama. Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine predviđa mogućnost primjene posebnih istražnih radnji, kao što su nadzor i tehničko snimanje komunikacija, prikriveni istražitelj, simulirani otkup i druge mjere, ali isključivo uz prethodno odobrenje suda i pod strogo propisanim uslovima. Informacije dobijene od informatora često predstavljaju osnov za pokretanje postupka odobravanja ovih radnji, ali same po sebi ne mogu zamijeniti zakonom propisanu proceduru niti opravdati nezakonito postupanje policijskih organa (Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine; Korajlić, 2020).

U tom kontekstu potrebno je jasno razlikovati informatora od prikrivenog istražitelja i zaštićenog svjedoka. Prikriveni istražitelj je lice koje, uz sudsko odobrenje, djeluje u okviru posebnih istražnih radnji i čije aktivnosti imaju procesni značaj, dok zaštićeni svjedok predstavlja dokazno sredstvo čiji identitet može biti zaštićen u skladu sa zakonom. Za razliku od njih, informator djeluje izvan formalnog procesnog okvira i njegove informacije imaju isključivo operativni karakter, sve dok ne budu potvrđene kroz zakonite dokazne radnje (Škulić, 2020; Krapac, 2020).

Jedno od ključnih pitanja u vezi sa informatorima jeste i procesna prihvatljivost dokaza koji su posredno proizašli iz njihovih informacija. Sudska praksa i teorija krivičnog procesnog prava polaze od načela zakonitosti dokaza, prema kojem se dokaz može koristiti samo ako je pribavljen na zakonit način. Ukoliko su informacije informatora dovele do pribavljanja dokaza kroz zakonite radnje, takvi dokazi su prihvatljivi. Međutim, ukoliko bi policijski organi postupali suprotno zakonu, na primjer bez potrebnog sudskog odobrenja ili uz povredu osnovnih prava, takvi

dokazi bi bili nezakoniti i kao takvi ne bi mogli biti korišteni u krivičnom postupku (Šarić, Selimić, Spasovski, 2020).

Posebnu pažnju potrebno je posvetiti i zabrani podsticanja na izvršenje krivičnih djela. Policijski službenici ne smiju koristiti informatore na način koji bi doveo do tzv. policijske provokacije, odnosno situacije u kojoj bi lice bilo navedeno na izvršenje krivičnog djela koje inače ne bi počinilo. Takvo postupanje predstavlja povredu osnovnih principa krivičnog postupka i može dovesti do isključenja dokaza i obustave postupka. Zbog toga je neophodno da rad sa informatorima bude strogo kontrolisan i usklađen sa zakonskim i etičkim standardima (Lyman, 2019; Fisher, 2004).

Na osnovu navedenog može se zaključiti da informator ima značajnu, ali posrednu ulogu u krivičnom postupku Bosne i Hercegovine (Šarić, Selimić, Spasovski, 2020). Njegove informacije predstavljaju važan operativni alat za otkrivanje krivičnih djela i usmjeravanje istrage, ali ne mogu zamijeniti zakonito pribavljene dokaze. Upravo zbog toga je od presudnog značaja pravilno razumijevanje odnosa između kriminalističke operative i krivičnog procesnog prava, kako bi se osigurala efikasnost u borbi protiv kriminaliteta uz istovremeno poštovanje zakonitosti i zaštitu osnovnih prava učesnika u postupku (Korajlić, 2020; Krapac, 2020; Škulić, 2020).

5. PRAKTIČNI ASPEKTI RADA SA INFORMATORIMA I IZAZOVI U SAVREMENOJ PRAKSI

Rad sa informatorima u savremenoj kriminalističkoj praksi predstavlja složen i zahtjevan segment policijskog djelovanja koji podrazumijeva visok nivo profesionalnosti, iskustva i odgovornosti. Iako teorijski okvir jasno definiše ulogu informatora kao operativnog izvora informacija, praktična primjena tih principa često se suočava sa brojnim izazovima koji proizlaze iz prirode kriminaliteta, ponašanja samih informatora i potrebe za očuvanjem zakonitosti postupanja policijskih organa (Korajlić, 2020; Lyman, 2019).

Jedan od ključnih praktičnih aspekata rada sa informatorima jeste uspostavljanje i održavanje odnosa povjerenja između policijskog službenika i informatora. Takav odnos mora biti zasnovan na profesionalnim principima, uz jasno definisane granice saradnje. Policijski službenik mora voditi računa da ne razvije lični odnos koji bi mogao uticati na objektivnost

njegovog rada, ali istovremeno mora osigurati da informator ima dovoljno povjerenja da dostavlja relevantne i tačne informacije. Upravo balans između profesionalne distance i operativne efikasnosti predstavlja jedan od najvećih izazova u radu sa informatorima (O'Hara & O'Hara, 2003; Korajlić, 2011).

Poseban problem u praksi predstavlja procjena pouzdanosti informatora i vjerodostojnosti informacija koje dostavlja. Informatori često djeluju iz različitih motiva, uključujući ličnu korist, izbjegavanje krivične odgovornosti, osvetu ili druge interese, što može uticati na tačnost njihovih navoda. Zbog toga je neophodno kontinuirano provjeravati informacije kroz druge operativne izvore i dokazne radnje, kako bi se izbjegle greške koje bi mogle dovesti do pogrešnog usmjeravanja istrage ili povrede prava lica na koja se informacije odnose (Lyman, 2019; Osterburg & Ward, 2014).

U savremenim uslovima, dodatni izazov predstavlja rad sa informatorima u kontekstu organizovanog i transnacionalnog kriminala. Kriminalne grupe često koriste sofisticirane metode zaštite, uključujući šifrovane komunikacije, strogu hijerarhiju i unutrašnje kontrole, što otežava pristup informacijama. U takvim okolnostima, informatori mogu imati ključnu ulogu u otkrivanju strukture i načina djelovanja kriminalnih organizacija, ali istovremeno postoji povećan rizik od dezinformacija, dvostruke igre ili kompromitacije operativnih aktivnosti (Modly, 2018; Korajlić, 2020).

Važan praktični aspekt odnosi se i na zaštitu identiteta informatora. U mnogim slučajevima, otkrivanje identiteta može dovesti do ozbiljnih posljedica po život i sigurnost informatora, ali i ugroziti buduće operativne aktivnosti policije. Zbog toga je neophodno primjenjivati odgovarajuće mjere zaštite, uključujući ograničen pristup podacima, korištenje šifri i pseudonima, kao i strogu kontrolu dokumentacije koja se odnosi na rad sa informatorima. Istovremeno, potrebno je osigurati da takve mjere budu u skladu sa zakonom i da ne ugrožavaju prava drugih učesnika u postupku (Fisher, 2004; Lyman, 2019).

Jedan od značajnih izazova u praksi jeste i pitanje etičnosti rada sa informatorima. Policijski službenici se često nalaze u situacijama u kojima moraju donositi odluke koje imaju moralne implikacije, posebno kada informatori dolaze iz kriminalnog miljea ili su sami učestvovali u izvršenju krivičnih djela. U takvim slučajevima potrebno je jasno razgraničiti dozvoljene operativne aktivnosti od onih koje bi mogle predstavljati

zloupotrebu ovlaštenja ili povredu zakona. Poštovanje etičkih standarda ključno je za očuvanje integriteta policije i povjerenja javnosti (Korajlić, 2020; Lyman, 2019).

Savremeni razvoj tehnologije dodatno utiče na način rada sa informatorima. Digitalne komunikacije, društvene mreže i druge tehnološke platforme omogućavaju nove načine uspostavljanja kontakta i razmjene informacija, ali istovremeno otvaraju i pitanja sigurnosti, zaštite podataka i mogućnosti zloupotrebe. Policijski organi moraju prilagoditi svoje metode rada novim okolnostima, uz istovremeno poštovanje zakonskih ograničenja i standarda zaštite privatnosti (Osterburg, Ward, 2014).

Na kraju, može se zaključiti da rad sa informatorima predstavlja neizostavan, ali istovremeno i jedan od najosjetljivijih segmenata kriminalističke operative. Efikasnost ovog rada zavisi od stručnosti policijskih službenika, pravilne procjene informacija, poštovanja zakonskih i etičkih standarda, kao i sposobnosti prilagođavanja savremenim izazovima kriminaliteta. Upravo zbog toga je neophodno kontinuirano unapređivati teorijska znanja i praktične vještine u ovoj oblasti, kako bi se osigurala uspješna borba protiv kriminaliteta uz očuvanje zakonitosti i zaštitu osnovnih prava (Korajlić, 2020; Lyman, 2019; Osterburg & Ward, 2014; (Šarić, Selimić, Spasovski, 2020).

6. ZAKLJUČAK

Analiza uloge informatora u kriminalističkoj operativi i njegovog odnosa prema krivičnom postupku Bosne i Hercegovine pokazuje da se radi o izuzetno značajnom, ali istovremeno i pravno osjetljivom institutu. Informator predstavlja važan operativni izvor saznanja koji omogućava policijskim organima da pravovremeno otkriju krivična djela, identifikuju izvršioce i usmjere kriminalističku obradu. Međutim, njegova uloga mora biti jasno razgraničena od procesnih instituta kako bi se osigurala zakonitost postupanja i zaštita osnovnih prava učesnika u krivičnom postupku.

U radu je ukazano da informator, iako značajan u operativnom smislu, ne predstavlja dokazno sredstvo u krivičnom postupku. Informacije koje dostavlja imaju karakter operativnih saznanja i mogu poslužiti kao osnov za preduzimanje daljih radnji, ali tek nakon njihove provjere i potvrđivanja kroz zakonito provedene dokazne radnje mogu dobiti procesnu vrijednost. Ova

razlika između operativnog i procesnog nivoa predstavlja ključni element za razumijevanje uloge informatora u savremenom sistemu krivičnog pravosuđa.

Posebno je naglašena potreba za strogim poštovanjem zakonskih okvira, prije svega odredbi Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, koje regulišu način prikupljanja dokaza i primjenu posebnih istražnih radnji. U tom kontekstu, informator se mora jasno razlikovati od prikrivenog istražitelja i zaštićenog svjedoka, koji imaju precizno definisan procesni status i čije djelovanje podliježe sudskoj kontroli. Svako miješanje ovih instituta može dovesti do povrede zakonitosti i neprihvatljivosti dokaza pred sudom.

Rad sa informatorima u praksi nosi brojne izazove, uključujući procjenu pouzdanosti informacija, zaštitu identiteta informatora, etičke dileme i prilagođavanje savremenim oblicima kriminaliteta. Upravo zbog toga je neophodno kontinuirano stručno usavršavanje policijskih službenika, razvoj jasnih procedura i jačanje institucionalnih mehanizama kontrole kako bi se osigurala zakonita i efikasna primjena ovog instituta.

Na osnovu svega navedenog može se zaključiti da informator predstavlja nezaobilazan element kriminalističke operative, ali njegova upotreba mora biti pažljivo balansirana između potrebe za efikasnim otkrivanjem kriminaliteta i obaveze poštovanja pravnih i etičkih standarda. Samo takav pristup može doprinijeti jačanju vladavine prava i povjerenja javnosti u rad policijskih i pravosudnih institucija.

LITERATURA

1. Fisher, B. A. J. (2004). *Techniques of Crime Scene Investigation* (7th ed.). CRC Press.
2. Korajlić N., Muharremi, D., Selimić, M., Kozarev, A., Trnčić, L., Ademaj, X., Sahadžić, N. (2023). *Intuitivno kreativna kriminalistika*. Visoka škola “Logos centar”, Mostar.
3. Korajlić N., Selimić, M. (2015). *Kriminalistička taktika*. Visoka škola “CEPS - Centar za poslovne studije”. Kiseljak.
4. Korajlić N., Šuperina M., Selimić, M. (2020). *Uvod u kriminalistiku na znanstvenim temeljima suprotstavljanja kriminalitetu*. Visoka škola “CEPS - Centar za poslovne studije”. Kiseljak.
5. Korajlić, N. (2011). *Kriminalistika*. Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije.
6. Korajlić, N. (2012). *Istraživanje krivični djela*, Pravni fakultet, Sarajevo.
7. Korajlić, N. (2020). *Kriminalistička metodika*. Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije.
8. Krapac, D. (2020). *Kazneno procesno pravo* (8. izd.). Narodne novine.
9. Lyman, M. D. (2019). *Criminal Investigation: The Art and the Science* (9th ed.). Pearson.
10. Modly, D; Selimić, M; Mršić, G. (2018). *Metodika istraživanja silovanja*. Visoka škola “CEPS - Centar za poslovne studije”. Kiseljak.
11. Modly, D. (2018). *Kriminalistika*. Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske.
12. O'Hara, C. E., & O'Hara, G. L. (2003). *Fundamentals of Criminal Investigation* (8th ed.). Charles C Thomas Publisher.
13. Osterburg, J. W., & Ward, R. H. (2014). *Criminal Investigation: A Method for Reconstructing the Past* (7th ed.). Anderson Publishing.
14. Selimić, M., Vuković, V. (2015). *Posebne istražne radnje i njihov značaj u istraživanju krivičnih djela*. Visoka škola “CEPS – Centar za poslovne studije” Kiseljak/ Društvena i tehnička istraživanja, broj 1.,

15. Šarić, S., Selimić, M., Spasovski, O. (2020). Informant i informator u Bosni i Hercegovini (sličnosti i razlike), Visoka škola “CEPS – Centar za poslovne studije” Kiseljak/ Društvena i tehnička istraživanja, broj 2/2020, str. 40 – 60.,
16. Šikman, M. (2022). Kriminalistička operativa. Fakultet bezbjednosnih nauka.
17. Škulić, M. (2020). Krivično procesno pravo. Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
18. Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, br. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09, 72/13).

